

АНОТАЦІЯ

Бочек О.І. Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Державний науково-дослідний інститут МВС України; Державний науково-дослідний інститут МВС України. Київ, 2021.

У роботі комплексно, з урахуванням сучасних наукових здобутків вітчизняної та зарубіжної правничої науки, чинного законодавства України та практики окремих країн ЄС та НАТО, досліджено адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні. Для досягнення мети наукового пошуку автором здійснено теоретичне узагальнення та досліджено сучасні шляхи вирішення проблем застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні, що дало змогу сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності в зазначеній сфері.

На основі фундаментальних актів законодавства незалежної України, які суттєво вплинули на діяльність міліції та поліції, здійснено історико-правовий огляд становлення та розвитку в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини міліцією та поліцією України. Обґрунтовано, що міліція та поліція України пройшли складний шлях від каральної та силової спрямованості (примусу) до дотримання, охорони та захисту конституційних прав, свобод та законних інтересів людини, а також взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства (сервісу).

Встановлено взаємозв'язок між державним примусом, адміністративним примусом, заходами адміністративного припинення спеціального призначення та поліцейськими заходами примусового характеру. Обґрунтовано, що лише держава має право застосовувати легальні примусові заходи щодо всього суспільства з метою підкорення суб'єктів права, членів суспільства,

установленим на державному рівні правилам поведінки. З'ясовано, що державний примус є невід'ємною частиною здійснення державної влади та її органів шляхом застосування системи правових засобів (методів) з метою захисту прав, свобод та законних інтересів особи та держави.

Розкрито сутність адміністративного примусу, зокрема в діяльності поліції, що полягає в психологічному, фізичному та фінансово-матеріальному впливі на свідомість та поведінку особи, яка здійснює протиправні вчинки, з метою запобігання, припинення та притягнення до відповідальності.

Проаналізовано наукові думки щодо класифікації заходів адміністративного примусу, на підставі чого встановлено, що заходи примусу належать до заходів адміністративного припинення спеціального призначення, застосування яких зумовлюється наявністю протиправної поведінки, яка полягає у вчиненні правопорушення, антигромадській поведінці або протиправних діях окремих осіб або групи осіб.

Запропоновано під заходами адміністративного примусу в діяльності поліції розуміти соціально спрямовану, просторово-часову, причинно-наслідкову діяльність поліції, її органів та їх посадових осіб, направлену на запобігання та припинення адміністративних та кримінальних правопорушень, виявлення та усунення причин та умов їх вчинення, ліквідацію наслідків протиправної поведінки шляхом застосування до правопорушника передбачених законом заходів реагування з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності.

Наголошується, що поліція в Україні виконує різні завдання та функції, направлені на забезпечення правопорядку, запобігання та припинення злочинів, тому вдосконалення правоохоронної діяльності має на меті зміцнення законності та посилення дотримання правопорядку в державі. Під час здійснення правоохоронної діяльності поліція використовує різноманітні організаційні, технічні та інші засоби, особливе місце серед яких займають поліцейські заходи, зокрема фізичний вплив (сила), спеціальні засоби та вогнепальна зброя, використання яких забезпечує виконання покладених на

поліцію повноважень щодо охорони прав і свобод людини, протидії злочинності та підтримання правопорядку.

Проаналізовано повноваження Національної поліції України, які запропоновано розділити на групи за напрямками діяльності поліції: забезпечення публічної безпеки і порядку (запобігання, профілактика, виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень); забезпечення транспортної безпеки; забезпечення безпеки та допомоги особам; забезпечення безпеки дітей та протидія домашньому насильству; забезпечення охорони об'єктів та фізичних осіб; забезпечення дотримання вимог за предметами, матеріалами та речовинами, на які поширюється дозвільна система ОВС та безпеки щодо зброї, пристроїв, наркотичних засобів та психотропних речовин; забезпечення безпеки під час надзвичайної ситуації; забезпечення міжнародного співробітництва.

Акцентовано увагу, що заходи примусу мають особливий та екстраординарний характер, оскільки: застосовуються лише у виняткових випадках, коли іншими способами неможливо припинити суспільно небезпечну, протиправну поведінку; право на застосування належить лише обмеженому колу державних органів, та їх посадових осіб, а в цьому випадку – поліції; порядок застосування заходів примусового характеру та перелік заборон й обмежень чітко законодавчо регламентовано; перевищення повноважень щодо застосування заходів примусового характеру карається законом.

Запропоновано під поліцейськими заходами примусового характеру розуміти заходи адміністративного припинення спеціального призначення, які застосовуються поліцейськими у випадку обґрунтованої необхідності для захисту та охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності на підставі та в порядку, передбачених законом, та коли інші заходи адміністративного примусу неефективні.

Виокремлено ознаки поліцейських заходів примусового характеру:

1) є різновидом державного примусу; 2) застосовуються для охорони та захисту

прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності; 3) є формою реалізації поліцейськими їхніх владних повноважень; 4) застосовуються на підставі та в порядку, визначених виключно законом; 5) є найбільш жорстким способом реагування на діяльність правопорушника (фізичний вплив, спеціальні засоби, вогнепальна зброя); 6) застосовуються до фізичних осіб та, за необхідності, до тварин чи предметів, які їх оточують; 7) застосовуються у разі невиконання законної вимоги поліцейського; 8) застосовуються незалежно від волі та бажання правопорушника, супротивника та інших осіб; 9) мають фізичний та моральний (психічний) вплив на людину та носять попереджувальний характер; 10) вид та інтенсивність застосування заходів примусового характеру визначаються поліцейським за своїм внутрішнім переконанням з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення.

Сформульовано власне бачення адміністративно-правового механізму застосування заходів примусового характеру, під яким слід розуміти сукупність допустимих, юридично визначених заходів, засобів та способів, за допомогою яких здійснюється функціонування поліції, вплив на свідомість та поведінку суб'єктів через застосування поліцейських заходів примусового характеру, з метою запобігання та/або припинення правопорушення та/або уникнення шкідливих наслідків та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. До складових адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру запропоновано віднести: норми адміністративного права, зокрема відомчі нормативні акти; практичну діяльність поліції та її правозастосовчі акти; адміністративно-правові відносини, які виникають під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї; принципи діяльності поліції під час застосування заходів примусового характеру.

Обґрунтовано, що особливістю адміністративно-правових відносин, зокрема й під час застосування поліцейських заходів примусового характеру, є

те, що: однією зі сторін є суб'єкт, наділений владними повноваженнями – поліція; сторони в таких правовідносинах є нерівними; правовідносини під час застосування поліцейських заходів примусового характеру, як правило, виникають і без згоди сторін.

Автором наголошено, що діяльність поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру має базуватися на загальноправових принципах, до яких віднесено: верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства; безперервність, а також на спеціально-правових принципах, які притаманні діяльності поліції під час застосування фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї: принцип оперативності; принцип стримування; принцип завдання якнайменшої шкоди; принцип співрозмірності (або пропорційності); принцип достатності; принцип поваги до честі та гідності людини. Акцентовано увагу на необхідності захисту прав і свобод поліцейських. Спираючись на міжнародні стандарти, запропоновано доповнити спеціально-правові принципи принципами «підзвітність» та «презумпція правоти поліцейського».

Надано авторське бачення адміністративно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні, під яким слід розуміти цілеспрямований вплив держави за допомогою норм адміністративного права на суспільні відносини, що виникають під час застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Запропоновано класифікувати адміністративно-правові акти України щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру як складову частину механізму діяльності поліції шляхом їх розподілу за такими критеріями: за юридичною силою – закони та підзаконні акти, за змістом – акти, які закріплюють порядок утворення та правовий стан органів та

підрозділів, діяльність яких безпосередньо пов'язана із застосуванням поліцейських заходів примусового характеру та організацію їх діяльності; акти, які регулюють організацію взаємодії поліції; акти, які визначають порядок забезпечення та застосування поліцейських заходів примусового характеру; за галузевою належністю – матеріальні та процесуальні норми.

Розглянуто порядок, підстави та умови застосування заходів примусового характеру та запропоновано шляхи підвищення ефективності застосування поліцейських заходів примусового характеру.

Вирішенню поставленої мети сприяло дослідження міжнародних актів, в яких містяться стандарти та принципи щодо правомірного застосування вогнепальної зброї та сили, а також правового регулювання і практики застосування поліцейських заходів примусового характеру в окремих країнах світу (Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки, Республіки Польщі, Словацької Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Італійської Республіки). Виокремлено напрями запровадження зарубіжного досвіду застосування поліцейських заходів примусового характеру, які є найбільш прийнятними для України.

На основі аналізу чинного законодавства України, міжнародного досвіду країн ЄС і НАТО та проведеного анкетування 2225 поліцейських з різних практичних підрозділів України (Київ та Київська область, Полтавська, Закарпатська, Житомирська, Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Волинська, Хмельницька, Рівненська, Сумська, Миколаївська та Тернопільська області) запропоновано авторське бачення напрямів удосконалення застосування Національною поліцією України заходів примусового характеру.

Ключові слова: права і свободи людини, заходи примусового характеру, Національна поліція, вогнепальна зброя, спеціальні заходи, фізичний вплив (сила).

SUMMARY

Bochek O. I. Administrative and Legal Bases of application of Police measures of coercive nature in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Juridical Sciences in the specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; Financial Law; Information Law». – State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv, 2021.

The work is devoted to a comprehensive study of the administrative and legal bases for the use of police measures of a coercive nature in Ukraine. The study is based on the recent scientific achievements of inner and foreign legal science, current legislation of Ukraine, and the practice of individual EU and NATO countries. To achieve the objectives of the research a theoretical generalization and modern solution to the problems of application of police measures of coercive nature in Ukraine is made. This allowed to formulate scientifically sound proposals to improve the effectiveness of law enforcement in this area.

Based on the fundamental legislative acts of independent Ukraine, considerably influenced the activities of the militia and the police, a historical and legal review of the formation and development in Ukraine of mechanisms for the protection of human rights and freedoms by the militia and the police of Ukraine has been carried out. It is substantiated that the militia and the police of Ukraine have gone through a difficult path from the punitive and coercive orientation of the activity (coercion) to the observance and protection of constitutional human rights, freedoms, and legitimate interests, as well as to the interaction with the population on a partnership (service) foundations.

The relationship between state coercion, administrative coercion, measures of administrative termination of special purpose, and police measures of a coercive nature has been established. It was substantiated that only the state has the right to apply legitimate coercive measures against the whole society in order to subjugate the subjects of law, members of society, to the rules of conduct established at the state

level. It has been found that state coercion is an integral part of the exercise of state power and its bodies through the use of a system of legal means (methods) to protect the rights, freedoms and legitimate interests of the individual and the state.

Attention has been paid to revealing the essence of administrative coercion, among others in the activity of the police, which consists in the psychological, physical, and material influence on the consciousness and behavior of a person who commits illegal acts with the aim of preventing, stopping as well as prosecuting, and concern the rights, freedoms and legitimate interests of citizens and may restrict them.

Scientific opinions on the classification of measures of administrative coercion are analyzed. According to this analysis the affiliation of coercive measures to measures of administrative termination of special purpose, the application of which is conditioned by the presence of illegal behavior, which consists in the commission of an offense, anti-social behavior or illegal actions of individuals or groups of persons was established.

It is proposed to understand the measures of administrative coercion in the police as socially oriented, spatio-temporal, the cause-effect activity of the police, its bodies, and their officials, aimed at preventing and terminating administrative and criminal offenses, identifying and eliminating the causes and conditions of their commission, elimination consequences of illegal behavior by applying to the offender statutory response measures to protect human rights and freedoms, the interests of society and the state as well as to combat crime.

It is emphasized that the police in Ukraine performs various tasks and functions aimed at ensuring law and order, prevention, and cessation of crimes, so the improvement of law enforcement is aimed at strengthening the rule of law and strengthening law and order in the country. When carrying out law enforcement activities, the police use a variety of organizational, technical, and other means, a special place among which is occupied by police measures, that include physical force, special means, and firearms, the use of which ensures the fulfilment of police powers to protect human rights and freedoms, combat crime and maintain law and order.

The powers of the police of Ukraine are analyzed. It was proposed to divide the analyzed powers into groups according to the areas of police activity: ensuring public safety and order (prevention, prophylaxis, detection of criminal and administrative offenses); ensuring transport safety; ensuring safety and assistance to persons; ensuring the safety of children and combating domestic violence; ensuring the protection of facilities and individuals; ensuring compliance with the requirements for items, materials, and substances covered by the permitting system of the police and security of weapons, devices, drugs, and psychotropic substances; ensuring safety during an emergency; ensuring international cooperation.

It is emphasized that coercive measures are special and extraordinary because they are used only in exceptional cases when it is impossible to stop socially dangerous and illegal behavior in other ways; the right to use them belongs only to a limited number of state bodies and their officials, and in this case to the police; the procedure for applying coercive measures and the list of prohibitions and restrictions are clearly regulated by law; exceeding the authority to apply coercive measures is punishable by law.

It is proposed to understand coercive measures as measures of administrative termination of special purpose, which are applied by police in case of justified need to protect human rights and freedoms, interests of society and the state, combat crime, on the basis and in the manner prescribed by law, and when other measures of administrative coercion are ineffective.

The features of police measures of coercive nature are singled out: 1) it is a sort of state coercion; 2) used to protect human rights and freedoms, the interests of society and the state, combat crime; 3) it is a form of exercise by the police of their powers; 4) are applied on the basis and in the order determined only by the law; 5) is the most severe way to respond to the activities of the offender (physical influence, special means, firearms); 6) applies to natural persons and, if necessary, to animals or objects surrounding them; 7) is applied in case of non-fulfillment of a lawful request of a police officer; 8) is applied regardless of the will and desire of the offender, opponent, and other persons; 9) has a physical and moral (mental) effect on the person and has a preventive character; 10) the type and intensity of the

application of coercive measures are determined by the police officers according to their inner conviction, taking into account the specific situation, the nature of the offense and the individual characteristics of the person who committed the offense.

The own vision of the administrative-legal mechanism of application of coercive measures has been formulated. It should be understood as a set of permissible, legally defined measures, means, and methods by which the police functions, influence the consciousness and behavior of subjects through police measures of coercive nature in order to prevent and/or stop the offense and/or the occurrence of harmful consequences and to bring the perpetrators to justice. It is proposed to put to the components of the administrative and legal mechanism of application of police measures of coercive nature: norms of administrative law, including departmental regulations; practical activity of the police and its law enforcement acts; administrative and legal relations that arise during the use of physical force (force), special means and firearms; principles of police activity during the application of coercive measures.

It has been substantiated that the peculiarity of administrative-legal relations, including during the application of coercive police measures, is that one of the parties is an entity endowed with power – the police; the parties in such legal relations are unequal; legal relations during the application of coercive police measures, as a rule, arise without the consent of the parties.

The work emphasizes that the activity of the police in the application of coercive police measures should be based on common law principles, which include: the rule of law; respect for human rights and freedoms; legality; openness and transparency; political neutrality; interaction with the population on the basis of partnership; continuity, as well as on special legal principles that are inherent in the activities of the police during the use of physical influence, special means and firearms: the principle of efficiency; the principle of restraint; the principle of the task as the least damage; the principle of proportionality (or proportionality); the principle of sufficiency; the principle of respect for human honor and dignity. Emphasis is placed on the need to protect the rights and freedoms of police officers. Based on

international standards, it is proposed to supplement the special legal principles with the principles of «accountability» and «presumption of the rightness of the police».

The author's vision of administrative and legal regulation of the use of police measures of coercive nature in Ukraine has been given. It is proposed to be understood as the purposeful influence of the state through administrative law on public relations arising from the use of physical influence (force), special means, and firearms by police in order to protect human rights and freedoms, the interests of society and the state, to combat crime, maintain public safety and order.

It is proposed to classify administrative and legal acts of Ukraine on the use of police measures of coercive nature, as a part of the mechanism of police activity, by dividing them according to the following criteria: by legal force – the law and regulations; by content – acts establishing the procedure for the formation and legal status of bodies and units which activity is directly related to the use of police measures of a coercive nature and the organization of their activity, acts regulating the organization of police interaction, acts that determine the procedure for ensuring and applying police measures of a coercive nature; and by industry affiliation-substantive and procedural rules.

The order, grounds and conditions for the application of coercive measures were considered and ways to increase the effectiveness of police measures of coercive nature were proposed.

The study of international acts that contain standards and principles for the lawful use of firearms and force, as well as legal regulation and practice of police measures of coercive nature in separate countries (United States of America, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, French Republic, Republic of Poland, Slovak Republic, Federal Republic of Germany, Italian Republic), contributed to the solution of the set goal. The directions of the introduction of foreign experience of application of police measures of coercive nature which are the most acceptable for Ukraine were singled out.

Based on the analysis of current legislation of Ukraine, international experience of EU and NATO countries and a survey of 2225 police officers from

various practical units of Ukraine (Kyiv and Kyiv region, Poltava, Zakarpattia, Zhytomyr, Vinnytsia, Donetsk, Dnipropetrovsk, Volyn, Khmelnytsky, Rivne, Sumy, Mykolaiv and Ternopil region) the author's vision of directions of improvement of application by the National police of Ukraine of measures of coercive nature has been offered.

Keywords: human rights and freedoms, measures of coercive nature, National Police, firearms, special measures, physical influence (force).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Бочек О. І. Деякі питання застосування заходів примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4 (частина 2). С. 12–17.
2. Бочек О. И. Административно-правовое обеспечение поверхностной проверки и осмотра как одного из видов полицейских мер в Украине. *Leges in Vita*. Молдова, 2016. № 12/3(300). С. 11-14.
3. Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 22-28.
4. Бочек О. І. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю згідно закону України «Про Національну поліцію». *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 129-131.
5. Бочек О. І. Міжнародні стандарти застосування сили та вогнепальної зброї поліцією з підтримання правопорядку. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 25-29.
6. Бочек О. І., Кобець М. П. Застосування поліцейських заходів в аспекті дотримання прав людини і громадянина. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3. С. 54-60.
7. Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейськими електрошокових пристроїв. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6\3 (volume 1). P. 91-98. (Словацька Республіка)
8. Бочек О. І. Взаємодія Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2020. № 4. С. 25-33

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Бочек О. І. Поняття та види поліцейських заходів в Україні. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції:*

матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 27 травня 2016 року). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 107-110.

10. Бочек О. І. Застосування поліцейських заходів примусу в Вірменії. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні*: матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (Київ, 30 серпня 2016 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2016. С. 57-61.

11. Бочек О. І. Зупинення транспортного засобу як один з превентивних заходів Національної поліції України. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*: матеріали XI Міжн. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 22 листопада 2016 р.). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України. 2017. С. 29-32.

12. Бочек О. И. Ограничение перемещения лица или транспортного средства либо фактического владения вещью согласно Закона Украины «О Национальной полиции». *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика*: материалы II Межд. заочн. научн. конф. (Могилев, 19 мая 2017 г.). Могилев: Могилевский институт МВД Республики Беларусь. 2017. С. 63-67.

13. Бочек О. І. Особливості застосування заходів запобігання і припинення правопорушень поліцією зарубіжних країн. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2017 в Україні (Київ, 24 травня 2017 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2017. С. 24-26.

14. Бочек О. І. Повноваження Національної поліції під час проникнення до житла чи іншого володіння особи. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 21-22 липня 2017 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів». 2017. С. 28-32 (104 с.)

15. Бочек О. І., Пономаренко А. В. Застосування та використання вогнепальної зброї працівниками поліції України. *Актуальні питання*

вдосконалення правоохоронної діяльності: матеріали XIV Міжн. спеціал. виставки «Зброї та безпеки – 2017» (Київ, 10-13 жовтня 2017 року) та XXII Міжн. спеціал. виставки індустрії безпеки «Безпека – 2017» (Київ, 17-20 жовтня 2017 року) збірник тез / упорядники: В. О. Криволапчук, Т. О. Проценко, О. Є. Користін, І. В. Опришко, Д. В. Смерницький; за заг.ред. М. Г. Вербенського. Київ: ДНДІ МВС України. 2018. С. 97-100.

16. Бочек О. І. Дотримання прав людини працівниками Національної поліції України. *Реалізація прав людини в діяльності правоохоронних органів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 17 травня 2018 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України. 2018. С. 210-213*

17. Бочек О. І. Нормативно-правове забезпечення застосування заходів примусу працівниками національної поліції України. *Актуальні питання публічної безпеки та порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство – стратегії розвитку і взаємодії: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 18 травня 2018 року). Маріуполь. 2018. С. 24-26.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ	
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ..	
15	
1.1.Історико-правовий огляд становлення і розвитку в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини міліцією та поліцією	15
1.2.Теоретико-правові підходи застосування поліцейських заходів примусового характеру як виду заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України	32
1.3.Поняття, сутність та ознаки поліцейських заходів примусового характеру в Україні.....	47
Висновки до розділу 1	61
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ	
ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО	
ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ.....	
64	
2.1. Поняття та структура адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні	64
2.2. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.....	88
2.3. Порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру ..	105
Висновки до розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ	
ЗАСАД ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО	
ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ.....	
127	
3.1. Міжнародно-правові стандарти та досвід країн ЄС і НАТО щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру	127

3.2. Особливості взаємодії Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку під час застосування поліцейських заходів примусового характеру	152
3.3. Напрями вдосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні	168
Висновки до розділу 3	177
ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ	218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Закон – Закон України «Про Національну поліцію»

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

Кодекс поведінки – Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НГУ – Національна гвардія України

НПУ – Національна поліція України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Основні принципи – Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, ухвалені 07.09.1990 VII Конгресом ООН

п. – пункт

поліція – Національна поліція України

ст. – стаття

Сполучене Королівство – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

Стратегія – Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р

США – Сполучені Штати Америки

ЦК України – Цивільний Кодекс України

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. Реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору неможлива без наявності ефективних правових та організаційних механізмів охорони та захисту прав і свобод людини від злочинних та інших протиправних посягань.

Правоохоронна функція держави втілюється у діяльності багатьох органів державної влади, їх посадових та службових осіб, але саме Національна поліція України відіграє визначальну роль у протидії злочинності, підтриманні публічної безпеки і порядку. Поліцейські цілодобово забезпечують правопорядок на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, реагують на значну кількість повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення та інші події, перебуваючи у постійній готовності.

Внаслідок суспільно-політичної нестабільності, незадовільної роботи окремих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, низьких темпів економічного зростання, зниження якості життя, зубожіння населення криміногенна ситуація в Україні залишається складною. Відповідно до Rule of Law Index 2020 (Індекс верховенства права 2020), станом на березень 2020 року Україна посідає 72 місце (позиція між Індією та Суринамом) в рейтингу World Justice Project щодо звітності, прозорості інститутів влади, справедливості законів та рівня доступу до правосуддя. Відповідно до всесвітнього індексу свободи людини (The Human Freedom Index), ціллю якого є дослідження верховенства права, охорони та безпеки особистості, доступу до інформації, дослідження правової системи тощо, станом на 2019 рік Україна посідала 118 місце (між В'єтнамом та Танзанією). Зазначені дані вказують на недостатній рівень захисту прав і свобод людини в Україні.

Наведене зумовлює необхідність підвищення ефективності діяльності в Україні органів державної влади загалом та поліції зокрема щодо забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави, належного стану законності та

правопорядку, суспільного спокою, публічної безпеки та публічного порядку як на всій території держави, так і в окремих її регіонах.

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора, у 2020 році в Україні зареєстровано понад 360 тис. кримінальних правопорушень, з яких 94 % виявлені працівниками поліції. Окрім того, понад 138 тис. – це особливо тяжкі та тяжкі злочини, понад 37 тис. – кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи та понад 190 тис. – посягання проти власності.

У процесі оперативно-службової діяльності поліцейські у межах компетенції здійснюють заходи щодо своєчасного запобігання, виявлення та припинення адміністративних та кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, відновлення встановлених правовідносин, а також притягнення винних осіб до відповідальності. До таких заходів належать, зокрема, застосування поліцейськими дій або комплексу дій примусового характеру (фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї).

Законне, необхідне, пропорційне та ефективне застосування поліцейських заходів примусового характеру гарантують не тільки охорону та захист прав і свобод людини, забезпечення публічної безпеки і порядку, але й довіру громадян до діяльності поліцейських та функціонування поліції загалом. Необґрунтоване або надмірне застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї може призвести не тільки до нанесення непоправної шкоди правопорушникам, супротивникам, але й підбурити населення до масових протестів та безладів, що мало місце у різних країнах світу.

Під час застосування поліцейських заходів примусового характеру виникає постійна потреба у досягненні справедливого балансу між інтересами людини, суспільства і держави. Поліцейські мають неухильно виконувати положення Конституції та законів України, а також враховувати міжнародні стандарти у сфері прав людини. Застосування поліцейських заходів примусового характеру має здійснюватися за умови завдання найменшої

шкоди людині. Крім того, поліцейські мають адекватно оцінювати оперативну обстановку, наявні ризики і загрози, а також негативні наслідки застосування таких заходів. Це визначає необхідність постійного підвищення ефективності адміністративної діяльності поліції щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, що сприятиме підвищенню довіри населення до поліції. За даними Центру Разумкова, рівень довіри населення до діяльності поліції (ті, хто скоріше довіряють) станом на березень 2021 року становить 34,6 %.

Теоретичним підґрунтям дисертації стали наукові праці В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Н. А. Берлач, Ю. П. Битяка, В. Т. Білоуса, М. Г. Вербенського, І. П. Голосніченка, С. Т. Гончарука, В. Ф. Захарова, Є. В. Зозулі, Д. П. Калаянова, В. К. Колпакова, В. О. Криволапчука, Т. М. Малиновської, І. В. Мельника, В. П. Петкова, А. О. Поліщука, Т. А. Пługатар, Д. С. Припутня, Т. О. Проценка, Ю. І. Римаренка, В. О. Рядінської, О. Л. Соколенка, С. Г. Стеценка, О. Д. Терещук, Н. П. Христинченко, О. Г. Циганова, І. М. Шопіної, О. М. Якуби, О. Н. Ярмиша та інших вчених.

Значний внесок у дослідження окремих аспектів застосування заходів примусового характеру в діяльності правоохоронних органів загалом та поліції зокрема зроблено М. І. Бажановим, Ю. В. Бауліним, Д. М. Бахрахом, О. К. Безсмертним, І. І. Веремеєнком, В. Д. Волошиним, І. О. Галаганом, Є. В. Додіним, М. І. Єропкіним, В. О. Заросилом, М. П. Журавльовим, А. П. Ключніченком, О. О. Ковалкіним, А. Т. Комзюком, М. Й. Коржанським, В. М. Коротаєвим, В. О. Кудрею, В. В. Лазарєвим, Д. В. Літвіном, В. І. Осадчим, В. П. Остаповичем, Л. Л. Поповим, В. А. Світличним, О. А. Троянським, О. С. Фроловим, С. І. Щербаковим тощо.

Аналіз теоретичних поглядів цих науковців дав змогу оцінити стан досліджуваних проблем застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні та виявити коло питань, які не були предметом наукового пошуку вчених. Наведене не лише зумовило вибір теми дисертаційного

дослідження, але й засвідчило її актуальність та необхідність пошуку оптимальних шляхів удосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623–III, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони, затвердженої Указом Президента України від 14 березня 2016 року, Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р., Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275, та Національної Стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021.

Дисертаційне дослідження проведене у межах теми науково-дослідної роботи, передбаченої Планом науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, «Адміністративно-правове забезпечення застосування заходів примусу в діяльності Національної поліції України» (державний реєстраційний номер 0117U002094), у розробці якої дисертант брала безпосередню участь.

Тема дисертації затверджена Вченою радою ДНДІ МВС України (протокол № 1 від 24 лютого 2016 року). Уточнену редакцію теми дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ДНДІ МВС України (протокол № 1 від 15 січня 2020 року).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертації полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених, положень міжнародно-правових актів, зарубіжного досвіду, норм законодавства України та практики їх реалізації розкрити адміністративно-

правові засади та проблеми застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні, а також сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі основні *завдання*:

– з'ясувати становлення і розвиток в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності міліцією та поліцією;

– розкрити зміст заходів адміністративного примусу в діяльності поліції;

– визначити поняття, сутність та ознаки поліцейських заходів примусового характеру в Україні;

– проаналізувати міжнародно-правові стандарти, зарубіжний досвід окремих країн ЄС та НАТО щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру;

– дослідити адміністративно-правовий механізм застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні;

– охарактеризувати підстави та порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні;

– розкрити особливості взаємодії поліції з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку під час застосування поліцейських заходів примусового характеру;

– виокремити основні адміністративно-правові проблеми застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні та запропонувати законодавчі шляхи їх вирішення;

– сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та практичні рекомендації з удосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.

Методи дисертаційного дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів і прийомів наукового пізнання – як загальнонаукових (діалектичний, історичний, логічний тощо), так і спеціальних (порівняльно-правовий, документального аналізу тощо). *Системний підхід* виступив методологічною основою наукової роботи та був використаний під час встановлення правових основ діяльності поліції при застосуванні заходів примусового характеру (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1–2.3). Для дослідження еволюції становлення і розвитку в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності міліцією та поліцією застосовано *історико-правовий* метод (підрозділ 1.1.). *Діалектичний* метод дозволив дослідити теоретико-правові засади та механізми застосування поліцією заходів примусового характеру (розділи 1 і 2). *Метод аналізу* застосовувався для дослідження досвіду окремих країн ЄС і НАТО та формулювання на його основі пропозицій щодо шляхів удосконалення діяльності поліції у досліджуваній сфері (підрозділи 3.1, 3.3).

Методи *класифікації* та *групування* використовувалися при класифікації адміністративно-правових актів у сфері застосування поліцією заходів примусового характеру та формування класифікації окремих заходів примусового характеру (підрозділ 2.2, 2.3). Застосування *порівняльно-правового аналізу* та *логіко-юридичного* методу як індивідуально, так і в певній сукупності дало змогу сформулювати предмет дисертаційного дослідження та визначити зміст окремих понять, а також узагальнити та виявити специфіку сучасного стану адміністративно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні (підрозділи 1.3, 2.1, 3.3).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти, закони та підзаконні нормативно-правові акти України з питань діяльності поліції, у тому числі щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру, а також законодавство зарубіжних країн у цій сфері.

Емпіричною базою дослідження стали аналітичні, інформаційні та статистичні матеріали, офіційні звіти та доповіді МВС України, поліції, Офісу генерального прокурора, інших органів державної влади, міжнародних організацій; узагальнені результати соціологічних досліджень Центру Разумкова, окремих громадських організацій, а також проведеного дисертантом анкетування 2225 поліцейських з різних підрозділів та регіонів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є одним з перших комплексних досліджень, у якому на основі всебічного аналізу Закону України «Про Національну поліцію» та норм чинного законодавства, з використанням сучасних методів пізнання й новітніх досягнень адміністративно-правової науки досліджено сутність, особливості та проблемні питання застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні, а також на підставі опрацювання міжнародних стандартів та практичного досвіду окремих країн ЄС і НАТО окреслено можливості вдосконалення адміністративно-правових актів у досліджуваній сфері. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

вперше:

– виокремлено етапи становлення та розвитку в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини міліцією та поліцією: 1) етап демократизації (1990 – 1995 рр.); 2) етап конституційної трансформації (1996 – 2007 рр.); 3) етап гуманізації (2008 – 2013 рр.); 4) етап оптимізації управління (2014 – 2016 рр.); 5) етап інституційного зміцнення та розвитку (2017 р. – дотепер);

– на основі аналізу наявних теоретико-правових та науково-прикладних підходів щодо досліджуваної тематики та з метою забезпечення всебічності, логічності і системності побудови поняття «поліцейські заходи примусового характеру» сформульовано характерні ознаки, які розкривають їхній зміст та сутність;

– визначено поняття поліцейських заходів примусового характеру як

різновиду державного примусу, що застосовується поліцейськими при реалізації їхніх владних повноважень на підставі та у порядку, визначеному виключно законом, з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку;

удосконалено:

– теоретичні положення щодо змісту поняття «заходи адміністративного примусу в діяльності поліції» шляхом наголосу на необхідності посиленої взаємодії поліцейських з населенням з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, суспільства і держави, підтримання належного рівня довіри до поліції;

– розуміння доцільності включення до системи принципів застосування поліцейських заходів примусового характеру таких спеціально-правових принципів як «підзвітність» та «презумпція правоти поліцейського»;

– сутність форм взаємодії поліції під час застосування заходів примусового характеру з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку;

дістали подальшого розвитку:

– наукові підходи до розуміння підстав та порядку застосування поліцейських заходів фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, що зумовлено необхідністю покращення діяльності поліції шляхом забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час застосування поліцейських заходів примусового характеру;

– уявлення про необхідність врахування поліцією міжнародних стандартів і досвіду правового регулювання та практики застосування поліцейських заходів примусового характеру в окремих країнах ЄС і НАТО;

– пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України «Про Національну поліцію»,

затвердження в МВС України Інструкції про порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційному дослідженні висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – як основа для подальшого розроблення теоретико-методологічних та організаційно-правових питань, пов'язаних із діяльністю поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру (акт впровадження ДНДІ МВС України від 28.11.2018);

– *правотворчій діяльності* – під час підготовки змін і доповнень до законів України, підзаконних нормативно-правових актів, зокрема МВС та поліції, з питань застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї;

– *правозастосовній діяльності* – для покращення ефективності функціонування органів та підрозділів поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Київській області від 21.12.2017; акт впровадження Головного управління Національної поліції у Волинській області від 14.01.2021; акт впровадження Головного управління Національної поліції в Житомирській області від 05.03.2021);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних, лекційних матеріалів та практичних завдань з дисциплін «Поліцейська діяльність», «Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції», «Поліцейські заходи та заходи адміністративного примусу», «Запобігання та протидія домашньому насильству», «Організація діяльності поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку», що викладаються для здобувачів вищої освіти (акт впровадження Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка від 19.02.2021).

Особистий внесок здобувача. Положення, висновки, рекомендації та пропозиції, що характеризують наукову новизну та практичне значення

одержаних результатів, ґрунтуються на особистих теоретичних і практичних дослідженнях автора. У публікаціях, написаних у співавторстві з Кобець М. П. та Пономаренко А. В., власні теоретичні розробки здобувача становлять понад 50 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції» (Дніпро, 27 травня 2016 р.), «Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні» (Київ, 30 серпня 2016 р.), «Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти» (Кривий Ріг, 22 листопада 2016 р.), «Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика» (Могильов, Республіка Білорусь, 19 травня 2017 р.), «Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи» (Київ, 24 травня 2017 р.), «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (Харків, 21–22 липня 2017 р.), «Актуальні питання вдосконалення правоохоронної діяльності» (Київ, 10–13 жовтня 2017 р.), «Реалізація прав людини в діяльності правоохоронних органів» (Кривий Ріг, 17 травня 2018 р.), «Актуальні питання публічної безпеки та порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство – стратегії розвитку і взаємодії» (Маріуполь, 18 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 17 наукових публікаціях, з яких: 6 наукових статей (1 – у співавторстві), що опубліковані у наукових фахових виданнях України у галузі юридичних наук; 2 наукові статті в іноземному юридичному виданні; 9 тез доповідей та повідомлень (1 – у співавторстві) на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації відповідає предмету, меті та завданням дослідження й дає можливість розкрити обрану тему. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків,

списку використаних джерел (255 найменувань) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 271 сторінок, з яких основного тексту – 190 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ

1.1. Історико-правовий огляд становлення і розвитку в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини міліцією та поліцією

Одним із актуальних завдань для України на сьогодні є створення, відповідно до сучасних вимог, дієвої системи функціонування правоохоронних органів. Сфера регулювання поліцейської діяльності повсякчасно перебуває у стані стрімких змін та удосконалення і певною мірою відображає напрями реалізації правової політики держави. Україна обрала власний шлях розбудови себе як демократичної правової держави, що зумовило необхідність забезпечення законності та правопорядку відповідно міжнародних стандартів охорони та захисту прав і свобод людини. Держава зобов'язана гарантувати своїм громадянам безпечне середовище, в якому вони можуть вільно розвиватися.

Охорона та захист прав і свобод громадян, їхніх інтересів, забезпечення законності та правопорядку в суспільстві нерозривно пов'язані з підвищенням якості й ефективності діяльності правоохоронних органів і, зокрема, поліції. Це пояснюється низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів, зумовлених місцем та роллю поліції у суспільстві та державі загалом. Законодавство, яке закріплює права, свободи та законні інтереси фізичних та юридичних осіб без належного механізму його реалізації та захисту є декларативним. Одним із головних обов'язків держави в особі поліції є профілактика правопорушень, а також вчасне їх виявлення та реагування на них. Зважаючи на це, законодавчо закріплені повноваження поліції мають сприяти забезпеченню законності та правопорядку, а також дотримання поліцейськими прав і свобод людини під час виконання покладених повноважень.

Варто зазначити, що у всі часи питання, пов'язані із захистом і охороною прав людини, були і залишаються ключовими з погляду їхнього значення для

забезпечення найефективнішого функціонування правоохоронних органів, виконання ними свого призначення у суспільстві. З огляду на це, виникає необхідність у дослідженні становлення та розвитку охорони та захисту прав і свобод людини поліцією в Україні, оскільки ступінь розвитку діяльності поліції щодо зазначеного напрямку визначається рівнем вивчення її історичного становлення, особливо після здобуття нашою державою незалежності.

З метою всебічного вивчення діяльності поліції в Україні, яка першочергово спрямована на захист прав і свобод людини, дуже важливо дослідити сутність таких понять як «права людини» та «свободи людини». На переконання І. С. Загоруй, з'ясування змісту прав людини ускладнюється багатоаспектністю свого звучання у повсякденному житті, інтерпретацією в суспільно-політичних процесах, у законодавстві та поліваріантністю термінів, наявних у наукових дослідженнях, де воно набуває різних змістовних відтінків, інтерпретацій і визначень [1].

За твердженням І. С. Фарбера, права людини є загальносоціологічною, а не юридичною категорією, хоча і важливою для юридичних наук, яка являє собою можливість користуватися певними соціальними благами, незалежно від їх державного визнання [2]. А свобода людини – це спроможність користуватися та розпоряджатися певними соціальними можливостями, цінністю, удовольняти особисті інтереси або життєву потребу, тим самим не порушуючи права інших людей.

За юридичною природою та комплексом гарантій права та свободи людини досить тотожні, оскільки вони визначають соціальні можливості людини в різних сферах, які забезпечуються державою. Водночас, відмінність між правами та свободами полягає в тому, що права допускають наявність можливостей та механізму їх реалізації, в той час як свободи – лише відсутність обмежень.

Отже, свобода людини – це здатність та можливість людини діяти відповідно до її потреб, інтересів та цілей, а ціллю свободи є реалізація життєво-важливих прав людини. Права людини – це об'єктивна форма свободи,

яка визначається законом і в разі відсутності прав, не має можливості захисту свободи.

Основним нормативно-правовим актом, в якому визначені та гарантовані фундаментальні права та свободи людини і громадянина є Конституція України. В Основному Законі України наголошено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3].

Під поняттям «забезпечення прав людини», як слушно зазначає О. Святоцький, слід розуміти здійснення певних коригуючих дій, спрямованих на удосконалення національного законодавства країни і приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у галузі прав людини; реалізацію громадянами своїх прав і свобод; охорону прав людини; захист прав людини [4].

Охорона прав і свобод людини, її законних інтересів є однією з головних функцій держави в сучасному, цивілізованому суспільстві. З огляду на це, діяльність органів державної влади, їх посадових та службових осіб має здійснюватися відповідно до конституційних норм та принципів. Зокрема, важливого значення на шляху розбудови України мають стратегічні спрямованості всіх правозахисних інститутів влади, пов'язаних з інтеграцією нашої країни в європейський простір.

Опрацювання стратегічних та концептуальних актів щодо реформування правоохоронних органів, затверджених Президентом України та Кабінетом Міністрів України, а також фундаментальні акти законодавства України, які вплинули на діяльність міліції, а згодом й поліції України, дали змогу виокремити п'ять етапів становлення та розвитку в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини зазначеними правоохоронними органами.

Зауважимо, що реалізацію особливого виду державної функції, а саме правоохоронної із застосуванням заходів примусового характеру, до створення поліції у 2015 році здійснювала міліція України, тому початок історичного дослідження становлення та розвитку механізмів охорони та захисту прав і свобод людини обрано саме з початку 90-х років – етапу, коли було сформовано організаційно-правові засади діяльності міліції як правоохоронного державного органу.

За твердженням А. М. Мерника, правоохоронна функція як правове наукове явище формується навколо мети, яка визначається як запобігання правопорушень та інших соціальних відхилень. При цьому, на думку автора, під запобіганням правопорушень необхідно розуміти сукупність таких правових явищ як: з одного боку – превенція і припинення правопорушень, а з іншого – захист прав (відновлення прав і юридичної відповідальності) [5, с. 134].

Перший етап – демократизації (1990 – 1995 роки)

Досліджуючи становлення та розвитку механізмів охорони та захисту прав і свобод людини міліцією України, насамперед, хотілось би виокремити проміжок з 1990 по 1995 роки, який ми вважаємо етапом демократизації. Адже упродовж саме зазначеного періоду відбулися ключові епізоди для відродження української державності та який став своєрідною точкою відліку відновлення державної незалежності України.

На думку Д. Леррі, під час етапу демократизації відбувається обмеження влади та її підзвітності. Особливо суттєвим у зв'язку з цим є верховенство права, для чого необхідні професіональні судді, каральні структури і незалежний виборний орган. Крім того, велику роль у процесі демократизації відіграє пов'язаний з цим відносно високий рівень потреби в громадських свободах: свободі слова, преси, зібрань, совісті тощо, а також у захисті від будь-якого терору, тортур, принизливих покарань, необґрунтованих обшуків і арештів, тюремних ув'язнень [6].

Особливістю етапу 1990–1995 років, як зазначила С. Бульбенюк, є те, що політичними та соціокультурними наслідками нівелювання поняття «демократизація» стали політична апатія громадян, їх вкрай низькі потенції до самоорганізації і прояву політичної активності, а отже й доволі невелика легітимність інституцій влади, неузгодженість між формальними і неформальними політичними практиками за умов домінування останніх [7, с. 64]. Отож, демократизація являє собою процес суспільно-політичних змін, які спрямовані на встановлення демократичного порядку.

Після прийняття Декларації про державний суверенітет України [8] та Акта про проголошення незалежності України, в основу яких було закладено визначальну ідею незалежної демократичної держави, актуальним питанням стало завдання розвитку громадського суспільства з метою створення основ правової держави, що призвело до кардинальних реформ, зміни політичної частини еліти, стабілізації економіки, розширення соціальної бази політичних партій та підвищення правової культури населення. Ухвалюючи Акт проголошення незалежності України, Верховна Рада України в преамбулі зазначила, що виходила «із смертельної небезпеки, що нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року» [9].

Варто зазначити, що в Україні певний період права і свободи не були пріоритетом відносно інститутів держави, оскільки одержавлення соціальних інститутів, ставлення державної влади до населення перешкоджали утворенню в Україні громадянського суспільства та демократичних правових інститутів. При цьому, основним завданням цього історичного етапу передбачалося відновлення ролі рад як органів політичної влади, розвиток внутрішньопартійної демократії, демократизація економічного управління, забезпечення міцної законності, захист суспільства від зловживань влади, підвищення рівня участі громадян у житті суспільства, перетворення профспілок на справжнього захисника інтересів трудящих [10, с. 34].

Чільне місце під час зазначеного етапу відведено створенню міліції як правоохоронного органу, діяльність якого суттєво відрізнявся від радянських

підходів до управління державою та суспільством. Так, міліція, як державний озброєний орган виконавчої влади була створена для реалізації правоохоронної функції відповідно до Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року [11]. Діяльність її будувалася на принципах законності, поваги до особи, гуманізму, соціальної справедливості, взаємодії з громадськими організаціями та трудовими колективами, та направлена на захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власність, природне середовище та інтереси суспільства і держави.

При цьому, як зауважили А. М. Колодій та А. О. Олійник, діяльність міліції України під час своєї діяльності із забезпечення охорони та захисту прав і свобод мала зовнішню та внутрішню сторони. Зовнішня сторона діяльності міліції із забезпечення реалізації прав особи характеризувалася тим, що міліція:

- 1) здійснювала свою діяльність неупереджено, відповідно до закону;
- 2) з повагою відносилася до гідності особи і виявляла до неї гуманне ставлення;
- 3) захищала права людини і громадянина незалежно від расової, національної, релігійної, політичної приналежності, походження, майнового та іншого стану, віку, мови та освіти;
- 4) дотримувалася паритету конфіденційності будь-якої інформації щодо осіб, якщо виконання обов'язків не вимагало іншого;
- 5) відповідно до чинного законодавства, тимчасово обмежувала права і свободи особи, якщо цього вимагало виконання обов'язків;
- 6) забезпечувала дотримання прав на захист затриманих та взятих під варту;
- 7) створювала відповідні умови для реалізації, охорони та захисту прав особистості від правопорушення, а також вживала заходів до відновлення порушеного права, відповідно до законодавства.

Внутрішня сторона діяльності міліції на думку А. М. Колодія та А. О. Олійника характеризувалася тим, що міліція:

- 1) виконувала обов'язки згідно законодавчо закріплених завдань, функцій та своєї компетенції;
- 2) застосовувала заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на законних підставах;
- 3) для забезпечення прав людини і громадянина використовувала правові та організаційні форми і методи;
- 4) працівники міліції

на рівні з усіма громадянами України повинні дотримуватися законів, права і свободи особи [12, с. 293].

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що діяльність міліції будувалася на принципах гуманізму та з дотриманням прав і свобод. Однак, водночас міліція уповноважена була застосовувати такі методи діяльності, як переконання та примус, хоча не мала ставити за мету завдати фізичних або духовних страждань, порушити права та свободи людини тощо, а протидіяти правопорушнику, який скоїв протиправне діяння.

Отже, саме в цей період були закладені основні організаційні засади та правова основа діяльності міліції України, основні принципи, її обов'язки та права, норми застосування заходів примусу, відповідальність працівників міліції тощо. Крім того, упродовж цього етапу в Україні було ухвалено закон, який закріпив право громадян об'єднуватися у політичні партії, інші громадські організації та брати участь у рухах. Водночас на підставі Закону України «Про внесення доповнень і змін до Закону Української РСР «Про міліцію» від 19.06.1992 [13] міліція стає невідконтрольним та невідзвітним жодній політичній партії органом виконавчої влади.

Ще одним важливим кроком на шляху забезпечення прав людини під час етапу демократизації стало формування законодавства про національні меншини, відповідно до якого гарантувалися всім народам і національностям, які проживають на території України, ціла низка прав, порушення яких забороняється та карається законом.

Отже, Україна після здобуття незалежності отримала новий вектор свого розвитку, ціллю якого було здійснення демократичних реформ. Демократія – це певний тип влади, єдиним джерелом якої є громадяни країни. Верховенство права, забезпечення інтересів певного кола людей з дотриманням гарантій захисту прав меншості у громадянському суспільстві, поділ влади, гласність та рівність являють собою основні принципи демократії, головним критерієм демократичності суспільства є наявність фундаментальних прав і свобод людини [14].

І хоча на законодавчому рівні були передбачені основні принципи діяльності міліції, а в Законі України «Про міліцію» серед основних завдань були враховані охорона та захист прав і свобод людини, органи внутрішніх справ України, маючи чималу концентрацію засобів владного впливу, мали пройти ще величезний шлях просування країни до демократії. Однак, для цього потрібно було вирішити низку проблем, на які постійно звертала увагу громадськість, що так чи інакше порушувало права і свободи населення – корупція, кримінал, зловживання владою, зокрема міліцією тощо. Одним із напрямів для подолання таких проблем мала стати принципова переорієнтація діяльності міліції – з карально-репресивного утиску громадян заради «вищих інтересів держави» або окремих посадових осіб на забезпечення прав і свобод людини, обслуговування інтересів громади, яка є витокom й найголовнішим суддею діяльності державних органів [15, с. 128].

Другий етап – конституційної трансформації (1996 – 2007 роки)

Прийняття України у члени Ради Європи, що суттєво вплинуло на подальший розвиток прав і свобод людини в Україні, прискорило процес ухвалення Конституції України. Так, для України розпочався новий етап, який, на нашу думку, тривав до 2007 року, що пов'язаний з ліквідацією тоталітарних і авторитарних режимів, вирішальним кроком якого стало ухвалення у 1996 році Верховною Радою України Конституції України [3]. Ухвалення Основний Закон дав змогу закріпити правові основи незалежної України, її суверенітет і територіальну цілісність, що стало важливим кроком у забезпеченні прав людини та громадянина, сприяло подальшому підвищенню міжнародного авторитету України на світовій арені. Саме Конституція України проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [16, с. 7]. Замість фрагментарного перерахування, утвердження і забезпечення прав і свобод людини, вперше було визначено обов'язком держави у всіх сферах суспільного життя.

Конституцією України було закріплено основне положення, відповідно до якого усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах, а їхніх права і свободи є невідчужуваними та непорушними. Отже, «права людини і громадянина» визнано «основою основ» Конституції України 1996 року.

У контексті досліджуваного питання, В. Головченко звертає увагу на те, що прописані в Основному Законі України поняття, конституційні норми запозичені з нормативно-правових актів або законодавства інших держав механічно перенесені до Конституції України, ігноруючи висновки європейських і вітчизняних інтелектуалів про те, що далеко не всі регулятивні чинники, які колись ефективно діяли на Заході, так само відносно добре працюватимуть на нашому суспільстві [17]. Однак, саме цей етап характеризується здійснення конституційної реформи та конституційно-правовим забезпеченням політичної реформи у напрямі формування сучасного ідеалу державного устрою.

С. П. Головатий виділяє «три загальні риси», які властиві конституціоналізму («вченню про конституцію»), а саме: «обмежена влада; дотримання верховенства права; захист основоположних прав і свобод людини» [18, с. 6].

Особливістю етапу конституційної трансформації є те, що після ратифікації у 1997 році Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року громадяни України отримали право звертатися для захисту своїх прав до Європейського суду з прав людини. Кількість винесених рішень щодо суті скарг проти України Європейським судом у 2006* році складала 120 рішень, з яких 119 рішень констатували порушення Україною положень Конвенції та протоколів до неї, переважна більшість яких становила: неефективність розслідування кримінальних справ за фактами смерті, зникнення осіб, а також застосування до них поганого поводження, яке проводилося правоохоронними органами; порушення принципу презумпції

* Статистики звернень до Європейського суду з прав людини до 2006 року на сайті Міністерства юстиції та Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини – відсутня

невинуватості; недотримання права на повагу до приватного життя, житла, кореспонденції [19].

Натомість у 2019 році кількість заяв, поданих до Європейського Суду з прав людини проти України, склала 3991 заяву, з яких Суд ухвалив 109 рішень стосовно 189 заяв, у яких встановив щонайменше одне порушення Конвенції. Враховуючи велику кількість заяв проти України до суду, можна вказати, що більшість з них подавалися на порушення прав щодо: незабезпечення права на належний судовий захист, неефективність розслідування кримінальних справ правоохоронними органами за скаргами на неналежне поводження з боку представників органів держави; порушення майнових прав тощо [20].

Неймовірна кількість заяв до Європейського Суду з прав людини проти України свідчить про неефективну, а інколи протиправну діяльність органів влади, особливо правоохоронних органів та суддів, оскільки більшість скарг стосується саме їх діяльності.

На противагу позитивним моментом конституційного етапу стало встановлення мораторію на виконання смертних вироків після вступу до Ради Європи та визнання інституту смертної кари неконституційним, що порушує основні права та свободи людини. Мораторій на смертну кару сприяв внесенню відповідних змін до Кримінального кодексу України [21], де смертну кару було замінено на довічне позбавлення волі.

Крім того, Конституція України започаткувала та стала основою для розробки та ухвалення цілої низки важливих нормативних актів щодо охорони та захисту прав людини (громадських, політичних, соціально-економічних, культурних та колективних) органами державної влади, зокрема міліцією.

Слід зазначити, що протягом етапу конституційної трансформації керівництвом держави було ініційовано декілька спроб вдосконалення системи та структури правоохоронних органів з метою підвищення ефективності їхньої діяльності, зокрема для покращення забезпечення прав і свобод громадян та зміцнення законності й правопорядку, підтвердженням чого було розроблення низки Концепцій реформування МВС України та правоохоронних органів

(2002, 2005, 2006, 2007, 2008 роки). Ми погоджуємося із думкою О. В. Барановського [22], що відсутність політичної підтримки з боку керівництва держави та належного законодавчого забезпечення, недостатнє фінансування не дозволило розробленим та ухваленим Концепціям сформуванню єдиних підходів до удосконалення управлінської діяльності та реформування МВС та органів міліції зокрема.

Третій етап – гуманізації (2008 – 2013 років)

Початок цього етапу став поштовхом до створення нової моделі державного управління, яка була побудована на принципах гуманізму, посиленого захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством, де суспільні відносини побудовані на вільному самовираженні кожного члена суспільства. Реалізація курсу на інтеграцію до Європейського Союзу дала змогу забезпечити гарантії верховенства права, дотримання прав людини, розвиток в Україні громадського суспільства і демократії та розпочати побудову соціально орієнтованої ринкової економіки.

Слід погодитись з думкою Є. І. Бородіна, який вказує на невідворотність у сучасних умовах упровадження в державне управління всіх рівнів базових принципів, за яких людина є найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод визначає зміст і спрямованість діяльності як системи державного управління загалом, так і державної служби зокрема. Стосовно останньої вітчизняний дослідник звертає увагу, що державна служба, як професійна діяльність осіб, які обіймають посади в органах державної влади, потребує гуманізації у декількох площинах: особистісній, нормативній, політичній та організаційній [23].

Парадигма гуманізму полягає в тому, що: «Благо особистості – є вищий закон». При цьому, благо особистості гуманізмом розглядається не як абстрактне благо – «добробут» суспільства або як винятково добробут кожного індивіда. Воно – у реалізації його природніх і громадських прав. Виявляється, не добробут, а саме права людини – головна цінність, джерело гуманності

законів і «керівництво до дії» для демократичної держави [24, с. 11]. Отже, гуманізм можна розуміти як певну діяльність міліції України, направлену насамперед на захист життя, здоров'я, прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

У ч. 1 ст. 3 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. [11], який діяв на той момент, було визначено, що міліція у своїй діяльності дотримується принципу гуманізму, законності, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями та населенням. У науково-практичному коментарі до зазначеного Закону поняття «гуманізму» розкривалося як визнання вищої цінності людини, закріплення та забезпечення її прав, умов усебічного розвитку, стимулювання людських відносин між громадянами, закріплене у правових і моральних формах [25]. При цьому наголошувалось, що принцип гуманізму не може діяти окремо від взаємозв'язку з принципами законності, справедливості та поваги до особи, особливо зважаючи на специфіку діяльності міліції.

Погоджуючись з думкою Є. О. Гіди, можна зауважити, що останніми роками в діяльності міліції спостерігалось певне відчуження людей від міліції, яка покликана захищати їхні права, свободи та законні інтереси. Однією з причин такого становища слід визнати неспроможність українських правоохоронних структур забезпечити ефективний діалог з громадянським суспільством у всіх його формах та інститутах, громадськими організаціями та окремими громадянами [26, с. 10].

Незважаючи на деякі позитивні зрушення, що відбулись у зв'язку із впровадженням гуманізму в діяльність міліції України, надалі спостерігались випадки порушення прав і свобод людини. Так, під час виступу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на представленні Спеціальної доповіді щодо стану дотримання Україною європейських стандартів з прав і свобод людини з нагоди 60-річчя Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 22 жовтня 2010 року було оприлюднено дані щодо кількості закатованих до смерті працівниками міліції України: у 2008 році

– чотири особи, у 2009 році – три особи та протягом 2010 року – сім осіб [27].

Численні випадки приниження та жорстокості з боку правоохоронців, перевищення своїх повноважень, безпричинне затримання, знущання, побиття та катування насамперед ініціювали перетворення міліції з репресивного інструменту влади в поліцію – сервісну службу для населення, призначену для захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян України, протидії злочинності, охорони громадського порядку, власності та забезпечення громадського порядку. Крім цього, низький рівень довіри населення до міліції та системні недоліки в діяльності міліції стали поштовхом до реформування системи органів внутрішніх справ у 2015 році.

Четвертий етап – оптимізації управління (2014–2016 роки)

Цей етап став початком нової поліції, в діяльність якої було запроваджено механізм підвищення суспільної довіри шляхом дотримання прав і свобод людини. Обмеження прав можливе лише спеціально уповноваженими на те органами держави та лише у випадках відповідності до закону. Такими повноваженнями наразі наділена саме поліція в рамках застосування поліцейських заходів, до яких належать превентивні заходи та заходи примусу [28, с.129].

Прийняття Концепції першочергових заходів реформування системи МВС мало на меті зробити акцент, окрім охорони правопорядку, на зв'язок та співпрацю з населенням, оскільки без підтримки та допомоги з боку населення, профілактика правопорушень та розкриття злочинів є малоефективними. Як слушно зазначила Ю. В. Ладика [29, с. 53], громадянське суспільство найбільш тісно пов'язує сучасне оновлення вітчизняної системи правоохоронних органів як дієвих гарантів захисту конституційних прав та свобод саме з набранням чинності Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року [30].

Найгучнішим етапом реформи стало розмежування політичного та функціонального керівництва поліції. Відбулося відокремлення поліції від МВС, на противагу міліції, котра входила до структури МВС, що стало

принципом діяльності поліції, відповідно до якого поліція забезпечує захист прав і свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної незалежності. До Закону була закладена Європейська модель, відповідно до якої міністр має бути публічною особою, а керівник поліції має бути менеджером, призначеним на основі професійних якостей і підготовки та бути незалежним від політичного настрою у державі.

Необхідно зазначити, що ідеологією функціонування поліції як центрального органу виконавчої влади виступає не держава, а людина, її права та свободи, який функціонує не для залякування, репресій і покарання, а для надання суспільству послуг з охорони правопорядку. У Законі (ч. 4 ст. 7) вперше на законодавчому рівні прописано заборону та механізм припинення прояву катування поліцейськими та неналежного поведження під час несення служби: «Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитись до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поведження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних кримінальних правопорушень, вчинених поліцейськими» [30]. Як бачимо, законодавець, враховуючи минулий досвід міліції України, передбачив у чинному законодавстві заборону залякування, репресій і покарання та правові гарантії, які охороняють осіб від дій органів влади, котрі порушують основні свободи і принижують людську гідність.

П'ятий етап – інституційного зміцнення та розвитку (2017 р. – дотепер)

Наступним історичним етапом становлення і розвитку охорони та захисту прав і свобод людини міліцією та поліцією в Україні слід виокремити етап інституційного зміцнення та розвитку діяльності поліції (2017 р. – по теперішній час) упродовж якого розвинуто систему управління силами та засобами реагування поліцією на адміністративні та кримінальні правопорушення; запроваджено позитивний досвід і кращу практику іноземних держав щодо забезпечення публічної безпеки та порядку.

Цей етап характеризується поглибленням співпраці поліції з активними громадянами, адже ефективний захист громадського порядку та безпеки можливий за участю зацікавлених у безпеці громадян. На цьому етапі, реформування правоохоронних органів передбачило втілення засад та елементів стратегії «community policing» [31] – взаємодію поліції з громадами. Така співпраця побудована на принципах постійної комунікації, де: поліція і громада разом відповідають за безпеку; поліція реагує на місцеві потреби й вимоги, які визначає громада; спілкування між поліцією і громадами стає більш ефективним, що дає відповідний результат; підхід до проблем є індивідуальним; співпраця спрямована на запобігання правопорушенням і створення плану запобіжної діяльності. Як бачимо, діяльність поліції зосереджена не лише на протидії злочинності, а й на взаємодії з населенням, де права і свободи людини є безперечною домінантою у діяльності поліції.

М. М. Майстренко вважає, що такий підхід проблемно-орієнтованої діяльності поліції передбачає профілактичні заходи, а не реагування на проблеми, які вже виникли, а також взаємодію з населенням, а не відособлене виконання службових обов'язків [32, с. 42-43].

За слушним твердженням О. М. Балинської, постійна взаємодія влади і суспільства – це необхідна умова політичної стабільності й процвітання кожної держави, зокрема й України, оскільки проблеми її розвитку неможливо розв'язати без підтримки суспільства. Як зауважує авторка, успішними бувають

лише спільні зусилля. Це стосується й такого державного інституту, як органи внутрішніх справ і поліція зокрема [33, с. 7].

Важливим завданням під час партнерських відносин між поліцією та населенням є побудова взаємодії на засадах довіри та взаємодопомоги в боротьбі зі злочинністю та підтримання правопорядку. Саме рівень довіри населення до поліції є вирішальним критерієм оцінки ефективності діяльності та виконання повноважень працівниками поліції, оскільки повсякденна діяльність поліції здійснюється на очах у населення і залежить від поведінки її співробітників при спілкуванні з населенням. На думку О. В. Венцика, співпраця між поліцією і громадянами полягає в тому, що між ними встановлюються такі взаємовідносини, за яких вони разом розв'язують проблеми боротьби зі злочинністю та підтримання належного правопорядку за місцем проживання громадян [34, с. 18].

З метою дотримання та забезпечення прав і свобод людини органами системи МВС розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року схвалено Стратегію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, ціллю якої було створення безпечного середовища розвитку вільного суспільства, забезпечення високої ефективності діяльності органів системи МВС, зміцнення суспільної довіри до неї з урахуванням визначальної ролі громадянина у розбудові України як безпечної європейської держави [35]. Стратегія стала логічним продовженням реформування МВС, ухваленого у 2014 році, визначивши головним напрямом розвитку підвищення ролі правоохоронних органів у суспільстві та втілення нових підходів з пріоритетом на захисні функції.

Позитивним моментом етапу інституційного зміцнення та розвитку діяльності поліції, слід вважати запровадження у 2019 році так званої «скандинавської» моделі сучасних підходів щодо підготовки майбутніх правоохоронців. Ця модель запозичена із Швеції. Вона дозволяє зменшити прояви насильства під час масових заходів та передбачає застосування підходу, спрямованого на реалізацію демократичних принципів у діяльності поліції,

забезпечення прав і свобод громадян [36]. Як приклад цього можна навести події, які відбулися біля Офісу президента 20 березня 2021 року. Незважаючи на те, що мітингувальники запалювали фаєри і кидали шумові гранати, зокрема й в самих поліцейських, які охороняли публічну безпеку та порядок, силовики поводитися стримано, не реагуючи на провокації та уникаючи застосування поліцейських заходів примусового характеру. На нашу думку, запозичення кращих практик іноземних держав надає змогу поглибити теоретичні знання та набуті практичні навички при підготовці працівників поліції, що в подальшому дасть змогу результативно виконувати покладені на них повноваження щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, зокрема під час застосування заходів примусового характеру.

Дослідивши зазначений історичний етап, слід відмітити, що його особливістю є подальший розвиток діяльності поліції щодо дотримання прав і свобод людини та боротьби зі злочинністю, а також зміцнення взаємозв'язку поліції з населенням та довіри до їх діяльності. Повага до прав і свобод людини та громадянина – це, насамперед, уважне відношення до них, засноване не тільки на визнанні їх цінностей для суспільства і держави, а й на належному та дійсному дотриманні прав і свобод кожної людини і громадянина, тобто і законслухняних громадян, і тих, хто порушив закон [37, с. 56].

Отже, на підставі зазначеного ми дійшли висновку, що становлення та розвиток охорони та захисту прав і свобод людини міліцією, а в подальшому поліцією України відбувалися складним шляхом перетворення від каральної та силової спрямованості (примусу) до дотримання та забезпечення конституційних прав, свобод та законних інтересів та взаємодії з населенням на засадах партнерства (сервісу). Проте, маючи тривалу історію становлення та розвитку, діяльність міліції та поліції не завжди відповідала міжнародним стандартам дотримання прав людини і громадянина, що залежало від багатьох політичних, економічних, соціальних та інших чинників, які в сукупності дають можливість виділити декілька умовних етапів, зокрема: 1) етап демократизації (1990 – 1995 рр.), упродовж якого було сформовано організаційно-правові

засади діяльності міліції як правоохоронного державного органу, який не підконтрольний та не підзвітний жодній політичній партії;

2) етап конституційної трансформації (1996 – 2007 рр.), під час якого визначено пряму дію норм Конституції України; гарантовано конституційні права і свободи людини і громадянина, їх зміст та обсяг, гарантії їх захисту, та забезпечено виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини;

3) етап гуманізації (2008 – 2013 рр.), упродовж якого відбулися процеси посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань України перед європейським та світовим співтовариством;

4) етап оптимізації управління (2014 – 2016 рр.), упродовж якого ліквідовано міліцію та створено поліцію як принципово нову правоохоронну структуру європейського зразка; запроваджено механізми підвищення суспільної довіри до діяльності поліцейських та поліції загалом;

5) етап інституційного зміцнення та розвитку (2017 р. – до сьогодні) упродовж якого розвинуто систему управління силами та засобами реагування поліцією на адміністративні та кримінальні правопорушення; запроваджено позитивний досвід і кращу практику іноземних держав щодо забезпечення публічної безпеки та порядку.

1.2. Теоретико-правові підходи застосування поліцейських заходів примусового характеру як виду заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України

Національна поліція України для забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод людини і громадянина, запобігання та припинення правопорушень виконує цілий спектр завдань та функцій, направлених на зміцнення законності і правопорядку в країні. Під час здійснення правоохоронної діяльності поліція використовує широке коло організаційних, виховних та інших заходів, серед яких особливе місце займають правові, а саме

адміністративно-правові засоби боротьби з правопорушеннями. Переважну більшість завдань поліція реалізує в ході здійснення адміністративної діяльності, тобто під час виконання адміністративного законодавства, використання адміністративно-правових заходів впливу до організацій, посадових осіб та громадян [38].

Поліція, серед широкого кола завдань та функцій, виконує адміністративну, кримінально-процесуальну, виконавчу, оперативно-розшукову та охоронну функції. Адміністративна діяльність поліції є одним з основних напрямів діяльності та функціонування поліції, оскільки понад 80 % завдань поліції належить до адміністративної діяльності та направлені на запобігання та припинення протиправної поведінки. Адміністративна діяльність поліції відіграє особливу роль, зважаючи на можливість безпосередньо впливати на ситуацію, припиняти протиправні дії правопорушника, усувати причини та умови, що призводять або можуть привести до тяжких наслідків, тим самим захищати права громадян, суспільства та держави. А ефективність забезпечення охорони прав і свобод громадян, протидія злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку пропорційно залежить від активних дій щодо застосування адміністративного примусу в діяльності поліції.

Найвагомішими серед методів в адміністративній діяльності поліції, які мають забезпечувати високу ефективність діяльності поліції, є переконання та примус [39, с. 13]. Ці методи, які належать до системи засобів впливу держави, в особі її відповідальних органів та посадових осіб, впливають на свідомість та поведінку осіб і дають можливість для повноцінного функціонування суспільства та держави.

Сутність права та правової системи загалом полягає в забезпеченні життєвих умов суспільства у формі примусу, системою соціальних цілей, гарантованих примусом. Адміністративний примус вже досить давно досліджується в адміністративно-правовій науці. Варто згадати наукові здобутки вчених-адміністративістів О. М. Бандурки, Є. О. Безсмертного, Ю. П. Битяка, Д. П. Калаянова, О. С. Фролова, Т. О. Коломoeць, В. Т. Комзюка,

Р. С. Мельника, В. П. Чабана [135; 178; 49; 152; 82, 96, 40], які присвятили свої роботи специфіці застосування адміністративного примусу в діяльності державних органів, і безумовно ґрунтовне дослідження А. Т. Комзюка, у якому приділена особлива увага та обґрунтована теорія адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції [40], у якому знайшли своє відображення нові пріоритети у науковому вивченні адміністративного примусу.

Для визначення поняття поліцейських заходів примусового характеру як виду заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України слід звернутися до теоретичного дослідження поняття «адміністративний примус» як різновид державного примусу. Говорячи про примус, варто зауважити, що він є однією із основних складових частин в системі методів управління суспільством демократичної держави. Державний примус насамперед розглядається як одна з невід’ємних складових здійснення державної влади, як її засіб (метод), а в подальшому – як головна ознака держави і правової системи загалом. Крім того, державний примус є наслідком певної поведінки різних суб’єктів права, поведінки, яка відхиляється від вимог законодавчих норм, становить загрозу відносинам, які регулюються та охороняються, і застосовується з метою усунення такої поведінки.

Держава, на відміну від інших суб’єктів суспільної (соціальної) влади, є єдиним юридичним інститутом легалізованого примусу щодо всього суспільства. Тими чи іншими засобами примусу володіють також недержавні об’єднання (наприклад, політична партія може оголосити стягнення своєму членові, а як найвищий захід покарання – виключити зі своїх лав). Аналогічні заходи щодо своїх членів можуть вживати й інші організації. Проте лише держава має право застосовувати легальні примусові заходи з метою підкорення суб’єктів права установленим на державному рівні правилам поведінки. Інакше кажучи, лише держава через відповідні державні органи має монопольне право вживати заходи примусу до членів суспільства задля підкорення їх своїй волі, навіть усупереч їхній власній волі. Слід звернути увагу на те, що однією з ознак застосування державного примусу в межах

здійснення державної влади у правовій демократичній державі є його легалізованість і легітимність, тобто державний примус має бути справедливим, законним та доцільним.

Реалізуючи свої суб'єктивні права, учасник суспільних відносин не має порушувати своїми діями права інших суб'єктів. Верховенство права в кожному суспільстві чи державі підтримується через правосвідомість чи примус. Безперечним фактом є те, що чим вищий рівень правосвідомості людей, тим менший обсяг державних примусових заходів.

Існує також думка, згідно з якою примус є однією із стадій механізму правозастосування, до яких належать: 1) владна діяльність компетентних органів і осіб по здійсненню своїх повноважень, 2) діяльність, направлена в сферу суспільних відносин інших суб'єктів права, 3) надання суб'єктам допомоги і створення умов для нормального використання прав, виконання обов'язків, дотримання основних вимог, 4) здійснення примусового впливу на суб'єктів права з метою підпорядкування їх поведінки вимогам закону [41, с. 197].

Ю. О. Ровинський, вважає, що державний примус можна визначити як метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, на особу та майно суб'єктів правових відносин з метою забезпечення належної реалізації права, запобігання правопорушенням, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав, що його застосовують державні органи відповідно до їхньої компетенції незалежно від волі та бажання юридично зобов'язаних суб'єктів [42, с. 37]. На думку В. Б. Авер'янова державний примус слід розглядати як застосування до певних осіб спеціальних заходів впливу, метою яких є змушення їх виконувати вимоги правових норм [43, с. 151]. На переконання Ю. П. Битяка, державний примус слід розглядати як психологічний або фізичний вплив державних органів (посадових осіб) на певних осіб з метою спонукати, примусити їх виконувати правові норми [43, с.163].

На основі аналізу наукових пошуків такого правового інституту, як

державний примус, видається можливим окреслити його основні риси:

1) примус застосовується компетентними державними органами, отже, суб'єктом примусу є держава, її органи та посадові особи, які наділені обов'язком щодо застосування примусу;

2) суть примусу полягає в тому, що він здійснюється всупереч бажанням учасників управлінського процесу, крім того примус взаємодіє з переконанням, оскільки використовується у випадках коли метод переконання не дав бажаного результату;

3) підставою застосування примусу до особи є її неправомірна поведінка;

4) примусом є певний (фізичний, моральний, психологічний, дисциплінарний та інший) вплив на поведінку та свідомість особи;

5) примус можливо відрізнити відповідно до різноманітності суспільних відносин за галузевим критерієм: примус у цивільному, кримінальному, адміністративному праві, в кожному з яких має специфічні ознаки та засоби реалізації;

6) метою примусу є захист прав, свобод та законних інтересів особи та держави;

7) примус є правовим, оскільки регулюється нормами закону та в передбаченій процесуальній формі;

8) державний примус може бути застосований як до фізичних, так і до юридичних осіб.

Отже, державний примус є невід'ємною частиною здійснення державної влади та її органів шляхом застосування системи правових засобів (методів), з метою захисту прав, свобод та законних інтересів особи та держави.

Як правило, один вид державного примусу може захистити відносини, що регулюються нормами багатьох галузей права, тобто вид примусу може бути визначений залежно від того, якою галуззю права регулюються підстави і порядок застосування його заходів. Така особливість характерна для заходів адміністративного примусу, що застосовуються для захисту різних суспільних відносин, які з'являються в сфері державного управління. Здебільшого науковці

метод адміністративного примусу вважають різновидом державного примусу, який традиційно застосовують в загальній позиції захисту державних відносин та забезпечення чіткого дотримання правових норм конкретних галузей права. Тим самим функціональною особливістю діяльності поліції є наявність повноважень щодо застосування значного кола заходів адміністративного примусу, який, на думку А. О. Поліщука, є різновидом державного примусу, який за своєю суттю є втручанням у сферу правових інтересів правопорушника, інших суб'єктів права. Йому, як і державному примусу загалом, властиві характерні риси, сутність яких зводиться до використання державними органами способів примусового характеру з метою забезпечення належного поведіння людей [44, с. 55].

Адміністративний примус завжди вирізнявся поміж інших видів державного примусу здатністю налаштовуватися під конкретні умови і потреби держави та права, що й привертає увагу до поглибленого вивчення теоретичного підґрунтя. У XIX ст. І. Тарасов й І. Андріївський адміністративний примус визначили як крайній захід, наданий виконавчій владі для застосування його у своїй діяльності [45, с. 94].

Зупиняючи увагу на адміністративному примусі, насамперед варто зауважити, що в законодавстві України відсутнє визначення цього поняття, його сформульовано лише на науковому рівні. На думку О. П. Ключніченко, адміністративний примус є різновидом правового примусу, оскільки застосування заходів адміністративного примусу суворо регламентовано законом, здійснюється на підставі та на виконання закону [46, с. 38]. Крім того, О. П. Ключніченко та Д. А. Гавриленко визначають адміністративний примус не тільки як комплекс окремих заходів, що застосовуються державними органами до певних правопорушників, а ще й розкривають його призначення: «...з метою запобігання протиправним вчинкам, притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, забезпечення громадської безпеки» [47, с. 11].

Як вважають Ю. М. Козлов та Л. Л. Попов, адміністративний примус

забезпечує дотримання правил поведінки, передбачених адміністративним законодавством. Це метод державного впливу на свідомість та поведінку правопорушників, що проявляються у встановлених правовими актами негативних наслідках морального, матеріального та фізичного характеру, спрямованих на виправлення та перевиховання осіб, які здійснюють протиправні вчинки, а також запобігання новим правопорушенням [48, с. 276]. Про вплив не лише фізичного характеру під час застосування адміністративного примусу на правопорушників зазначають і Ю. П. Битяк та В. В. Зуй та визначають адміністративний примус як систему засобів психологічного або фізичного впливу на свідомість та поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин у рамках закону, забезпечення правопорядку і законності [49].

В. К. Колпаков разом з О. В. Кузьменко більш змістовно дають визначення адміністративного примусу та пропонують розглядати його як владне, здійснюване в односторонньому порядку та передбачених правовими нормами випадках застосування від імені держави до суб'єктів правовідносин, по-перше, заходів запобігання, по-друге, заходів припинення правопорушень, по-третє, заходів відповідальності за порушення нормативно-правових установлень [50]. Р. С. Мельник запропонував власне визначення адміністративного примусу і пропонує розуміти його як застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу до правозобов'язаних суб'єктів, які піддаються дії негативних наслідків морального, особистісного, майнового, організаційного чи іншого характеру з метою запобігання чи припинення протиправних дій, подолання їхніх шкідливих наслідків, покарання за вчинення правопорушень, а також забезпечення громадського порядку і громадської безпеки [51].

Більшість науковців зазначають, що адміністративний примус – це складова більш широкого поняття – державного примусу, і розглядають його як невід'ємну частину діяльності державної влади. Беручи до уваги розглянуті науковцями поняття адміністративного примусу, А. В. Комзюк та В. Т. Комзюк

пропонують власне визначення адміністративного примусу як методу здійснення поліцією владних повноважень, під яким слід розуміти застосування поліцією до осіб, які не перебувають в її підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання цих осіб, або й всупереч їм, передбачених нормами адміністративного права заходів впливу морального, майнового, особистісного (фізичного) та іншого характеру з метою охорони та захисту суспільних відносин, забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень, законності і правопорядку, запобігання і припинення правопорушень, а також покарання за їх вчинення [52].

На основі дослідження доктринальних підходів до поняття «адміністративний примус», нами виокремлено такі види впливу поліції на свідомість та поведінку особи, яка чинить або вчинила протиправні дії, а саме:

– психологічний вплив – це активна цілеспрямована діяльність поліції спрямована на отримання необхідної (оперативно значущої, доказової) інформації або зміну психологічного стану чи поведінки людини за допомогою вербальних та/або невербальних психологічних засобів з метою запобігання чи припинення скоєння нею злочину чи іншого правопорушення, а також спонукання її до правомірної поведінки;

– фізичний вплив – активна цілеспрямована діяльність поліції з метою захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку за допомогою застосування до правопорушників чи супротивників поліцейських заходів примусового характеру;

– фінансово-матеріальний вплив – діяльність поліції щодо притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу, оплатного вилучення предмету, конфіскації предмету чи грошей; позбавлення спеціального права, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських та виправних робіт.

Із окреслених визначень випливає, що сутність адміністративного примусу, зокрема і в діяльності поліції, полягає в психологічному, фізичному та фінансово-матеріальному впливі на свідомість та поведінку особи, яка здійснює

протиправні вчинки з метою запобігання, припинення правопорушення та притягнення до відповідальності.

Зважаючи на великий спектр думок вчених щодо правової природи адміністративного примусу, їх різноманітність та протиріччя, цей термін не знайшов свого законодавчого закріплення й до нині. На основі аналізу теоретичних уявлень та підходів щодо змісту понятійного апарату категорії «адміністративний примус» можемо окреслити ознаки адміністративного примусу та звернути увагу на те, що вони є характерними й для державного примусу, але мають свої специфічні особливості: 1) це правозастосовна діяльність, яка встановлюється нормами адміністративного права; 2) вона спрямована на охорону правопорядку, притягнення винних до відповідальності, запобігання, припинення та усунення шкідливих наслідків; 3) містить у собі адміністративні, дисциплінарні, матеріальні санкції; 4) перебуває у компетенції широкого кола суб'єктів владних повноважень та їх посадових осіб; 5) визначальною ознакою є те, що заходи впливу застосовуються в примусовому порядку.

Крім того, варто зазначити, що до основних вимог до права примусової влади належить: межі примусу залежать не від значення того, що має бути виконане, а від роду і міри протидії; примус має місце тільки там, де є протидія, а тому зупиняється із зупиненням протидії; форми примусу можуть передбачатися тільки законом; сила примусу має бути пропорційна протидії, а тому має йти послідовно від нижчих до вищих заходів доти, поки не буде зламано спротив; законність застосування примусових заходів має підлягати судовому контролю за скаргами потерпілих осіб [53].

Дослідивши державно-владний характер поняття «адміністративний примус», зупинимось на аналізі зовнішніх форм прояву зазначеного примусу, а саме його заходів та з'ясуємо зв'язок з поліцейськими заходами примусового характеру в Україні. Дослідження класифікацій заходів адміністративного примусу було і вже досить тривалий період часу є доволі дискусійним. Так, у 40-х – 50-х роках науковці притримувалися думки щодо двоскладової

класифікації, до складу якої входили адміністративні стягнення та адміністративно-запобіжні заходи [54]. Першим, хто звернув увагу на різнобічність другої групи заходів, був М. І. Єропкін, в подальшому його думку підтримали інші науковці – О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, С. В. Ківалов, А. П. Ключніченко, Л. В. Коваль, А. Т. Комзюк тощо. М. І. Єропкін [55, с. 118] запропонував поділити заходи адміністративного примусу на: 1) заходи адміністративного попередження; 2) заходи адміністративного припинення; 3) адміністративні стягнення. Однак, деякі науковці, підтримуючи таку трирівневу класифікацію, вважають, що третій вид заходів примусу варто називати заходами адміністративної відповідальності [40, 56, 57]. Окрема категорія вчених виділяє також чотирирівневу групу заходів адміністративного примусу: адміністративно-відновні заходи, заходи адміністративного припинення, адміністративні стягнення і заходи адміністративно-процесуального забезпечення (примусу) [58].

Цікаву і водночас незвичну класифікацію дослідив Л. М. Розін, який запропонував п'ять видів адміністративного примусу, а саме: 1) адміністративні стягнення, які застосовуються з метою покарання правопорушника; 2) заходи адміністративного припинення, які використовуються для припинення правопорушень, що вчиняються; 3) заходи процесуального примусу, які дозволяють встановити факт правопорушення, особу порушника, скласти необхідні процесуальні документи; 4) поновлювальні заходи, призначені для поновлення порушеного правопорядку, прав громадян; 5) адміністративно-примусові заходи, що застосовуються з метою попередження правопорушень [59].

На нашу думку, найбільш вдалою є трирівнева класифікація заходів адміністративного примусу, запропонована М. І. Єропкіним ще у 1957 р. (уточнив у 1963 р.), оскільки в основу класифікації заходів адміністративного примусу покладено мету їх застосування, що найбільш вдало відображає правоохоронну сутність адміністративного примусу в діяльності поліції. Однак, зупинившись на трирівневій класифікації заходів, слід наголосити, що у науці

тривають суперечки щодо окремих назв класифікаційних заходів. Так, деякі науковці по-різному називають групу заходів адміністративного примусу, яка об'єднує заходи, направлені на запобігання, виявлення правопорушень та забезпечення громадського порядку за надзвичайних обставин – адміністративно-запобіжні заходи [40, с. 45], або заходи адміністративного запобігання [60, с. 199]; виділення окремої групи заходів адміністративного примусу, направлених на покарання винних в адміністративному проступку – адміністративні стягнення [61, с. 111-112] або заходи адміністративної відповідальності [60, с. 193].

Отже, оскільки класифікація заходів адміністративного примусу здійснюється лише на доктринальному рівні, у зв'язку з чим кожен вчений самостійно трактує та класифікує заходи на свій розсуд, керуючись власним баченням цього питання, ми у своєму дослідженні вбачаємо за доцільне взяти за основу теоретичну базу адміністративного права під егідою В. Б. Авер'янова. Так, під адміністративно-запобіжними заходи в діяльності поліції слід розуміти комплекс заходів впливу морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дають змогу виявити і не допускати правопорушення, забезпечувати громадський порядок і громадську безпеку за різних надзвичайних обставин [62, с. 417]. Отже, особливістю адміністративно-запобіжних заходів є те, що вони порівняно з адміністративними стягненнями, не призначені для покарання особи, до якої вони застосовуються, вони не є каральним заходом і не передбачають встановлення вини правопорушника як передумови їх виконання. І як слушно зауважив А. Комзюк, «на відмінну від заходів адміністративного припинення, адміністративно-запобіжні заходи не переривають безпосередньо правопорушення, а запобігають, відвертають його вчинення» [40].

Відповідно до Закону, адміністративно-запобіжні заходи належать до превентивних заходів, які регулюються ст.ст. 31-41 Закону про поліцію, до яких віднесено: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити

місце і обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи; 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; 11) поліцейське піклування [30].

Отже, аналіз адміністративно-запобіжних заходів поліції дав змогу дійти висновку, що метою таких заходів є запобігання адміністративних правопорушень, а також виявлення причин та умов вчинення адміністративних проступків, ліквідацію факторів, які сприяли антигромадській поведінці особи та ліквідацію адміністративної деліктності як соціального явища. Досягти такої мети насамперед можливо через посилену взаємодію поліцейських з населенням з метою узгодження прав, свобод та законних інтересів людини, суспільства і держави та підтримання належного рівня довіри до поліції, що, на нашу думку, є соціально спрямованою діяльністю поліції.

У випадку, коли використання адміністративно-запобіжних заходів стає неефективним або марним, працівник поліції застосовує заходи адміністративного припинення, тобто засноване на законі примусове припинення діянь, які мають ознаки адміністративного правопорушення, а в окремих випадках – і кримінально-правовий характер, ціллю якого є недопущення шкідливих наслідків протиправної поведінки, забезпечення впровадження в справах про адміністративні правопорушення і притягнення винних до адміністративної відповідальності, а у виняткових випадках – кримінальної відповідальності. Отож, науковці вважають можливим поділ заходів адміністративного припинення на дві групи – заходи загального і спеціального призначення [60, с. 422].

У зв'язку з тим, що ми у своїй роботі досліджуємо застосування адміністративного примусу в діяльності поліції, необхідно зазначити, що до

заходів адміністративного припинення загального призначення належать заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, які закріплені у статті 260 Кодексу України про адміністративні правопорушення [63], якими є: адміністративне затримання особи; особистий огляд та огляд речей; вилучення речей і документів; тимчасове вилучення посвідчення водія; тимчасове затримання транспортного засобу; відсторонення осіб від керування транспортними засобами, річковим та маломірними суднами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції [64]. Крім того, до заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення належать доставляння порушника (стаття 259 КУпАП) та привід особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (стаття 268 КУпАП).

До заходів адміністративного припинення спеціального призначення, які застосовуються поліцією, належать: фізичний вплив (сила), застосування спеціальних засобів, застосування вогнепальної зброї. Варто наголосити, що особливістю цих заходів є спеціальний, винятковий та екстраординарний характер, який визначається тим, що вони направлені на осіб, які вчинили протиправні дії та здатні завдати фізичної шкоди, і навіть позбавити життя.

Крім того, спеціальний характер зумовлений специфікою підстав їх застосування, а саме: невідкладні випадки, коли необхідно припинити протиправні дії, які створюють небезпеку для життя і здоров'я людей або самого поліцейського. Окрім зазначеної специфіки, до особливостей заходів адміністративного припинення спеціального призначення належать такі: 1) застосування лише після того, як форми попереднього впливу на правопорушника не дали бажаного результату; 2) мають просторово-часову характеристику, оскільки поліцейський має швидко й оперативно зорієнтуватися в ситуації для ефективного вибору заходу примусового характеру та практичного застосування фізичного впливу (сили), спеціального засобу та вогнепальної зброї.

Деякі автори до заходів адміністративного припинення відносять три групи:

1) заходи адміністративного припинення загального призначення (вимога припинити вчинення протиправних дій, заборона керування та експлуатації транспортних засобів, заборона діяльності об'єктів дозвільної системи тощо);

2) заходи адміністративного припинення спеціального призначення (застосування фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї);

3) заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення (доставляння; адміністративне затримання, особистий огляд і огляд речей, вилучення речей і документів, привід тощо) [65, с. 23].

Крім того, О. М. Бандурка [66, с. 32-38] та Г. Т. Агеєнкова [67, с. 13-19] в основу диференціації заходів адміністративного припинення поклали критерії «мети й результату правоохорони», а В. Л. Зеленька [68, с. 9] «ступінь підрядності» та поділяють їх на самостійні та заходи допоміжного характеру або оперативного й забезпечувального. Д. А. Савчук пропонує класифікувати застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї як заходи самостійного характеру, оскільки в більшості випадків після застосування сили конфлікт, як правило, вичерпується, конфліктна ситуація розв'язується самостійно та оперативно й надалі можна обійтися без застосування інших примусових заходів [69, с. 127].

Щодо третьої категорії класифікації заходів адміністративного примусу, варто зазначити, що поліція наділена державою у визначених законом випадках проводити провадження у справах про адміністративні правопорушення (ст. 222 КУпАП), ухвалювати рішення про застосування адміністративних стягнень (стаття 24 КУпАП) та забезпечувати їх виконання. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 317 КУпАП постанова про позбавлення права керування транспортними засобами виконується посадовими особами поліції, а також постанови про застосування адміністративного арешту відповідно до ст. 327 КУпАП [63]. Адміністративні стягнення являють собою захід адміністративної відповідальності, ціллю якої є виховання особи, яка скоїла адміністративне

правопорушення, з метою додержання законів України та запобігання вчиненню нових правопорушень. Отже, заходи адміністративної відповідальності мають причинно-наслідковий характер, оскільки будь-яка протиправна поведінка особи є причиною настання шкідливих наслідків для суспільства та держави загалом має вирішуватися настанням юридичної відповідальності.

На основі зазначеного можемо зробити висновок, що поняття адміністративного примусу у сучасних наукових дослідженнях не має однозначного визначення. Однак аналіз цієї наукової категорії було зроблено у великій кількості підручників з адміністративного права, у наукових статтях, в монографічних та дисертаційних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців, кожне з яких має право на існування.

Дослідивши наукові підходи до поняття адміністративного примусу та його заходів в діяльності поліції пропонуємо під заходами адміністративного примусу в діяльності поліції розуміти соціально спрямовану, просторово-часову, причинно-наслідкову діяльність поліції, її органів та їх посадових осіб, направлених на запобігання та припинення адміністративних та кримінальних правопорушень, виявлення та усунення причин та умов їх вчинення, ліквідацію наслідків протиправної поведінки шляхом застосування до правопорушника передбачених законом заходів реагування з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності.

Крім того, слід зауважити, що розглянута класифікація заходів адміністративного примусу є дещо умовною, оскільки вчені у своїх роботах керуються питаннями, які планують вирішити під час дослідження. Мета кожної класифікації – з'ясувати та розкрити сутність заходів адміністративного примусу, а також підстав та порядку їх застосування поліцією. Метою нашого дослідження заходів адміністративного примусу було з'ясувати зв'язок зазначених заходів з поліцейськими заходами примусового характеру. Аналіз адміністративного примусу та його заходів дав змогу дійти висновку, що поліцейські заходи примусового характеру, до яких належать застосування фізичного впливу (сили),

спеціальних заходів та вогнепальної зброї належать до виду заходів адміністративного припинення спеціального призначення.

1.3. Поняття, сутність та ознаки поліцейських заходів примусового характеру в Україні

Одним із головних завдань демократичної правової держави є встановлення стабільного публічного порядку, який охороняється законом. Загроза безпеці нормального суспільного існування виникає тоді, коли окремі громадяни порушують загальний правопорядок або права окремих громадян, а також діють всупереч загальноправовим, законодавчо закріпленим принципам. Запобігання таким загрозам безпеці суспільства та забезпечення публічного порядку та безпеки і є завданнями поліції [70, с. 9]. При цьому, за слушним твердженням Р.М. Лящука, характер та зміст завдань, які виконують правоохоронні органи, зокрема поліція вимагають застосування у їх діяльності специфічних методів, адже те, яким чином правоохоронні органи будуть виконувати поставлені державою завдання, визначатиме ступінь та якість досягнення правоохоронної мети [70].

Створення поліції європейського зразка, яка діє відповідно до міжнародних стандартів здійснення поліцейської діяльності з дотриманням та захистом прав і свобод людини стало результатом схвалення у 2014 році Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України [72]. Реформування системи МВС було направлено на створення демілітаризованого, деполітизованого, концептуально нового правоохоронного органу із сервісними функціями на засадах прозорості, взаємодії з населенням та партнерства. Після прийняття 02.07.2015 Закону [30] в Україні з'явився новий центральний орган виконавчої влади, покликаний служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, а також підтримання публічної безпеки і порядку.

Поліція в Україні виконує різні завдання та функції, направлені на забезпечення правопорядку, запобігання та припинення злочинів, тому

вдосконалення правоохоронної діяльності має на меті зміцнення законності та посилення дотримання правопорядку в державі. Під час здійснення правоохоронної діяльності поліція застосовує комплекс правових, організаційних, технічних та інших заходів, особливе місце серед яких займають поліцейські заходи, використання яких забезпечує виконання покладених на поліцію повноважень щодо охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку.

Відповідно до Закону (ст. 23) [30], поліція з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, для виконання покладених завдань здійснює повноваження, які, на нашу думку, доцільно згрупувати за напрямками діяльності поліції.

Перша група – забезпечення публічної безпеки і порядку (запобігання, профілактика, виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень):

1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; 4) вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; 5) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; 6) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності; 7) розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом; 8) у випадках, визначених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, ухвалює рішення про застосування

адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання; 9) доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення; 10) вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; 11) здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до закону; 12) вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), здійснює привід осіб за рішенням тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, а також вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю державних виконавців, приватних виконавців та інших осіб, які беруть участь у вчиненні виконавчих дій, здійснює привід у виконавчому провадженні, здійснює розшук боржника чи дитини у виконавчому провадженні у випадках, передбачених законом або рішенням суду; 13) забезпечує інформування Комісії з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, про хід досудового розслідування, вжиття заходів для розшуку осіб, зниклих безвісти, у тому числі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, для внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Друга група – забезпечення транспортної безпеки: 1) регулює дорожній рух та здійснює контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі; 2) здійснює супроводження транспортних засобів у випадках, визначених законом; 3) видає відповідно до закону дозволи на рух окремих категорій транспортних засобів; у випадках, визначених законом, видає та погоджує дозвільні документи у сфері безпеки дорожнього руху; 4) виявляє транспортні засоби особистого користування, тимчасово ввезені на митну територію України громадянами більш як на 30 діб та не зареєстровані в Україні у встановлені законодавством строки; 5) вживає заходів для виявлення

неправомірного керування транспортними засобами, щодо яких порушено обмеження, встановлені Митним кодексом України, а саме: порушено строки їх тимчасового ввезення та/або переміщення в митному режимі транзиту; транспортні засоби використовуються для цілей підприємницької діяльності та/або отримання доходів в Україні; транспортні засоби передано у володіння, користування або розпорядження особам, які не ввозили їх на митну територію України або не поміщували в митний режим транзиту, а також заходів для виявлення неправомірного розкомплектування таких транспортних засобів.

Третя група – забезпечення безпеки та допомоги особам: 1) вживає всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я; 2) вживає заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе; встановлює особу за невпізнаним трупом; 3) забезпечує безпеку взятих під захист осіб на підставах та в порядку, визначених законом.

Четверта група – забезпечення безпеки дітей та протидія домашньому насильству: 1) у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі; 2) вживає заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі.

П'ята група – забезпечення охорони об'єктів та фізичних осіб: 1) здійснює охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також бере участь у здійсненні державної охорони; 2) здійснює на договірних засадах

охорону фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності.

Шоста група – забезпечення дотримання вимог за предметами, матеріалами та речовинами, на які поширюється дозвільна система ОВС та безпеки щодо зброї, пристроїв, наркотичних засобів та психотропних речовин:

1) здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ; 2) здійснює у визначеному законом порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин.

Сьома група – забезпечення безпеки під час надзвичайної ситуації:

1) здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; 2) сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремих місцевості.

Восьма група – забезпечення міжнародного співробітництва: 1) виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України.

Наведене дає підстави стверджувати, що законодавець не передбачив право застосовувати заходи примусового характеру серед основних повноважень поліції в Законі, не зважаючи на екстраординарний характер застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї. На нашу думку, доцільно б було передбачити таке право серед повноважень поліції та доповнити пункт 4 частини першої статі 23 Закону.

Під час проведення дослідження будь-якого юридичного або наукового явища необхідним кроком є з'ясування його сутності та особливостей. У межах цього дисертаційного дослідження постає необхідність дослідити насамперед сутність поняття «поліцейські заходи примусового характеру» та виокремити характерні ознаки цього явища.

Перш ніж побудувати власне теоретико-правове розуміння поліцейських заходів примусового характеру, розглянемо теоретичні підходи науковців до цього поняття.

На вивчення проблем правового регулювання та практики застосування адміністративно-примусових заходів, зокрема в діяльності правоохоронних органів, присвятили свої роботи В. Б. Авер'янов, Д. М. Бахрах, О. М. Бандурка, О. Є. Безсмертний, І. П. Голосніченко, М. І. Єропкін, Л. В. Коваль, Т. О. Коломоець, А. Т. Комзюк та інші, які стали основою формування засад дослідження проблем правового регулювання та застосування поліцейських заходів.

У дослідженнях науковців-адміністративістів зазначається, що адміністративна діяльність поліції, як було вказано в попередньому підрозділі дисертаційного дослідження, здійснюється методами переконання та примусу, як універсальними методами державного управління. На переконання М. В. Коваліва та З. Р. Кісіля, під методами адміністративної діяльності поліції слід розуміти цілеспрямований спосіб поведінки, набір дій і засобів, які повторюються й ведуть до вирішення завдань щодо охорони громадського порядку та громадської безпеки [73, с. 26]. Автори загальної частини посібника «Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ» вважають, що методами адміністративної діяльності є передбачені адміністративно-правовими нормами засоби, прийоми і способи, за допомогою яких поліція здійснює вплив на суспільні відносини з метою реалізації своїх правоохоронних завдань і функцій [74, С. 70-71].

Розглядаючи методи адміністративно-правової діяльності поліції як сукупність адміністративно-правових засобів, насамперед потрібно звернутись до тлумачного словника української мови [75, с. 326; 76, с. 99]. Згідно із тлумаченням зазначеного словника слово «засіб» означає прийом, спосіб, спеціальну дію, що дає

можливість здійснити що-небудь, досягти чого-небудь; знаряддя, предмет сукупність пристроїв для здійснення якоїсь діяльності. На основі аналізу визначень із вказаних тлумачних словників, слід відзначити, що терміни «засіб», «спосіб» та «прийом» є синонімами, які відображають можливість застосування певних заходів, які впливають на певні суспільні відносини. За слушним твердженням В. О. Іванцова та К. О. Чишка [77, с.162], взаємозалежність цих понять виражено у змісті: «методи» являють собою певну сукупність «засобів», які втілюються за допомогою реалізації конкретних «заходів».

Враховуючи зазначене, вважаємо, що під методами адміністративно-правової діяльності поліції слід розуміти сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких поліція здійснює вплив на суспільні відносини з метою охорони та захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природнього середовища, інтересів суспільства і держави.

З метою охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку поліція уповноважена застосовувати у межах своїх повноважень поліцейські заходи. Крім того для виконання покладених на неї обов'язків вживає заходів реагування на правопорушення, визначені КУпАП [63] та КПК України [78], на підставі та в порядку, визначених законом, а також інші заходи, визначені окремими законами.

Відповідно до Закону, поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовуються поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень (ст. 29) Крім того, обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам. Не менш важливим є те, що поліцейський захід має бути пропорційним, тобто шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди; та ефективним, тобто

застосування забезпечує виконання повноважень поліції [30].

На основі викладеного варто зазначити, що поліція для виконання покладених на неї завдань в межах своєї компетенції застосовує превентивні заходи та заходи примусу. Зважаючи на тему дисертаційного дослідження, увагу зосередимо на дослідженні сутності та теоретичному розумінні заходів примусу.

Як було зазначено раніше (у підрозділі 1.2), заходи примусу належать до заходів адміністративного припинення спеціального призначення, застосування яких зумовлюється наявністю протиправної поведінки, яка полягає у вчиненні правопорушення, антигромадській поведінці або протиправних діях окремих осіб або групи осіб. У результаті цього поліція змушена застосовувати різноманітні засоби припинення. Відповідно до Закону про поліцію (ст.ст. 42-46) поліцейський уповноважений застосовувати лише три форми заходів примусу, а саме фізичний вплив (силу), застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Порівняно з превентивними заходами, поліцейські заходи примусу носять екстраординарний характер, оскільки:

- застосовуються лише у виняткових випадках, коли іншими способами неможливо припинити суспільно небезпечну протиправну поведінку;
- право на застосування належить лише обмеженому колу державних органів та їх посадових осіб, а в цьому випадку – поліції;
- порядок, підстави та межі застосування заходів примусового характеру визначено виключно законом;
- перевищення повноважень щодо застосування заходів примусового характеру карається законом.

Ми погоджуємося та підтримуємо думку О. М. Бандурки, що заходи адміністративного припинення спеціального призначення становлять комплекс виняткових, екстраординарних засобів адміністративно-правового впливу. Їх застосування є прерогативою правоохоронного органу, що відрізняє їх від заходів припинення загального призначення, які використовуються у діяльності багатьох суб'єктів адміністративно-правової охорони [66]. Зокрема, специфіка застосування

саме поліцейських заходів примусу порівняно з примусом органів державної влади полягає в тому, що мета їх – реалізація внутрішніх функцій держави стосовного додержання громадськістю чинного законодавства та у запобіганні виникненню протиправних дій та відновлення громадського спокою та безпеки. Враховуючи, що діяльність поліції направлена на задоволення потреб громадян [79], що проявляється в дотриманні законності та охороні суспільних відносин, вважаємо слушним зауваження Ж. В. Лар'єр про те, що тандем легітимної влади із застосуванням заходів примусу дає можливість управляти суспільством та втілювати в життя нормативні приписи [80, с. 45].

Зважаючи на екстраординарний характер та винятковість у застосуванні заходів примусу, а також визначення законодавця, що поліцейський може застосовувати дії примусового характеру (ст. 29 ЗУ), вважаємо доцільним у нашому дисертаційному дослідженні розглядати їх як поліцейські заходи примусового характеру.

Варто зазначити, що поліцейські заходи, зокрема застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, поліцейський уповноважений застосовувати лише в окремих, законодавчо закріплених випадках [81], у зв'язку з чим О. С. Фролов у своєму дослідженні окреслив заходи примусового характеру як основний засіб фізичного примусу та факультативні засоби психічного і матеріального примусу як складові адміністративного примусу. Крім того, він вважає, що це чинник поліцейської сили, яка застосовується всередині держави у її внутрішніх справах при підтримці правопорядку, причому проти власних громадян [82, с. 6]. Ми поділяємо думку автора і вважаємо, що саме поліція при забезпеченні охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, уповноважена застосовувати заходи примусового характеру, які можуть призвести до тимчасового обмеження прав і свобод людини і нанести їй фізичної та моральної шкоди, а також завдати матеріальних збитків.

Особливо важливим законодавчо закріпленим приписом є те, що вид та інтенсивність застосування заходів примусового характеру визначаються з

урахування конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення (ст. 43 Закону). Крім того, слід зазначити, що застосування поліцейських заходів примусового характеру спрямовані насамперед на припинення протиправних дій, що становлять суспільну небезпеку, що призводить до суттєвого обмеження прав, свобод та інтересів людини, які охороняються як міжнародним правом, так і національним законодавством будь-якої демократичної держави. У контексті зазначеного, слушною є думка Ю. С. Коллера [83, с. 83] про те, що поліцейські заходи примусового характеру надають поліцейським можливість безпосередньо втручатися в конфліктні ситуації, припиняти небезпечні дії суб'єктів, усувати причини та умови, що можуть призвести до тяжких наслідків, захищати належним чином право громадян та держави.

Розглядаючи види поліцейських заходів примусового характеру, слід звернути увагу на те, що в науковому середовищі вони були предметом лише аналітичних досліджень, оскільки їх класифікація порівняно зі Законом України «Про міліцію» [11] залишилась без змін. Водночас під фізичним впливом, відповідно до Закону, мається на увазі будь-яка фізична сила, а також спеціальні прийоми боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників. На нашу думку, поняття фізичної сили потребує більш детального та розгорнутого формулювання для уникнення непорозуміння щодо сутності цього заходу. У зв'язку з цим, пропонуємо внести відповідні зміни до частину 2 статті 42 Закону та викласти в такій редакції:

«2. Фізичний вплив (сила) – дії поліцейського, що виявляються в застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів і вогнепальної зброї, для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам поліції, затримання правопорушника та відведення небезпеки, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або інших осіб.»
[84].

Під спеціальними засобами, які застосовують поліцейські під час виконання покладених на них завдань, законодавець розуміє сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (зокрема, від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин [30]. У наведеному визначенні законодавець використовує два терміни щодо людини, до якої застосовуються спеціальні засоби – правопорушник та супротивник. Але роз'яснення щодо цих категорій не дає. Так, відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, правопорушник – це особа, що порушує норми поведінки, встановлені законами чи іншими нормативними актами [85], а супротивник – це той хто вороже, негативно ставиться до кого-, чого-небудь, протидіє комусь, чомусь; противник [86]. Отже, в цьому контексті правопорушник – це особа, яка вчиняє адміністративні або кримінальні правопорушення, а супротивники – це особа, яка активно протидіє працівнику поліції, не виконуючи законні вимоги поліцейського.

Водночас у Законі про поліцію законодавець передбачив чіткий перелік спеціальних засобів, які поліцейський має право застосувати під час забезпечення публічної безпеки та порядку, зокрема: гумові та пластикові кийки; електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії; засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо); засоби, спорядженні речовинами сльозогінної та дратівливої дії; засоби примусової зупинки транспорту; спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; службові собаки та службові коні; пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; засоби акустичного та мікрохвильового впливу; пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; пристрої для відстрілу патронів, споряджених

гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами; водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби [30].

Однак, звертає на себе увагу відсутність чіткості щодо засобів обмеження рухомості. Законодавець вказує, що перелік спеціальних засобів є вичерпним і поліцейський не має права застосовувати спеціальні засоби, не визначені цим переліком. Постає питання, чому до засобів обмеження рухомості віднесено «кайданки, сітки для зв'язування тощо»? Отже, поліцейський під «тощо» може застосовувати будь-що. Вважаємо за доцільне передбачити виключний та чіткий перелік засобів обмеження рухомості, які зможе застосувати поліцейський під час несення служби.

Слід звернути увагу, що під час анкетування поліцейських різних органів та підрозділів України в рамках дисертаційного дослідження, нам вдалося з'ясувати, що найбільш часто із всього переліку спеціальних засобів в практичній діяльності застосовуються засоби обмеження рухомості (понад 82 % опитаних), засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівливої дії та гумові й пластикові кийки (понад 35 % та 31,5 % відповідно) (додаток 12).

На сьогодні особливої актуальності набуває питання застосування вогнепальної зброї працівниками поліції. Це пов'язано, насамперед, із погіршенням криміногенної обстановки в державі, збільшенням корисливо насильницьких злочинів, що вчиняються з використанням вогнепальної зброї, зростанням протидії працівникам поліції. Насамперед слід звернути увагу, що вогнепальна зброя поліцейським може бути застосована за наявності визначених законом підстав, а також лише у виняткових випадках. Так, відповідно до ст. 47 Закону, поліцейський уповноважений застосувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу [30]. Отже, можна відзначити, що застосування вогнепальної зброї поліцейським має бути насамперед обґрунтованим (на

підставі виняткових підстав застосування) та необхідним (якщо інші заходи примусу не дали результат).

Відповідно до чинного законодавства, працівник поліції уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку [30]. Однак, слід звернути увагу на те, що відповідно до статистики анкетування, проведеного в рамках дисертаційного дослідження, на питання щодо достатності знань та навиків застосування заходів примусового характеру, отриманих під час первинної професійної підготовки чи навчання у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання лише близько 74 % опитаних отримали необхідні знання або вважають цих навиків достатніми. Крім того, понад 50 % опитаних зауважили на необхідності посилення практичних занять щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру, та вважають вкрай необхідним запровадження навчально-тренувальних ситуаційних завдань з різними моделями поведінки поліції під час несення служби із застосуванням заходів примусового характеру (майже 60 % опитаних) (додаток 8). Деякі опитані працівники поліції (зокрема ті, у кого стаж роботи становить до 1 року або від 1 до 5 років) зауважили, що не знають як діяти в тій чи іншій ситуації, натомість просто уникають застосування будь-якого виду поліцейського заходу примусового характеру, аби не вдаватися до неправомірного застосування цих засобів.

Отже, стає вкрай необхідною належна підготовка майбутніх поліцейських, а також розширення можливостей співпраці у сфері професійної підготовки персоналу поліції на рівні міжнародних спеціалізованих навчальних закладів із залученням державних коштів та грантів вітчизняних і міжнародних громадських організацій. Крім того, надання працівникам поліції можливості безперешкодного всебічного підвищення кваліфікації для удосконалення навиків поводження з вогнепальною зброєю, спеціальними засобами, спеціальною технікою та прийомів рукопашного бою протягом усього часу перебування на поліцейських посадах.

Також під час анкетування поліцейські відзначали необхідність додаткового законодавчого врегулювання питань щодо застосування вогнепальної зброї (понад 55 % опитаних) (додаток 6). На їхню думку, вогнепальна зброя як суворий вид поліцейських заходів примусового характеру потребує більш детального та конкретного додаткового законодавчого врегулювання, оскільки деякі норми можна трактувати двояко. Така ситуація призводить до: нерозуміння поліцейським своїх повноважень, що стає причиною уникнення застосування заходів примусового характеру, а натомість порушенням прав самого поліцейського; або ж перевищення влади чи службових повноважень. Щодо додаткового законодавчого врегулювання застосування фізичного впливу (сили) та застосування спеціальних засобів висловили свої думки відповідно майже 45 % та 38,1 % опитаних поліцейських (додаток 6).

На підставі зазначеного вище можна зробити висновок, що сутність поліцейських заходів примусового характеру полягає в тому, щоб припинити у примусовому порядку протиправні діяння та відвернути шкідливі наслідки, до яких ці діяння можуть призвести. Враховуючи результати законодавчого аналізу, а також різні позиції вчених-адміністративістів, вважаємо доцільним під поліцейськими заходами примусового характеру розуміти заходи адміністративного припинення спеціального призначення, які застосовуються поліцейськими у випадку обґрунтованої необхідності для захисту та охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку на підставі та в порядку, передбачених законом, та коли інші заходи адміністративного примусу неефективні.

Окреслений аналіз дає змогу виокремити ознаки поліцейських заходів примусового характеру: 1) є різновидом державного примусу; 2) застосовується для охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності; 3) є формою реалізації поліцейськими їх владних повноважень; 4) застосовуються на підставі та в

порядку, визначених виключно законом; 5) є найбільш жорстким способом реагування на діяльність правопорушника (фізичний вплив, спеціальні засоби, вогнепальна зброя); 6) застосовується до фізичних осіб, та, за необхідності, до тварин чи предметів, які їх оточують; 7) застосовується у разі невиконання законної вимоги поліцейського; 8) застосовується незалежно від волі та бажання правопорушника, супротивника та інших осіб; 9) має фізичний та моральний (психічний) вплив на людину і попереджувальний характер; 10) вид та інтенсивність застосування заходів примусового характеру визначаються поліцейським за своїм внутрішнім переконанням з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення.

Висновки до розділу 1

Досліджено історію становлення і розвитку механізму охорони та захисту прав і свобод людини міліцією та поліцією в Україні. На основі дослідження аналізу історичних аспектів та стратегічних документів реформування органів системи МВС України та правоохоронних органів виокремлено етапи становлення і розвитку механізмів охорони та захисту прав і свобод людини міліцією та в подальшому поліції в Україні, а також розкрито їх основні характеристики. Констатовано, що суттєві перетворення соціально-економічної та політико-правової діяльності міліції України та цільовий курс держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію засвідчили необхідність суттєвих змін, які мали на меті теоретично та фактично детермінувати перехід від карального напрямку міліції до соціально-сервісного змісту діяльності поліції, яка передусім направлена на захист прав і свобод людини.

Встановлено, що держава в особі поліції може застосовувати методи переконання, а у випадку їх неефективності – примус до осіб, які вчиняють протиправні дії. Обґрунтовано зв'язок між «державним примусом – адміністративним примусом – поліцейськими заходами примусового

характеру». Поліція, здійснюючи правоохоронну діяльність для виконання покладених на неї завдань та функцій, запобігання та припинення правопорушень, притягнення правопорушників до відповідальності, забезпечення публічного порядку та безпеки, застосовує примус, в межах норм адміністративного права, тобто адміністративний примус.

Визначено, що заходи адміністративного примусу в діяльності поліції являють собою соціально спрямовану, просторово-часову, причинно-наслідкову діяльність поліції, її органів та їх посадових осіб, направлену на запобігання та припинення адміністративних та кримінальних правопорушень, виявлення та усунення причин та умов їх вчинення, ліквідацію наслідків протиправної поведінки шляхом застосування до правопорушника передбачених законом заходів реагування з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності.

З'ясовано, що поліція з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, протидії злочинності, для виконання покладених завдань здійснює широке коло повноважень. У зв'язку із цим обґрунтовано позицію, відповідно до якої повноваження поліції згруповано за напрямом діяльності: забезпечення публічної безпеки і порядку (запобігання, профілактика, виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень); забезпечення транспортної безпеки; забезпечення безпеки та допомоги особам; забезпечення безпеки дітей та протидія домашньому насильству; забезпечення охорони об'єктів та фізичних осіб; забезпечення дотримання вимог за предметами, матеріалами та речовинами, на які поширюється дозвільна система ОВС та безпеки щодо зброї, пристроїв, наркотичних засобів та психотропних речовин; забезпечення безпеки під час надзвичайної ситуації; забезпечення міжнародного співробітництва. Звертається увага на відсутність у поліції повноважень щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру, у зв'язку з чим запропоновано внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію».

Доведено, що поліцейські заходи примусового характеру, а саме застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів, вогнепальної зброї, належать до адміністративних заходів спеціального призначення та застосовуються поліцейськими у випадку обґрунтованої необхідності для захисту та охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, на підставі та в порядку, передбаченими законом, та коли інші заходи адміністративного примусу неефективні. Крім того, на основі аналізу наявних теоретико-правових та науково-прикладних підходів сформульовано кваліфікуючі ознаки, які розкривають їх зміст та сутність.

Запропоновано внести зміни до частини 2 статті 42 Закону України «Про Національну поліцію» та врегулювати поняття «фізичний вплив (сила)», під яким розуміти дії поліцейського, що виявляються в застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів і вогнепальної зброї, для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам поліції, затримання правопорушника та відведення небезпеки, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або інших осіб.

Наголошено, що особливістю цих заходів є винятковий та екстраординарний характер, оскільки: застосовуються лише у виняткових випадках, коли іншими способами неможливо припинити суспільно небезпечну, протиправну поведінку; право на застосування належить лише обмеженому колу державних органів, та їх посадових осіб, а в цьому випадку – поліції; порядок застосування заходів примусового характеру та перелік заборон й обмежень чітко законодавчо регламентовано; перевищення повноважень щодо застосування заходів примусового характеру карається законом. Крім того, спеціальний характер зумовлений специфікою підстав їх застосування, а саме: невідкладні випадки, коли необхідно припинити протиправні дії, які створюють небезпеку для життя і здоров'я людей або самого поліцейського.

РОЗДІЛ 2.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття та структура адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні

Важливим елементом ефективної реалізації повноважень поліції щодо застосування заходів примусового характеру є їх належне правове регулювання. Чільне місце в системі правових засад належить адміністративно-правовому регулюванню, оскільки саме норми адміністративного законодавства регламентують загальні положення щодо системи виконавчої влади і регулюють на цій основі практичну діяльність її органів, визначають її компетенцію, закріплюють права і обов'язки громадян у відносинах з представниками державних управлінських структур. У зв'язку з цим, в нашій роботі обрано напрям дослідження адміністративно-правових засад через механізм правового регулювання. На сьогодні адміністративно-правове регулювання діяльності поліції, зокрема щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру, перебуває на стадії активного становлення і, відповідно, потребує ґрунтовного дослідження з метою визначення напрямів його подальшого удосконалення та розвитку.

Перш ніж перейти безпосередньо до визначення адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру, вважаємо за необхідне дослідити термінологічну базу, зокрема таких термінів, як «механізм», «адміністративно-правовий механізм», «механізм адміністративно-правового регулювання». З'ясування суті цих понять є необхідною передумовою на шляху до розуміння сутності та правової природи механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру та дозволить окреслити його елементи.

Відповідно до визначення Словника української мови, «механізм» – це

внутрішня будова, система чого-небудь [87]. Деякі вчені тлумачать механізм як послідовність процесів, етапів, процедур та інструментів. Категорія «механізм», з огляду на свою специфіку, широко використовується у науках, що досліджують різноманітні явища і процеси, пов'язані з соціальною сферою, – у політології, соціології, філософії, економіці, правознавстві, науці державного управління та ін. За її допомогою описують, зокрема, формування і реалізацію різних напрямів державної політики, вплив груп інтересів на державну політику, соціальні дії та реалізацію права, регулювання трудових відносин і трудової поведінки, самореалізацію особистості, легітимацію політичних інститутів, забезпечення економічної безпеки країни, державне управління розвитком курортів, регулювання земельних відносин та багато іншого [88, с. 679]. Слід погодитися з тим, що «механізм» – це цілісна, збірна і системна категорія. А. М. Колодій та А. Ю. Олійник вважають, що кожний механізм – це високоорганізована система, яка характеризується єдністю елементів, що перебувають у певних зв'язках і відносинах між собою, характеризують сутність об'єкта як ціле і відносно незалежне зовні явище, причому ці компоненти мають ієрархічний характер [12].

На думку С. Рудницького, категорія «механізм» у правових науках використовується для опису адміністративно-правового регулювання правоохоронної чи охоронної діяльності, взаємодії явних і неявних принципів права, вирішення колізій правових актів, дії принципів земельного права, забезпечення прав і свобод особи, реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади [88]. І як зауважив М. Орзіх, «механізмений» підхід (концепція) в юридичних дослідженнях дозволяє розглянути відповідні явища правової дійсності в єдності всіх їх складових частин, відобразити процеси функціонування права, його динаміку [89].

Свою теорію щодо механізму висловлює О. М. Линвинов, який зазначає, що механізм в житті людини відіграє досить значну роль, оскільки він застосовується практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, але особливо – у сфері суспільних відносин, де, як правило, пов'язується зі

здійсненням певного явища, процесу, реалізацією відносин [90, с. 102].

Ю. М. Тодика слушно відзначив, що використання в юридичній літературі категорії «механізм» пов'язане з усвідомленням того, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства, необхідні ще чіткі механізми їх впровадження в життя, що повною мірою стосується і адміністративно-правової бази [91]. Велику увагу механізмам приділяє в підручнику «Теорія держави і права» О. Скакун, яка вивчає систему і механізм правового виховання та правову вихованість, механізми правового регулювання, його елементи і призначення, стадії, а також соціально-правовий механізм забезпечення прав людини.

Варто наголосити, що в юридичній науці переважно застосовується термін «механізм правового регулювання». Якщо сукупність методів, форм, прийомів і способів, визначено на рівні нормативно-правових актів, мова йде про правовий механізм (механізм правового регулювання). Серед вчених сформувалася відносно стійка думка стосовно змісту механізму правового регулювання [92, с. 219]. Переважно під механізмом правового регулювання розуміється сукупність юридичних засобів, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини. На думку, О. Ф. Скакун, механізм правового регулювання – це взята в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється й забезпечується правопорядок. Він є складовою частиною механізму соціального регулювання, збирає воедино всі явища правової дійсності: засоби (норми права, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, рішення судів тощо, об'єктивовані в правових актах); способи (дозволяння, зобов'язування, заборона); форми (використання, виконання, дотримання, застосування) [93, с. 499].

Водночас держава за допомогою адміністративно-правових норм здійснює вплив на суспільні відносини, а тому саме завдяки адміністративно-правовій складовій механізму правового регулювання здійснюється правовий

вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації виконавчої влади в державі у певній сфері. Результатом застосування адміністративно-правового механізму має бути насамперед упорядкування діяльності відповідних суб'єктів, які вступили між собою у правові відносини; удосконалення форм і методів управлінської діяльності; реальне дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також ефективний захист у разі їх порушення [94, с. 39]. Варто відмітити й думку І. М. Шопіної щодо позитивних тенденцій гуманістичної переорієнтації розуміння предмета адміністративного права, оскільки на сьогодні основним завданням застосування адміністративно-правового механізму регулювання суспільних відносин є охорона і захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а не установка будь-яких пріоритетів для публічних інтересів [95, с. 66].

Так, Т. О. Коломоєць наголошує, що механізм адміністративно-правового регулювання становить сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [96, с. 32]. Зі свого боку, професор С. Стеценко, механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин визначає як категорію, що виражає процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, які нормами цієї галузі права регулюються. Іншими словами, правові норми, які використовуються в адміністративному праві, самі по собі статичні, а в рух вони приводяться саме за допомогою механізму адміністративно-правового регулювання [97, с. 212].

Крім того, певна категорія науковців вивчає теорію механізму адміністративно-правового регулювання через його структуру та елементи. Така структурна лінія дасть можливість нам більш чітко та обґрунтовано сформулювати визначення такого механізму за напрямом діяльності. Так, О. І. Остапенко під механізмом адміністративно-правового регулювання розуміє систему наділених владними повноваженнями суб'єктів (органи державної влади і управління) щодо застосування правових засобів з метою правового впливу на суспільні відносини в інтересах фізичних і юридичних

осіб. Він пропонує структуру механізму адміністративно-правового регулювання, яка охоплює такі його елементи: норми адміністративного права; акти тлумачення норм адміністративного права; акти застосування норм адміністративного права; адміністративно-правові відносини, що виникають, реалізуються і припиняються під час застосування норм адміністративного права; державно-владні повноваження суб'єктів адміністративно-правового регулювання [98, с. 148].

І. П. Голосніченко механізм адміністративно-правового регулювання розглядає як сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації державної виконавчої влади. Відповідно, до складу цього механізму включаються принципи адміністративного права, норми адміністративного права, акти офіційного тлумачення норм адміністративного права, акти застосування норм адміністративного права, адміністративно-правові відносини [99, с. 14].

Професор Т. С. Гончарук вважає, що механізм адміністративно-правового регулювання – це система адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюється правове регулювання (упорядкування) суспільних відносин у сфері державного управління [100, с. 742]. Водночас, на його думку, структуру механізму адміністративно-правового регулювання складають адміністративно-правові норми, акти тлумачення та акти реалізації адміністративно-правових норм, адміністративно-правові відносини [100, с. 742].

Свою думку щодо розуміння механізму висловив й М. В. Макарейко, який вважає, що під механізмом адміністративно-правового регулювання слід розуміти сукупність адміністративно-правових засобів, які, здійснюючи вплив на управлінські відносини, організовують їх відповідно до завдань, поставлених перед суспільством і державою. Вчений вказав, що елементний склад цього механізму включає принципи адміністративного права, адміністративно-правові норми, акти офіційного тлумачення адміністративно-правових норм, акти вживання адміністративно-правових норм, адміністративно-правові

відносини [101, с. 27].

Х. П. Ярмачі досліджує сутність адміністративно-правового регулювання та пропонує під цим поняттям розуміти сукупність таких структурних елементів як норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, акти тлумачення норм адміністративного права і акти реалізації адміністративно-правових норм [102, с. 438].

Деякі науковці вивчали механізм адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних органів. Так, А. П. Головін, досліджуючи механізм адміністративно-правового регулювання діяльності міліції громадської безпеки, вказав, що під цим поняттям слід розуміти цілісну систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється імперативно-нормативне впорядкування організації та функціонування її підрозділів й об'єктів управління, вплив на суспільні відносини у сфері охорони правопорядку з метою виконання суб'єктами встановлених обов'язків, забезпечення громадської безпеки, захисту прав і свобод громадян в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів. Окрім того, науковець окреслив елементи вказаного механізму та зазначив, що до них слід віднести: норми адміністративного законодавства, зокрема відомчі нормативні акти; адміністративно-правові відносини управлінського та правоохоронного характеру; практичну діяльність апаратів, служб та окремих працівників і правозастосовчі акти [103, с. 10-11]. Отже, науковець в основу механізму поклав систему правових засобів, за допомогою яких правоохоронні органи впливають на суспільні відносини у сфері охорони правопорядку, крім того одним із елементів виокремив практичну діяльність як органів, так і окремих працівників.

Свою теорію щодо механізму адміністративно-правового регулювання діяльності тогочасної міліції, повноваження якої щодо застосування заходів примусового характеру дещо схожі з поліцією, окреслив Я. М. Когут, який визначив його як комплекс спеціальних заходів, засобів і способів адміністративно-правового регулювання відносин у сфері їхньої діяльності, що має юридичний зміст і спрямований на реалізацію повноважень суб'єктів,

згідно з їхнім правовим статусом [104, с. 11].

Варто зауважити, що незважаючи на велику чисельність поглядів науковців щодо поняття «механізм адміністративно-правового регулювання», можемо дійти висновку про відсутність у теорії адміністративного права єдиного розуміння цього поняття. У зв'язку з цим, на підставі аналізу досліджених понять та окреслених позицій вчених, а також відповідно до поняття та ознак поліцейських заходів примусового характеру можемо сформулювати власне бачення адміністративно-правового механізму застосування цих заходів. Отже, це сукупність допустимих, юридично визначених заходів, засобів та способів, за допомогою яких здійснюється функціонування поліції, вплив на свідомість та поведінку суб'єктів через застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї з метою запобігання та/або припинення правопорушення та/або уникнення настання шкідливих наслідків та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Розкриття складових елементів зазначеного механізму має ґрунтовне значення для розкриття сутності застосування поліцейськими заходів примусового характеру. У зв'язку з цим, методологічно зумовлено розгляд елементів адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру крізь призму та зв'язок з механізмом адміністративно-правового регулювання.

Отже, як складові адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру нами запропоновано визначити:

- норми адміністративного права, зокрема відомчі нормативні акти;
- практичну діяльність поліції та її правозастосовчі акти;
- адміністративно-правові відносини, які виникають під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї;
- принципи діяльності поліції під час застосування заходів примусового характеру.

Оскільки нормам адміністративного права, які об'єктивно виражені в

законах України та інших нормативних актах, увага приділена нами в підрозділі 2.2 дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне більш детально дослідити останні два елементи. Щодо правозастосовчих актів поліції, слід вказати, що в цій сфері такий акт може набувати як форми документа (наприклад, протокол про адміністративне затримання), так і мати форму правозастосовчого акта як дії. Саме друга форма акта врегульована положеннями Закону.

Отже, одним із елементів механізму адміністративно-правового регулювання є правові відносини суб'єктів застосування поліцейських заходів примусового характеру. Правовідносини – це особлива форма взаємозв'язку суб'єктів через їхніх права та обов'язки, що закріплені у правових нормах. У правовідносинах завжди є дві сторони: одна, що має суб'єктивні права, і друга – на яку покладено відповідні юридичні обов'язки [105, с. 190]. Теорія права визначає правовідносини як урегульовані нормами права й забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними й зобов'язаними суб'єктами [93, с. 561].

Отже, характерною ознакою адміністративно-правових відносин є те, що сторона, на яку покладено відповідні юридичні обов'язки виступає у цих правовідносинах владною стороною, яка реалізує свої виконавчо-розпорядчі повноваження. Тобто має право приймати владні або обов'язкові рішення. Ці права і обов'язки утворюють у поліцейських правовідносинах єдність. Саме через єдність владних повноважень і відповідних їм обов'язків, якими наділені сторони (особи), вони пов'язані між собою, і виступають суб'єктами поліцейських правовідносин [106, с. 91]. Якщо ми говоримо про поліцію як суб'єкта адміністративно-правових відносин, і коло цих суб'єктів є доволі широким, варто наголосити, що в нашому дисертаційному дослідженні, суб'єктом правовідносин є лише ті органи та підрозділи поліції, які володіють повнотою поліцейських повноважень і можуть застосовувати фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

Як слушно вказав О. І. Остапенко, реалізація законних інтересів за

допомогою механізму адміністративно-правового регулювання неможлива без суб'єктів, наділених владними повноваженнями, а також наявними їх можливостями щодо застосування адміністративно-правових засобів, які за наслідками їх застосування впливають на суспільні відносини в інтересах фізичних та юридичних осіб [98, с. 146]. Таке зауваження дуже точно характеризує застосування поліцейських заходів примусового характеру, оскільки поліція виступає суб'єктом у правових відносинах з правопорушником, а за допомогою цих заходів впливає на суспільні відносини з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки та порядку. Суб'єктами адміністративно-правових відносин у сфері застосування поліцейських заходів примусового характеру є поліцейський з одного боку, а з іншого – правопорушник, до якого застосовуються заходи примусового характеру.

Отже, особливістю адміністративно-правових відносин, зокрема й під час застосування поліцейських заходів примусового характеру, є те, що: однією зі сторін є суб'єкт, наділений владними повноваженнями – поліція; сторони в таких правовідносинах є нерівними; правовідносини під час застосування поліцейських заходів примусового характеру виникають без згоди правопорушника.

Як слушно зазначила О. І. Безпалова, будь-які суспільні відносини, що виникають у сучасному суспільстві, підпадають під правовий вплив із боку держави. Метою здійснення такого впливу, безумовно, є не прагнення держави в особі відповідних органів влади чинити тиск на процес виникнення й розвитку суспільних відносин, а спроби спрямувати їх у межах закону, своєчасно запобігти, виявити та припинити можливі спроби порушити (як навмисно, так і ненавмисно) вимоги законодавства. Держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини, які виникають і розвиваються в різних сферах життєдіяльності, за допомогою сукупності правил, закріплених у нормах відповідних правових актів [94].

Досліджуючи адміністративно-правові відносини, слід наголосити на важливості дотримання прав і свобод суб'єктів цих відносин, особливо зважаючи на рівень порушень прав і свобод під час застосування поліцейських заходів примусового характеру. Основним елементом демократії виступає законність, через яку відображається вимога щодо дотримання прав і свобод людини. У такому випадку поліція виступає як орган державної влади щодо захисту, зміцнення та розвитку суспільних, загальноєвропейських цінностей, метою діяльності якого є вимога дотримуватися закону, юридичних правил та процедур. Однак, дослідження більшості науковців, які вивчали або вивчають питання застосування заходів примусу поліцією, спираються на дотримання прав і свобод людини, проти якої направлені поліцейські заходи примусового характеру, і з одного боку це правильно, адже життя та здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю, а захист прав і свобод людини та їх гарантії є першочерговим завданням держави.

Але не слід забувати, що у своїй повсякденній службовій діяльності поліція виконує певне коло повноважень щодо захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидіють злочинності, забезпечують публічну безпеку та порядок. Робота в поліції пов'язана з великим ризиком для життя та здоров'я працівників поліції, і саме вони стають мішенями для прояву агресії під час масових заходів. Тому необхідність захисту прав і свобод людини треба розглядати як щодо правопорушників, так і поліцейських. Незважаючи на асиметричний характер цих правовідносин, поліцейські потребують захисту своїх прав і свобод на рівні з фізичними особами, проти кого направлені поліцейські заходи примусового характеру. Дослідження думки поліцейських різних практичних підрозділів та регіонів України, проведеного в рамках дисертаційного дослідження, показало, що високий відсоток поліцейських вважають себе незахищеними (мається на увазі правовий захист), особливо коли мова йде про застосування поліцейських заходів примусового характеру. Говорячи про застосування вогнепальної зброї, більшість з респондентів-поліцейських вважають, що краще: «Не діставати

зброю навіть з кобури, ніж потім відписуватися та проходити «всі кола пекла» з перевітками, навіть якщо застосування було законним».

Така позиція та думка поліцейських не лише негативно впливає на якість виконання покладених повноважень та обов'язків поліцейських, а також призведе до суттєвих втрат здоров'я, а подекуди й смерті, адже маючи страх чи невпевненість у своїх діях та рішеннях, поліцейські стають уразливими. Наприклад, під час зустрічі з озброєним правопорушником, поліцейський, який не має гарантії свого правового захисту, у разі застосування спеціального засобу, а особливо вогнепальної зброї, буде протистояти правопорушникові, намагаючись уникнути застосування примусу, аби в подальшому не стати винним, навіть при законному застосуванні. Поліцейський втрачає час на вагання, що в кінцевому результаті може призвести до поранення або смерті його або інших осіб. Так, під час анкетування поліцейських було встановлено, що наразі виникає необхідність у законодавчому розширенні їхніх прав, а також у гарантуванні державою якісного, незалежного, юридичного захисту на всіх стадіях розгляду справ щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру.

Особливе місце серед елементів та функціонування адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру займають загальноправові та спеціально-правові принципи, які визначають та зумовлюють зміст і спрямованість формування та розвитку правового регулювання, організації та діяльності поліції, а також роботу поліцейських у цій сфері. Крім того, варто зауважити, що поліція під час застосування заходів примусового характеру має керуватися як загальноправовими, так і спеціально-правовими принципами, сутність яких варто дослідити більш детально.

Г. Шевчук пропонує під принципами діяльності поліції розуміти сукупність основоположних, керівних ідей, що закладені в сутність діяльності поліції як державного органу та на основі яких формуються певні правила поведінки у сфері поліцейської діяльності [107, с. 121]. Так, загальноправові принципи належать до всієї діяльності правоохоронних органів та охоплюють

об'єктивно сформовані закономірності, правові норми та етичні правила, які поступово усталилися у сфері поліцейської діяльності й покликані забезпечувати стабільність та ефективність функціонування апарату правоохоронних органів [108, с. 137].

В. Шатіло відзначив, що загальновідомим є положення про те, що в конституціях та законах, які юридично визначають основи конституційного ладу та його взаємодію із суспільством, чітко викристалізовується тенденція до формального визначення як принципів, так і методів впливу держави на суспільство [109, с. 66]. Тому, відповідно до ст.ст. 6-12 Закону, до принципів її діяльності, які, на нашу думку, слід віднести до загальноправових, належать: верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства; безперервність [30].

Відповідно до положень верховенства права людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Однак цей принцип охоплює не лише змістовий аспект (правове відношення між людиною і державою на засадах визнання людини вищою соціальною цінністю), але й процедурний аспект, який базується на вимогах відповідності правотворчої та правозастосовної практики певним стандартам: заборона зворотної дії закону, вимога ясності та несуперечності закону; вимога щодо однакового застосування закону; застосування примусових заходів виключно на підставі закону [110, с. 10]. І якщо мова йде про застосування заходів примусового характеру, то цей принцип полягає в неухильному дотриманні поліцейськими підстав застосування заходів примусу, які чітко окреслені законами України, є вичерпними і розширенню не підлягають, а також в обов'язковому виконанні ними низки процесуальних умов, певних обмежень і заборон [111, с. 160]. На думку П. М. Рабіновича, під верховенством права слід розуміти домінуючу роль права у стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільнот, груп, об'єднань, усіх людей.

Отже, верховенство права може бути інтерпретоване як пріоритетність у суспільстві насамперед прав людини [112, с. 12].

Відповідно до принципу дотримання прав і свобод людини, поліція під час виконання своїх завдань забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації [30]. За основу взято принцип загальної поваги та дотримання прав людини, передбачений п. «z» ст. 55 Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН) від 26 червня 1945 року. Принцип загальної поваги прав людини належить до загальновизнаних принципів міжнародного права, які відповідно до Конституції України є складовою правової системи України [113, с. 50].

У ст. 7 Закону, яка регулює дотримання прав і свобод людини поліцейськими, вперше на законодавчому рівні прописана заборона щодо будь-яких проявів катування поліцейськими та неналежного поведження під час несення служби. Так, поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання. Крім того, поліцейським, відповідно до цього принципу, у їхній діяльності забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками [30, 114].

Законність як принцип діяльності поліції регулює заборону на виконання злочинних або незаконних розпоряджень та наказів. Відповідно, поліція зобов'язана дотримуватися, виконувати та діяти згідно з вимогами закону. Як вказала Л. І. Каленіченко принцип права у діяльності поліції передбачає, що працівники поліції діють на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Працівники поліції під час виконання своїх повноважень мають не лише дотримуватися вимог чинного

законодавства, а й забезпечувати режим законності та правопорядку у суспільстві та державі.

Режим законності має забезпечуватися законним шляхом, законними методами, способами. Принцип законності вимагає від поліцейського: а) безперервного, безапеляційного підпорядкування виключно лише вимогам норм права; б) об'єктивного, неупередженого, повного, належного виконання своїх обов'язків та реалізації наданих прав у межах, формах та у спосіб, що визначені чинним законодавством; в) діяти у межах принципу «дозволено те, що прямо передбачено законом» [115, с. 90]. Отже, говорячи про принцип законності в діяльності поліції, слід зазначити, що законність відіграє суттєву роль під час кваліфікації дій поліцейського щодо застосування заходів примусового характеру. Як слушно вказала Н. П. Христинченко, у правовій державі законність (правозаконність) є гарантією правомірності застосування примусу. Отже, законність є найбільш адекватною формою закріплення правопорядку [116, с. 34].

Принцип відкритості та прозорості займає чільне місце в діяльності поліції – оскільки, дотримуючись цього принципу, поліція має висвітлювати свою діяльність через засоби масової інформації або на офіційному веб-порталі центрального органу управління поліції, тим самим підвищуючи рівень довіри до населення. Відкритість дозволяє громадянам отримати адекватне уявлення та сформувані критичне судження про функціонування поліції на засадах демократичності [117, с. 44]. Прозорість полягає у встановленні умов, що забезпечують залучення громадян та інших об'єктів управління до прийняття управлінських рішень шляхом створення і гарантування високого рівня їх обізнаності щодо змістовного та процедурного аспектів державно-управлінської діяльності [118, с. 15-16]. Отже, діяльність поліції стає відкритою та прозорою для зовнішнього контролю громадськістю, поліція встановлює зв'язок з населенням у вигляді листування, зокрема електронного, прийом громадян, виклад інформації у соціальні мережі, телефонні консультації, що дасть змогу громадянам відкрито слідкувати за діями поліції тощо.

Ще одним загальноправовим принципом діяльності поліції є політична нейтральність, яка передбачає заборону для поліції займатися політичною діяльністю. Крім того, поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях.

Новизною Закону та практичної діяльності поліції стало запровадження та виокремлення як окремого принципу – принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства. Цей принцип полягає у налагодженні тісної співпраці поліції з місцевими органами та територіальними громадами, громадськими організаціями, міським населенням або окремими громадянами з метою запобігання вчиненню правопорушень і злочинів, що є нагальною потребою сьогодення [119]. Впровадження тісної взаємодії поліції з населенням та громадами є запорукою підвищення ефективності роботи поліції та довіри населення до її діяльності. Цей принцип та особливості взаємодії поліції з населенням більш детально нами розглянуто у підрозділі 3.2 дисертаційного дослідження.

Останнім загальноправовим принципом діяльності поліції, який став новизною серед принципів у чинному законодавстві, є принцип безперервності, відповідно до якого поліція виконує свої завдання безперервно та цілодобово, що дає змогу кожному звернутися в будь-який час за допомогою до поліції чи поліцейського. Однак, деякі вчені вказують на незрозумілість, та неповність цього принципу. Так, Д. С. Денисюк зазначив, що деякі аспекти цього принципу є незрозумілими, наприклад: чи можливо звертатися до поліцейського за допомогою поза його службою (не під час виконання ним своїх обов'язків); надати допомогу це його право чи обов'язок; чи буде він нести відповідальність за ненадання допомоги; чи буде поширюватися на поліцейського соціально-правовий захист, якщо він отримає поранення або ушкодження у таких випадках (поза службою)? [120, с. 67-68]

Відповідно до викладеного, зазначимо, що передбачені Законом загальноправові принципи діяльності поліції, їх сутність та практична

реалізація викладені досить ґрунтовно, але деякі з них потребують уточнення та врахування умов їх реалізації.

Діяльність поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру, окрім загальноправових принципів має базуватися на спеціально-правових принципах. Ці принципи не мають чіткого законодавчо визначення, однак по суті відображені у ст. 29 Закону. Так, серед вимог до поліцейського заходу зазначено, що він має бути:

1. *Законним*: поліцейський захід визначений Законом України.

2. *Необхідним*: вважається таким у випадках: 1) якщо для виконання повноважень поліції неможливо використати інший захід; 2) якщо застосування іншого засобу буде неефективним; 3) якщо такий захід заподіяв би найменшу шкоду як адресату заходу, так й іншим особам.

3. *Пропорційним*: вважається таким, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він був застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

4. *Ефективним*: вважається таким, якщо застосування поліцейського заходу забезпечує виконання повноважень поліції [121].

Слід зазначити, що такі вимоги висуваються не лише до поліцейських заходів примусового характеру, але й до заходів превентивного характеру.

Окрім визначених в Законі спеціально-правових принципів, на основі дослідження сутності, ознак та особливого характеру поліцейських заходів примусового характеру нами виокремлено окремі спеціально-правові принципи, які притаманні діяльності поліції під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, до яких варто віднести: принцип оперативності; принцип стримування; принцип завдання як найменшої шкоди; принцип співрозмірності (або пропорційності); принцип достатності; принцип поваги до честі та гідності людини.

Відповідно, *принцип оперативності* полягає в обранні найкращого моменту для застосування заходів примусового характеру у випадках

виникнення непередбачуваних ситуацій і подій, а також швидкими діями працівника поліції на дії правопорушника чи супротивника;

принцип стримування полягає в тому, що поліцейські під час виконання своїх повноважень, наскільки це можливо, мають обрати насамперед ненасильницькі заходи. Передусім, поліцейський має віддати перевагу роз'ясненню прав (підстав) та можливих наслідків від застосування поліцейських заходів примусового характеру, зробити попередження, за можливості використати спеціальні засоби з меншою уразливістю для припинення правопорушення, в той час як зброя та фізичний вплив (сила) мають застосовуватися як крайній захід;

принцип завдання якнайменшої шкоди – силові заходи застосовуються з урахуванням особи правопорушника (жінки з явними ознаками вагітності, особи похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності, малолітні особи), його фізичного стану, характеру небезпеки протиправного діяння, а у разі неможливості уникнути застосування сили, вона не має перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на поліцію обов'язків, і має зводитись до мінімуму можливості завдання шкоди здоров'ю правопорушника та інших громадян. Відповідно до цього принципу, застосування окремих спеціальних засобів має відбуватися з урахуванням специфіки цих засобів та можливого характеру шкоди здоров'ю після застосування таких засобів. Враховуючи вказаний принцип нами запропоновано ряд пропозицій до Закону, що зумовлено потребою вдосконалення окремих підстав застосування поліцейських заходів примусового характеру з метою завдання найменшої шкоди (підрозділ 2.3);

принцип співрозмірності (або пропорційності) – полягає у тому, що за неможливості уникнення застосування сили це застосування має відповідати та бути пропорційним ступеню небезпеки правопорушення чи протидії, яка чиниться;

принцип достатності полягає в тому, що у випадку, коли неможливо уникнути застосування поліцейських заходів примусового характеру, воно не

має перевищувати меж, необхідних для припинення правопорушення або правомірного затримання правопорушника. Отже, застосування фізичного впливу (сили) або спеціальних засобів чи вогнепальної зброї має припинитися у разі досягнення мети поліцейського для охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку;

принцип поваги до честі та гідності людини – виражається у встановленні заборони на вчинення будь-яких дій, пов'язаних із катуванням або нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням або покаранням.

Отже, на підставі викладеного слід зазначити, що нормативне закріплення принципів діяльності поліції, зокрема під час застосування поліцейських заходів примусового характеру, відіграє важливу роль для правомірної організації діяльності поліції, оскільки жодні повноваження не можуть бути свавільно використані та застосовані. Натомість, принципи виступають певним правовим регулятором діяльності поліції, особливо коли мова йде про такі жорсткі методи попередження та припинення правопорушень, боротьбу зі злочинністю як поліцейські заходи примусового характеру.

Поділяємо думку Д. Савчука, який слушно вказав, що принципи застосування заходів примусу є похідними позиціями, базовими настановами, на яких заснована не тільки правозастосовна діяльність правоохоронців, але і законодавча діяльність [122, с.186]. Зважаючи на важливість вказаних принципів для діяльності поліції, вважаємо за доцільне та необхідне звернутися до міжнародного досвіду регулювання системи принципів діяльності поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру. Такий досвід дасть змогу побудувати чітке обґрунтування для впровадження в діяльність поліції України нових принципів з метою оптимізації правозастосування зазначених заходів поліцією.

Так, на основі аналізу міжнародно-правових документів, якими керуються у своїй діяльності працівники правоохоронних органів, а також міжнародних стандартів щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, здійснюючи пошук системи

принципів діяльності поліції, нами виокремлено Керівництво по впровадженню основних принципів ООН щодо застосування сили та зброї посадовими особами органів правопорядку (анг. – «Guidelines for implementation of the UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials»), підготовлене у 2016 році всесвітнім рухом за права людини «Amnesty International» [123] на основі Основних принципів ООН щодо застосування сили та вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів [124], ухвалених Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з питань запобігання злочинності та поведження з правопорушниками в Гавані, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. Метою підготовки Основних принципів є забезпечення застосування сили та вогнепальної зброї правоохоронними органами відповідно до прав людини, зокрема з належною увагою до захисту прав на життя та особисту безпеку.

У сучасних умовах Основні принципи є важливим інструментом для оцінки роботи поліції, зокрема щодо застосування ними сили та вогнепальної зброї, та повсякчасно використовуються як посилання міжнародними судами та іншими правозахисними органами та організаціями, міжнародними установами тощо. А зважаючи на те, що, як вказано в Основних принципах, до застосування сили слід вдаватися лише з максимальною повагою та дотриманням закону, а також з урахуванням серйозного впливу на такі права людини, як: право на життя, фізичну та психічну цілісність, гідність людини, конфіденційність та свобода пересування тощо, працівник поліції має неухильно дотримуватися у своїй діяльності принципів, які будуть регулювати застосування сили та вогнепальної зброї.

Отже, до основних принципів належать:

законність – повноваження поліції щодо застосування сили має бути чітко та достатньо обґрунтовані внутрішнім законодавством. Отже, застосування сили, не спрямоване на досягнення законної мети, врегульованої національним законодавством, є незаконним;

необхідність – працівники поліції, виконуючи свій обов'язок, наскільки

це можливо, мають застосовувати ненасильницькі засоби, перш ніж вдаватися до застосування сили та вогнепальної зброї, та коли інші засоби залишаються неефективними або не можливо досягти запланованого результату. Цей принцип служить для визначення того, чи необхідно взагалі застосовувати силу і якщо так, якою має бути інтенсивність цієї сили. Крім того, цей принцип містить три складові: якість – чи потрібна сила взагалі чи можливо досягти законної мети, не застосовуючи силу; кількість – яка кількість та інтенсивність сили має бути застосована для досягнення законної мети, сила має бути мінімальною, але ефективною; час – застосування сили має припинитися, щойно мета буде досягнута;

пропорційність – служить для визначення того, чи існує баланс між вигодами від застосування сили та можливими наслідками та шкодою, спричиненими її застосуванням. Так, коли не можна уникнути законного застосування сили та вогнепальної зброї, правоохоронці мають застосовувати обмеження при такому застосуванні та діяти пропорційно тяжкості правопорушення та законній меті, яку потрібно досягти.

підзвітність – оскільки поліція наділена широким колом повноважень, і, відповідно, має нести відповідальність за виконання своїх обов'язків та відповідність законодавчим вимогам, цей принцип вказує на те, що не лише окремих поліцейський несе відповідальність за свої дії чи бездіяльність, але й його начальники, які віддають накази, командують чи контролюють, або особи, які відповідають за планування підвищення кваліфікації чи підготовку поліцейських щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї [123].

Оскільки перші три принципи передбачені в законодавстві України, зокрема в діяльності поліції, варто більш детально розглянути принцип «підзвітності». Хоча окремі аспекти зазначеного принципу опосередковано містяться в нормативно-правових актах України. Так, наприклад, у статті 113 Конституції України зазначено, що Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і

підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією [3]. Але вважаємо за доцільне розглянути цей принцип крізь призму застосування поліцейських заходів примусового характеру. Відповідно до Основних принципів «підзвітність» може бути забезпечена лише за умови здійснення відповідних заходів на різних рівнях і етапах, зокрема:

- поліція як центральний орган виконавчої влади, відповідає за належну організацію діяльності поліцейських щодо застосування заходів примусового характеру, сюди входить нагляд та контроль, що забезпечує ефективне застосування зазначених заходів поліцейськими у щоденній правоохоронній практиці;

- заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, мають нести відповідальність за належну підготовку, підвищення кваліфікації, додаткові тренінги, особливу увагу приділяючи навичкам застосування поліцейських заходів примусового характеру, щоб запобігти виникненню небажаних результатів та помилок щодо неправомірного або невмілого застосування вказаних заходів;

- частиною «навчальної» відповідальності є те, що поліцейські мають постійно проходити належне підвищення кваліфікації для розвитку професійних навичок, необхідних для виконання своїх обов'язків. Така підготовка має постійно оцінюватися на предмет ефективності її забезпечення, аби поліція насправді була укомплектована професіоналами, які відповідають високим вимогам щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї [123].

Крім того, варто зазначити, що ефективність принципу «підзвітність» залежатиме від якісного функціонування усіх органів державної влади, які будуть сприяти досягненню таких цілей, як покращення роботи поліції щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру; притягнення до відповідальності винних у неправомірному, недбалому, невмілому застосуванні вказаних заходів та передбачити відшкодування та компенсацію жертвам такого застосування.

Отже, на підставі викладеного, у контексті інституційного розвитку діяльності поліції та з метою дотримання прав і свобод людини, вважаємо за необхідне доповнити систему спеціально-правових принципів діяльності поліції України під час застосування поліцейських заходів примусового характеру таким принципом, як «*підзвітність*» спираючись на Основні принципи, розроблені ООН.

Крім принципу «*підзвітність*» вважаємо за необхідне дослідити ще один принцип з метою доповнення ним системи принципів поліції України, що буде спрямований на підвищення ефективності її діяльності, а також сприятиме підвищенню рівня довіри населення до поліції загалом. Мова йде про принцип «*правоти поліцейського*».

Для дослідження цього принципу насамперед слід розглянути міжнародний досвід, який базується на принципах поліцейської діяльності сера Роберта Піля, який у 1829 році створив Лондонську столичну поліцію та склав список принципів поліцейської діяльності, які залишаються такими ж важливими та актуальними й сьогодні. Цей список складається з трьох основних ідей та дев'яти принципів. Головна ідея цих принципів, вказує на те, що ціллю поліцейської діяльності є запобігання вчинення правопорушення, а не піймати злочинця. Якщо поліція запобігне правопорушенню до того моменту, як воно вчиниться, їй не доведеться застосовувати заходи примусового характеру, тим самим вдасться уникнути порушення прав та свобод. Водночас ключем до запобігання правопорушення є громадська підтримка та довіра до її діяльності. Крім того, відповідно до принципів Роберта Піля, громадяни мають усвідомлювати, що забезпечення та підтримка публічної безпеки та порядку забезпечується добровільною співпрацею громадян з поліцією, що пропорційно зменшує необхідність застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї [125].

На думку офіцера поліцейського управління Лос-Анджелесу (Сполучені Штати Америки) Сунила Датта, який має 17-річний досвід роботи, виконання вимог поліцейського має важливе значення для забезпечення публічного

порядку та безпеки. Так, Сунил Датта вважає, що у більшості випадків, коли йому вдавалося запобігти вчиненню небезпечних ситуацій, не застосовуючи силу, громадяни чітко виконували вимоги поліцейського. Офіцер вважає, що якщо до вас звернувся поліцейський з вимогою будь-яких дій, та якщо ви не бажаєте застосування щодо вас поліцейських заходів примусового характеру – виконайте його вимоги. Водночас будь-хто може звернутися до суду та оскаржити дії поліцейського, однак при зустрічі з поліцією не перешкоджайте їй та не змушуйте до застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів або вогнепальної зброї [126].

Принцип правоти поліцейського, окрім Сполучених Штатів Америки, діє й в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії, Французькій Республіці, Федеральній Республіці Німеччини, Італійській Республіці тощо.

Таку ж думку поділяє й міністр МВС України Арсен Аваков, який вважає: «Спочатку підкорюйся – потім оскаржуй» [127]. Поділяючи його думку, вважаємо, що в умовах реформування та інституційних змін поліції, важливого значення набуває розширення прав поліції та налагодження довіри суспільства до діяльності поліції – це шлях до побудови ефективної правоохоронної системи.

В Україні деякі науковці досліджували питання запровадження презумпції правоти поліцейського, кожний з яких має на це свої погляди. Так, наприклад, І. Шутак зазначає, що презумпція правоти полягає в тому, що завдяки тільки статусу і самому факту служби в правоохоронних органах держави поліцейського наділяють низкою ексклюзивних повноважень, насамперед, повноважень на застосування методів примусу, яких немає у звичайного громадянина, довіряють йому зброю, а також встановлюють пільги, що й має забезпечити виконання поліцейським своїх обов'язків на належному рівні [128, с. 12]. Водночас науковець стверджує, що презумпція правоти поліцейського суперечить презумпції невинуватості громадянина. Якщо діє принцип невинуватості, то на нього накладається принцип правоти. Не можуть

ці два принципи діяти одночасно, це апріорі неможливо, це абсурд. Або діє один принцип, або діє інший принцип. Два принципи абсолютно входять в колізію [128, с. 14].

Свою думку висловив Т. Гранчак, який вважає, що надаючи поліцейському широкий спектр повноважень та впроваджуючи принцип презумпції правоти поліцейського, держава має гарантувати справедливе судочинство, можливість притягнення правоохоронців до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності, якщо вони порушуватимуть закон [129]. Слід погодитися з думкою Х. В. Солнцевої та К. Ю. Путєвської, що «презумпція правоти поліцейського ніяк не спрямована на обмеження чи звуження наявних у людини і громадянина прав і свобод; зазначена юридична конструкція пов'язана виключно із більшою правовою обізнаністю і професіоналізмом поліцейського, який, діючи відповідно до закону, вирішує справи про притягнення особи до відповідальності за вчинене ним правопорушення. Зі свого боку особа зобов'язана підкоритися вимогам поліцейського насамперед не через наявність законодавчих норм, а саме через упевненість у тому, що поліцейський – професіонал, який відповідно до закону і в межах чітко окресленої компетенції вчиняє усі дії в інтересах особи.» [130, с. 34].

Отже, з метою посилення гарантій діяльності поліцейського, для зміцнення рівня довіри населення до влади в особі поліції, для зменшення випадків застосування поліцейських заходів примусового характеру, вважаємо за необхідне впровадити у правову систему принцип *«презумпція правоти поліцейського»*, відповідно до якого законні вимоги поліцейського, висунуті під час виконання ним своїх службових обов'язків, є обов'язковими до виконання, незважаючи на те, чи погоджується з цим фізична особа, до якої ці вимоги висунуто. Водночас надалі ця особа має право на оскарження таких дій поліцейського, а останній не звільняється від юридичної відповідальності у разі перевищення влади або службових повноважень чи інших порушень закону під час видання такої вимоги.

Підсумовуючи зазначене, вважаємо, що під адміністративно-правовим механізмом застосування поліцейських заходів примусового характеру слід вважати сукупність допустимих, юридично визначених заходів, засобів та способів, за допомогою яких здійснюється функціонування поліції, вплив на свідомість та поведінку суб'єктів через застосування поліцейських заходів примусового характеру з метою запобігання та/або припинення правопорушення та/або уникнення настання шкідливих наслідків та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Елементами (складовими частинами механізму), які забезпечуватимуть ефективність діяльності поліції під час застосування заходів примусового характеру, на нашу думку, є:

- норми адміністративного права, зокрема відомчі нормативні акти;
- практична діяльність поліції та її правозастосовчі акти;
- адміністративно-правові відносини, які виникають під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї;
- принципи діяльності поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру, які вважаємо за необхідне доповнити принципами *«підзвітність»* та *«презумпція правоти поліцейського»*.

2.2. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні

Поліція демократичного суспільства під час забезпечення громадського порядку та безпеки, дотримання закону і порядку в суспільстві, захисту основних прав і свобод людини та громадянина, запобігання правопорушень та боротьби зі злочинністю, а також надання допомоги та послуг населенню, як вже зазначалося, має керуватися принципом верховенства права. Цей принцип означає, що свобода громадян має забезпечуватись таким правовим порядком, коли ніхто не змушує робити чогось, не передбаченого законом, а людина, її

права і свободи визнаються найвищою цінністю. Принцип верховенства права означає також, що не держава утворює право, а право є основою життєдіяльності та існування держави в особі її органів, інших організацій та посадових осіб [131, с. 27].

Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчій та правозастосовній діяльності, зокрема у законах, які за своїм змістом мають транслювати передусім ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [132, с. 151]. Отже, як слушно наголошено І. М. Шопіною, право – це системне утворення, воно прагне досягти певного стану урегульованості, критеріями якої є відсутність суперечностей і прогалин, наявність діючого механізму реалізації правових приписів [133, с. 43]. Отже, відповідно до зазначеного, можна дійти висновку, що регулятором суспільних відносин в державі загалом і під час застосування заходів примусового характеру поліцією, зокрема, є право.

Теоретико-методологічні засади правового регулювання в адміністративному праві були предметом досліджень В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяка, В. В. Галуцька, В. М. Гаращука, І. П. Голосніченка, Є. В. Додіна, В. Ф. Захарова, Р. А. Калюжного, Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова та інших авторів. Проблеми правового регулювання діяльності правоохоронних органів, та поліції зокрема, здобули своє висвітлення у працях І. В. Арістової, О. М. Бандурки, О. В. Батраченка, В. Т. Білоуса, О. І. Безпалової, М. Г. Вербенського, В. О. Заросила, І. В. Зозулі, Ю. Ф. Кравченка, В. А. Ліпкана, В. П. Петкова, С. О. Шатрави тощо.

В умовах реформування правоохоронних органів і побудови в Україні демократичної правової держави особливої актуальності набуває та займає чільне місце правове регулювання діяльності цих органів, а також правова урегульованість суспільних відносин. Забезпечення реалізації прав і свобод громадян під час взаємодії з поліцією, ефективне виконання поліцією повноважень щодо охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. можливе лише за наявності досконалої нормативної регламентації

діяльності поліції, чітких та одночасно зрозумілих правових приписів.

Р. О. Халфіна слушно зауважила, що право регулює не тільки відносини, які виникають у процесі управління, але й саму організацію системи, структуру органів контролю, їх функції, порядок діяльності, взаємовідносини з іншими державними та громадськими організаціями [134, с. 117]. Як слушно акцентує увагу О. М. Бандурка, правове регулювання забезпечує розподіл контрольно-наглядових повноважень між різними органами і службами, посадовими особами, устанавлює між ними певні взаємовідносини [135, с. 57]. Водночас К. Ф. Скворцов, розглядає правове регулювання під іншим кутом та вважає, що в будь-яких сферах державної діяльності має стосуватися не лише визначення прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, але й побудови цієї системи і, нарешті, основних питань організації діяльності її окремих частин [136, с. 32].

Однак, науковці бачать і трактують правове регулювання зовсім по-різному. Наприклад, Алексєєв С.С. вважає, що правове регулювання – це здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів тощо) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб [137, с.145]. Л. С. Явич правове регулювання бачить як різноманітні форми юридичного впливу держави на поведінку суб'єктів суспільних відносин [138, с. 26]. На думку І. П. Голосніченко та М. М. Марченко, правове регулювання є частиною правового впливу, його особливий порядок, що відзначається підвищеною чіткістю нормативної регламентації [139, с. 89] і здійснюється за допомогою специфічних правових засобів: норм права, правовідносин, актів реалізації права [140, с. 436]. Свою думку висловлює А. Т. Комзюк, що правове регулювання – це специфічний вплив, який здійснюється правом як особливим нормативним інституційним регулятором. При цьому правове регулювання має цілеспрямований, організаційний, результативний характер і здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що реально виражають саму матерію права як нормативного інституту утворення – регулятора [40, с. 47].

З огляду на велику різноманітність визначень правового регулювання, слід відмітити, що кожен вчений та дослідник в сутність цього визначення вкладає обґрунтовану специфіку та логіку певного дослідження. Однак, на нашу думку, І. М. Шопіна у своєму дослідженні вдало згрупувала феномен правового регулювання за аспектами, а саме: у нормативно-юридичному аспекті правове регулювання – це здійснюване за допомогою спеціальних юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, що включає їх юридичне закріплення, охорону, контроль за їх стабільністю та відновлення у випадку порушення. У діяльнісному аспекті правове регулювання – це діяльність держави, її органів і посадових осіб, а також уповноважених на те громадських організацій щодо встановлення обов’язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб’єктів права їх реалізації в конкретних відносинах та застосування державного примусу до правопорушників з метою досягнення стабільного правопорядку в суспільстві [141, с. 1059].

Свою думку обґрунтовує О. Ф. Скакун щодо правового регулювання як здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток [142, с. 488]. Крім того, вчена описує ознаки правового регулювання, серед яких слід розглядати:

- різновид соціального регулювання;
- під час правового регулювання правовідносини набувають державно-владного характеру, тим самим держава визначає можливу та необхідну поведінку суб’єктів;
- правове регулювання має конкретний характер, тому що завжди пов’язане з реальними відносинами;
- має цілеспрямований характер;
- має на меті задоволення законних інтересів суб’єктів права;
- здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність;
- гарантує доведення норм права до їх виконання [93, с. 489; 143,

с. 57-59].

Певне коло вчених-науковців висловлюють свої позиції щодо теоретичних основ та змісту адміністративно-правового регулювання. Наприклад, В. І. Темерецький розглядає адміністративно-правове регулювання як таке, що являє собою цілеспрямований вплив правових норм, прийнятих державою, і постає в якості відповідних адміністративних засобів забезпечення прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави у суспільних відносинах з метою підпорядкування їх юридично встановленому правопорядку, а також охорони та розвитку в інтересах суспільства і держави [144, с. 122]. В. Й. Разводовський охарактеризував адміністративно-правове регулювання як комбінацію способів правового регулювання, в якій переважають зобов'язання та заборони. Крім того, він зазначив, що така комбінація формується через наділення учасників правовідносин суб'єктивними юридичними правами й покладанням на них обов'язків шляхом визначення та закріплення у правових актах певних правил поведінки внаслідок правотворчої діяльності уповноважених на це органів (посадових осіб) [145, с.169].

Свою позицію висвітлюють Р. С. Ярошевська та Н. В. Дараганова, які вважають, що під адміністративно-правовим регулюванням слід розуміти цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства й держави [146, с.202; 147, с. 99 – 100].

Адміністративно-правове регулювання на думку І. О. Грицай, слід розглядати як вплив держави, спрямований на забезпечення ефективності та законності діяльності конкретно взятих об'єктів впливу з метою реалізації конституційно закріплених положень щодо прав громадян на свободу об'єднання у громадські організації для захисту своїх прав [148, с. 91]. Своє визначення дає й Т. О. Коломоець, який визначає адміністративно-правове регулювання, як сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється

правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [96, с. 91]. Свою точку зору висловлює й О. І. Харитонова, яка вважає, що адміністративно-правове регулювання суспільних відносин – це встановлення державою певних правил поведінки, пов'язаних з виконанням органами виконавчої влади та місцевого самоврядування публічно-владних повноважень у сфері господарювання [149, с.76].

Отже, на основі численних доктринальних джерел щодо досліджуваної теми, вбачається можливим зробити висновок, що більшість вчених одноставно додержуються думки, що правове регулювання – це правовий вплив держави на суспільні відносини. Відповідно, адміністративно-правове регулювання – це вплив держави (державної влади) на суспільні відносини за допомогою адміністративно-правових норм.

На основі викладеного, дисертантом зроблено висновок та запропоновано під адміністративно-правовим регулюванням застосування поліцейських заходів примусового характеру розуміти цілеспрямований вплив держави за допомогою норм адміністративного права на суспільні відносини, що виникають під час застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

З'ясувавши сутність теоретичних аспектів правового регулювання, слід розглянути сам механізм регулювання діяльності поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні. Головною складовою та нормативною основою механізму правового регулювання є юридичні норми. Саме через норми права держава має можливість впливати на суспільство та його поведінку, на основі норм права визначаються повноваження державних структур та її органів, крім того, за допомогою норм права конкретизуються та реалізуються суб'єктивні права. Норми права – це засіб регламентації поліцейської діяльності як в загальному розумінні, так і в поліцейській діяльності під час застосування заходів примусового характеру. Крім того,

держава як гарант дотримання норм права може застосовувати до суспільства як переконання та превентивні заходи, так і, за потреби, заходи примусового характеру. Так, держава, керуючись нормами права, наділяє повноваженнями, а відповідно, і правами та обов'язками, суб'єктів державного управління, зокрема й поліцію, здійснювати превентивну та примусову діяльність.

Норми права традиційно розглядаються як загальнообов'язкові, формально-визначені правила поведінки, які визнаються та забезпечуються державою й визначають права та обов'язки учасників суспільних відносин [150, с. 147]. Норми права зазвичай закріплюються в нормативно-правових актах, які є офіційними документами органів державної законодавчої, виконавчої та судової влади, які носять правотворчий характер. У деяких країнах норми права закріплюються також і в нормативних договорах, релігійних текстах, правових доктринах та звичаях, які називаються джерелами права. Встановлення норм права тим або іншим джерелом права залежить від традицій певного суспільства та особливостей здійснення державної влади [151, с. 27].

Отже, говорячи про поліцію та її діяльність, можна визначити, що метою правових норм є регулювання діяльності поліції, яке міститься в різних за юридичною силою, змістом, формою та характером нормативно-правових актах. Тому ми погоджуємося із думкою Д. П. Калаянова про те, що нормативно-правові акти розкривають зміст юридичних норм, положень правозастосовної практики, а також у більшості випадків індивідуальних приписів, рішень окремих посадових осіб. Вчений дослідив, що норми права забезпечуються за допомогою: 1) визначення системи поліцейських повноважень; 2) розподіл функцій між підрозділами певного органу та їхніми працівниками; 3) закріплення системи об'єктів і предметів діяльності працівників поліції [152, с. 35].

Питання нормативно-правового регулювання застосування правоохоронними органами фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї вивчалися такими вченими, як: П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. П. Віденко, В. В. Новиков, В. І. Осадчий, Т. П. Мінка й ін.

Нормативно-правове регулювання діяльності поліції України, зокрема під час застосування заходів примусового характеру, забезпечується значною кількістю нормативних актів, які відрізняються один від одного за певним спектром ознак, таких як: назвою, юридичною силою, змістом, порядком прийняття, набранням чинності, тощо, а тому дисертантом запропоновано виокремити основні класифікаційні групи.

Нормативно-правові акти у будь-якій сфері суспільних відносин можна класифікувати, спираючись на різні підходи. Однак основною класифікацією нормативно-правових актів у сфері застосування заходів примусового характеру поліцією, безперечно, є їх розподіл за юридичною силою. О. Ф. Скакун визначила, що юридична сила нормативно-правових актів – це специфічна властивість мати суворо означене місце серед інших нормативно-правових актів, дотримуватися встановленої субординації. Натомість О. Ф. Скакун запропонувала такий розподіл нормативних актів за юридичною силою: 1) Конституція, конституційні закони; 2) ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори; 3) кодифіковані та звичайні (поточні) закони; 4) постанови Верховної Ради України; 5) укази Президента України; 6) постанови Кабінету Міністрів України; 7) накази міністерств, інших центральних органів виконавчої влади [153, с. 459].

Слід зазначити, що правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру, порядок та межі застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї поліцейськими визначено як у національних, так і в міжнародних нормативно-правових актах.

Основним нормативно-правовим актом, який закріплює та регулює принципи політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина, є Конституція України [3], в якій зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним

обов'язком держави.

Оскільки при застосуванні поліцейських заходів примусового характеру безпосередньо порушуються права і свободи людини і громадянина, а в особливих випадках право на життя, Конституція України займає основне та особливе місце серед нормативно-правових актів, які регулюють діяльність поліції під час застосування заходів примусового характеру.

Відповідно до конституційної норми, організація, повноваження і порядок діяльності поліції визначається Конституцією та законами України. Лише в цьому випадку діяльність поліції під час виконання покладених повноважень буде законною. Крім того, Конституція України забезпечує право звертатися за захистом своїх прав і свобод у суди, а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Конституційного Суду України, зокрема щодо дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб (ст. 55).

Міжнародно-правові акти, які визначають статус поліції, основні принципи її організації, підпорядкування, які безпосередньо регламентують поліцейську діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, використання тортур [154], такі як «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку», «Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання», «Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами при підтримці правопорядку» тощо, нами розглянуті у підрозділі 3.1., тому вважаємо за доцільне присвятити увагу в цьому підрозділі вітчизняному нормативно-правовому регулюванню у сфері застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.

Крім Конституції України, діяльність поліції регулюється Кодексами України, окремі з них варті більш детального розгляду, оскільки мають прямий стосунок до застосування поліцейських заходів примусового характеру під час несення служби поліцейськими, а саме КУпАП від 7 грудня 1984 року № 8073-X [63], КК України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [21], ЦК України

від 16 січня 2003 року № 435-IV [155], тощо. Так, завданнями КУпАП є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [63]. Крім того, низка статей КУпАП, окрім загальних положень діяльності поліції (ст. 222) містять норми права, виконання яких може стати підставою для застосування поліцейських заходів примусового характеру (ст. 32 – адміністративний арешт, ст. 261 – адміністративне затримання). Щодо останньої статті, а саме адміністративного затримання, слід зазначити, що воно проводиться поліцією при вчиненні певного переліку адміністративних правопорушень, які визначені ст. 262 КУпАП.

Проаналізувавши зазначену статтю, ми дійшли висновку про доцільність внесення зміни до переліку адміністративних правопорушень та замінити поняття «насильство в сім'ї» на «домашнє насильство» у зв'язку з ухваленням Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [156] у 2017 році, крім того вилучити з даної статі та переліку адміністративних правопорушень поняття «дрібна спекуляція», оскільки стаття 157 КУпАП «Дрібна спекуляція» у 2005 році була виключена з переліку адміністративних правопорушень. У зв'язку з цим, постає необхідність приведення законодавства про адміністративні правопорушення у відповідність до чинного законодавства. У КУпАП передбачені ст.ст. 18-19 щодо розуміння та класифікації правопорушень за крайньою необхідністю та необхідною обороною, зокрема й для дій поліцейських під час виконання повноважень. Такі ж статті передбачені й КК України (ст. ст.36, 39 КК України) [21], і відіграють суттєву роль під час кваліфікації правомірності застосування поліцейськими заходів примусового характеру.

Окремо варто звернути увагу на правовий захист самого поліцейського

під час несення служби, зокрема під час застосування заходів примусового характеру. Так, у КУпАП передбачено ст. 185 «Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця» та ст. 185⁷ «Публічні заклики до невиконання вимог поліцейського чи посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України».

Так, відповідно до вказаних статей КУпАП у разі злісної непокори законному розпорядженню або вимозі поліцейського, а також публічні заклики в будь-якій формі до їх невиконання у зв'язку з виконанням ним обов'язків по охороні громадського порядку або поширення завідомо неправдивих відомостей з метою провокації непокори законній вимозі поліцейського – тягне за собою адміністративну відповідальність [63].

Однак, зважаючи на ситуації, які впродовж останніх років відбуваються в Україні щодо поліцейських, особливо під час масових заходів, а також враховуючи наведені пропозиції поліцейських під час анкетування, проведеного в межах дисертаційного дослідження, вважаємо необхідним доповнити КУпАП статтею 185¹⁴ «Образа честі та гідності поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця» та викласти в такій редакції:

«Образа, тобто умисне приниження честі та гідності працівника Національної поліції, військовослужбовця або працівника Державної прикордонної служби або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону під час виконання ним службових обов'язків, виражена в непристойній формі, нецензурній лайці та непристойних жестах, а також пошкодженні однострою, –

тягне за собою накладання штрафу від тридцяти до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.»

Кримінальний кодекс України [21] регулює правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Необхідно відмітити розділ VIII, який регулює обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, такі як, крайня необхідність та необхідна оборона, а також уявна оборона, психічний та фізичний примус тощо. Окрім того, КК України, як і КУпАП, містить норми, які є підставою для застосування поліцією заходів примусового характеру. Особливу увагу варто приділити статтям КК України, які регулюють зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365). Відповідно до Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2020 рік, кількість поліцейських, які перевищили владу за ст. 365 КК України сягнула 43 осіб, більшість з яких були притягнуті за перевищення влади під час застосування заходів примусового характеру [157].

Центральне місце серед нормативно-правових актів, які регулюють застосування заходів примусового характеру, посідає Закон [30]. Закон чітко визначає, що до поліцейських заходів примусового характеру (ст. 42 Закону) належить фізичний вплив (сила), застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї (як вже було вказано у підрозділі 1.3. дисертаційного дослідження, зважаючи на екстраординарний та спеціальний характер цих заходів, нами обрано розуміння заходів примусу як заходів примусового характеру).

Поліцейський для виконання покладених завдань застосовує чітко визначений перелік спеціальних засобів, вогнепальну зброю та фізичний вплив в порядку та на підставах, визначених Законом. Варто зауважити, що в Законі визначено лише загальні правила застосування, а правила зберігання, носіння та застосування окремих видів спеціальних засобів врегульовано нормативними

актами МВС України. До заходів примусу не належать засоби індивідуального захисту поліцейського. Крім того, в Законі передбачений перелік умов та заборон щодо застосування поліцейським зазначених заходів, що є передумовою дотримання прав і свобод людини.

Так, поліцейський зобов'язаний негайно припинити застосування заходів примусу в момент досягнення очікуваного результату, до того ж поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу. Заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо [30]. Слід наголосити, як вже було зазначено у підрозділі 1.3. дисертаційного дослідження, законодавець не передбачив серед повноважень поліції чіткого права на застосування заходів примусового характеру.

Закон України від 15 березня 2018 року № 2337-VII «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» зазначає, що службова дисципліна ґрунтується на створенні необхідних організаційних та соціально-економічних умов для чесного, неупередженого і гідного виконання обов'язків поліцейського, повазі до честі і гідності поліцейського, вихованні сумлінного ставлення до виконання обов'язків поліцейського шляхом зваженого застосування методів переконання, заохочення та примусу [158].

Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію» [159] регулює основні завдання та повноваження поліції з метою реалізації державної політики у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Встановлено, що законодавець, як і в Законі, не визначив чіткого

права на застосування заходів примусового характеру, тому вважаємо доцільним внести зміни до частини 4 Положення про Національну поліцію України та належним чином врегулювати право на застосування примусу.

Зрозуміло, що цей перелік нормативно-правових актів не є вичерпним, оскільки існує значний масив законодавства, особливо відомчих нормативно-правових актів, які належать до питань врегулювання поліцейських заходів примусового характеру.

Зважаючи на велику кількість відомчих нормативно-правових актів, вважаємо за доцільне поділити їх залежно від змісту, що дозволить нам окреслити ще одну класифікацію – за змістом, а саме:

1) акти, які закріплюють порядок утворення та правовий стан органів та підрозділів, діяльність яких безпосередньо пов'язана із застосуванням поліцейських заходів примусового характеру та організацію їх діяльності: наказ НП України від 06 листопада 2015 року № 73 «Положення про Департамент патрульної поліції»[160]; наказ МВС України від 28 липня 2017 року № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» [161]; наказ МВС України від 26 січня 2016 року № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [162]; наказ МВС України від 01 листопада 2016 року № 1145 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України» [163]; наказ МВС України від 06 липня 2017 року № 570 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України [164]; наказ МВС України від 26 листопада 2018 року № 958 «Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення «Корпус оперативно-раптової дії» [165]; наказ МВС України від 04 грудня 2017 року № 987 «Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення» [166]; наказ МВС України від 23 травня 2017 року № 440 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України» [167]; наказ МВС України від 07 липня 2017 року № 577 «Про

організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів» [168];

2) акти, які регулюють організацію взаємодії поліції: наказ МВС України від 07 липня 2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [169]; наказ МВС України та Міністерства юстиції України від 30 січня 2018 року № 64/261/5 «Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [170]; наказ МВС від 10 серпня 2016 року № 773 «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку» [171];

3) акти, які визначають порядок забезпечення та застосування поліцейських заходів примусового характеру: наказ МВС України від 11 жовтня 2018 року № 828 «Про затвердження Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України» [172]; наказ МВС України від 01 лютого 2016 року № 70 «Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю» [173]; наказ МВС України від 29 березня 2016 року № 223 «Про затвердження Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в поліції, а також колишніми працівниками міліції» [174]; наказ МВС України від 06 липня 2016 року № 619 «Про забезпечення Національної поліції України вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї» [175]; наказ МВС України від 18 жовтня 2018 року № 847 «Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-6»,

«Терен-7» і «Терен-7М» [176].

Розглянутий нами перелік відомчих нормативно-правових актів, що регулюють діяльність поліції щодо застосування заходів примусового характеру, не є вичерпним, оскільки вибірка зроблена на основі нормативно-правових актів, якими керуються органи та підрозділи поліції під час застосування заходів примусового характеру.

Здійснивши класифікацію нормативно-правових актів за юридичною силою та за змістом, вбачаємо можливим здійснити поділ за галузевою належністю. Оскільки наше дисертаційне дослідження ми здійснюємо крізь призму адміністративної галузі науки, то адміністративно-правові норми застосування поліцейських заходів примусового характеру за галузевою належністю поділяються на *матеріальні норми*, які визначають адміністративно-правовий статус суб'єктів правовідносин, тобто юридично закріплюють комплекс обов'язків та прав, а також відповідальність цих суб'єктів, та *процесуальні норми*, які регламентують порядок реалізації прав і обов'язків, в цьому випадку порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру. До перших, наприклад, належить норма, закріплена ст. 1 Закону, відповідно до якої поліція, як центральний орган виконавчої влади, служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Як приклад другої групи норм можна навести ст. 43, яка визначає порядок застосування поліцейських заходів примусу, або наказ МВС України «Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-6», «Терен-7» і «Терен-7М».

Отже, на основі аналізу нормативно-правового регулювання застосування заходів примусового характеру, доходимо висновку, що великий масив цих норм потребує їх класифікації за певним критеріями. За юридичною силою – закони та підзаконні акти, за змістом – акти, які закріплюють порядок утворення та правовий стан органів та підрозділів, діяльність яких безпосередньо пов'язана із застосуванням поліцейських заходів примусового

характеру та організацію їх діяльності; акти, які регулюють організацію взаємодії поліції; акти, які визначають порядок забезпечення та застосування поліцейських заходів примусового характеру, та за галузевою належністю – матеріальні та процесуальні норми.

Системний аналіз ролі права в регулюванні діяльності поліції щодо застосування заходів примусового характеру дозволяє зробити висновок про те, що юридичне закріплення за допомогою норм права здобувають: 1) комплекс повноважень працівників поліції щодо застосування заходів примусового характеру; 2) види, форми, підстави та допустимі межі діяльності поліції у цій сфері; 3) закріплення системи засобів примусового характеру працівників поліції; 4) розподіл функцій між підрозділами поліції та їх працівниками; 5) основні параметри взаємодії та координації суб'єктів реалізації правоохоронної функції; 6) юридичний захист інтересів суб'єктів правовідносин.

На підставі викладеного вище, зважаючи на специфіку застосування поліцейських заходів примусового характеру, можна зробити висновок щодо цілей адміністративно-правового регулювання діяльності поліції в зазначеному напрямі можуть бути віднесені: а) гарантування прав і свобод поліцейських, а також фізичних осіб, щодо яких були застосовані поліцейські заходи примусового характеру під час охорони та захисту прав і свобод інших людей, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки та порядку; б) удосконалення діяльності поліції з метою забезпечення належної якості та ефективності застосування поліцейських заходів примусового характеру з додержанням прав і свобод осіб щодо яких застосовуються вказані заходи та самих поліцейських; в) забезпечення належної безперешкодної всебічної підготовки та підвищення кваліфікації працівників поліції з поглибленим вивченням підстав, порядку та практики застосування поліцейських заходів примусового характеру.

2.3. Порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру

Застосування заходів примусового характеру поліцією є наслідком певної поведінки суб'єктів, яка відхиляється від вимог норм права, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються й охороняються, і застосовуються з метою усунення (недопущення) такої поведінки. Основне призначення поліцейських заходів примусового характеру полягає в тому, щоб вчасно відреагувати на ті або інші антисупільні діяння, спонукати, змусити певних осіб виконувати вимоги правових норм, припинити чи перервати правопорушення й тим самим не допустити настання шкідливих наслідків.

Працівник поліції, застосовуючи поліцейські заходи примусового характеру, має добре знати свою справу, застосовувати силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю лише у встановлених законодавством випадках, оскільки неправомірне застосування може розглядатися як перевищення або зловживання владою. Дисциплінованість, законність, психологічна стійкість, наявність потужних теоретичних знань, практичних умінь та стійких навичок – це той неповний перелік якостей, якими повинен володіти кожен працівник поліції для успішного виконання покладених завдань [177, с. 16].

Як вже зазначалося в дисертаційному дослідженні (у підрозділі 2.1) одним із головних принципів застосування поліцейських заходів примусового характеру є те, що обраний захід має бути законним, а отже вид та підстави його застосування мають бути чітко передбачені та визначені законом. На думку Є. О. Безсмертного, такими підставами є сукупність обставин, необхідних і достатніх для того, щоб вказане застосування було визнане законним [178, с. 15].

Отже, зважаючи на викладене, пропонуємо розпочати більш детальний розгляд та характеристику порядку, підстав та умов застосування поліцейських заходів примусового характеру відповідно до Закону. Вказаний аналіз пропонуємо розпочати з аналізу особливих умов та заборон застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.

До застосування поліцейських заходів примусового характеру допускаються поліцейські, які пройшли спеціальну підготовку в рамках первинної професійної підготовки або вищого навчального закладу МВС України зі специфічними умовами навчання, а також продовжують підвищувати свою кваліфікацію протягом усього часу перебування на посаді.

Відповідно до ст. 43 Закону серед особливих умов застосування заходів примусового характеру вказано, що поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невинуватим або неможливим. Крім того, попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку [30]. Досліджуючи питання щодо попередження про застосування правоохоронними органами фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї, ми звернули увагу на наказ МВС України від 28.07.1994 № 404 «Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України», який втратив чинність 18.02.2019. Так, в зазначеному наказі, окрім вже визначених в Законі умов попередження, визначено, що попередження має бути зроблене з умовою, що в кожному випадку бажано рідною мовою осіб, проти яких ці засоби застосовуються, та українською і російською мовами не менше як 2 рази з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення [179]. Отже, головною умовою є те, щоб надати правопорушнику чи супротивнику достатньо часу аби зрозуміти та виконати законну вимогу поліцейського. На нашу думку, попри втрату чинності наказом ця норма щодо умов попередження є актуальною та має бути внесена до Закону, що зменшить прояви порушення прав людини та дискримінації. З огляду на вказане, пропонуємо частину 2 статті 43 Закону викласти в такій редакції:

«2. Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані

або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку, не менше як два рази з наданням часу, достатнього для припинення скоєння правопорушення.».

Крім того, варто зазначити про відсутність законодавчого врегулювання питання оціночних категорій, таких як «заздалегідь» та «достатність часу», які потребують розкриття крізь призму правозастосовчої та судової практики, що постає необхідним для ефективного виконання поліцейської діяльності.

Щодо вибору виду поліцейського заходу примусового характеру, а також його інтенсивності поліцейський має визначитися, з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення. До таких особливостей належать:

- кількість правопорушників чи супротивників;
- наявність у правопорушника зброї або інших предметів, якими можна нанести шкоду здоров'ю поліцейському або іншим особам;
- особливості місця перебування правопорушника чи супротивника (можливість втечі, приховування тощо);
- фізичний стан правопорушника (стать, вік, зріст, вага, ознаки інвалідності чи вагітності, перебування правопорушника під дією алкоголю чи наркотиків);
- психічний стан і особливості поведінки (стан афекту чи депресії, агресивність, збуджена поведінка тощо).

Відповідно до результатів опитування поліцейських, під час несення служби при виборі поліцейського заходу примусового характеру, який має бути застосований до правопорушника чи супротивника, поліцейські найбільше орієнтуються відповідно до конкретної ситуації (83,5 % опитаних), в той час як на індивідуальні особливості особи, яка вчинила правопорушення орієнтуються 46,1 % опитаних поліцейських (додаток 15).

Важливою умовою застосування поліцейських заходів примусового характеру є надання невідкладної медичної допомоги особам, які постраждали в результаті застосування таких заходів. Слід звернути увагу на те, що окремі

положення Основних принципів, в яких відображені норми щодо надання медичної допомоги потерпілим від застосування поліцейських заходів примусового характеру, не враховані в Законі. Зокрема, згідно зі ст. 4 Основних принципів у всіх випадках, коли застосування сили чи вогнепальної зброї є неминучим, посадові особи з підтримання правопорядку мають: забезпечувати надання медичної та іншої допомоги будь-яким пораненим чи постраждалим особам у найкоротший термін; забезпечувати, щоб рідні чи близькі друзі поранених чи постраждалих осіб повідомлялися у якомога короткий термін [124].

Відповідно до зазначеного, з огляду на необхідність дотримання прав і свобод людини вважаємо за необхідне привести Закон у відповідність до Основних принципів та врахувати вказані норми у національному законодавстві щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру. Отже, пропонуємо частину 4 статті 43 Закону викласти в такій редакції:

«4. Поліцейські зобов'язані у найкоротший термін надати медичну та іншу допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу, а також забезпечити повідомлення рідних чи близьких пораненої або постраждалої особи про її стан та місце перебування.»

Не менш важливою умовою у цій сфері є заборона щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру до окремої категорії людей (ч. 5 ст. 43 Закону), а саме: до жінок з явними ознаками вагітності; до малолітніх осіб; до осіб з явними ознаками обмежених можливостей; до осіб з явними ознаками старості.

Однак заборона застосування поліцейських заходів примусового характеру до цих осіб не поширюється на випадки: учинення ними збройного чи групового нападу; учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо [30].

На нашу думку, вказана частина ст. 43 Закону потребує чіткого нормативного роз'яснення щодо визначення ознак за кожною категорією

зазначених осіб для уникнення нерозуміння формулювань у вказаному законі. Адже для законного застосування поліцейських заходів примусового характеру поліцейський має чітко розуміти визначення та формулювання, вказані у Законі. Однак, спираючись на дані проведеного анкетування поліцейських, вищу юридичну освіту мають лише 71,2 % (додаток 4), решта може і не розуміти юридичного визначення «малолітньої особи», та хто до цієї категорії осіб належить. Звертаючись до даних анкетування, 27,2 % поліцейських серед труднощів, з якими їм доводилося зіштовхнутися під час застосування поліцейських заходів примусового характеру при виконанні службових обов'язків, назвали – складність розуміння формулювань підстав, умов та порядку застосування поліцейських заходів примусового характеру в Законі (додаток 16). Такі роз'яснення сформульовано в запропонованому дисертантом проєкті Інструкції про порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру (додаток 17). Вважаємо, що прийняття вказаної Інструкції унеможливить непорозуміння законодавчо закріплених норм щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру, що дасть можливість поліцейським ефективно виконувати покладені обов'язки щодо охорони та захисту публічного порядку та безпеки.

Далі пропонуємо дослідити підстави застосування кожного виду поліцейських заходів примусового характеру, а саме фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї відповідно до Закону. Слід зазначити, що правовою підставою є наявність складу правопорушення у діях особи, а також необхідність припинення такого правопорушення за допомогою поліцейських заходів примусового характеру [131, с. 188].

Застосування фізичної сили. Так, відповідно до ст. 44 Закону поліцейський, уповноважений застосовувати фізичну силу для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом. Так, поліцейський уповноважений застосовувати

рукопашний бій, самбо, дзюдо, айкідо, бокс, карате та інші види єдиноборств для забезпечення виконання законних обов'язків відповідно до Закону. Крім того, у разі нанесення поліцейським тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили, він має письмово повідомити свого керівника, який повідомляє прокурора [30]. До речі, у 56,8 % випадків (згідно з даними анкетування) застосування фізичної сили поліцейськими відбувається для затримання особи, яка вчинила правопорушення і у 42,5 % випадків для захисту свого життя або інших осіб. (додаток 10). Крім того, загальний відсоток поліцейських (серед тих, хто пройшов анкетування), кому доводилося застосовувати фізичний вплив (силу) до правопорушника чи супротивника під час несення служби становить 60,9 % (додаток 9).

Застосування спеціальних засобів. Поліцейський, який пройшов відповідну спеціальну підготовку, з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки та порядку, може застосовувати такі спеціальні засоби на підставі та у порядку, визначеними ст. 45 Закону, а саме:

1) кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються до осіб, які вчинили правопорушення чи злочин; до осіб, які чинять опір або намагаються втекти; для конвоювання вже затриманого правопорушника чи ув'язненого; у випадку коли особа може нашкодити собі або оточуючим.

Відповідно до анкетування поліцейських, серед усіх поліцейських спеціальних засобів найчастіше поліцейські під час несення служби застосовують саме засоби обмеження нерухомості – понад 82 % (додаток 12). Зважаючи на таку частоту використання цього спецзасобу під час несення служби поліції, його застосування має бути законним та з обов'язковим дотриманням прав і свобод людини. А тому, існують чіткі умови використання та заборони, відповідно до яких не можна застосовувати безперервно кайданки більше ніж 2 години без послаблення їх тиску.

2) гумові та пластикові кийки застосовуються для: відбиття нападу на поліцейського, громадян та охоронювані об'єкти; затримання правопорушника

або злочинця під час порушення публічного порядку та не виконує законної вимоги поліцейського; припинення масового заворушення та групового порушення публічного порядку.

Слід вказати, що відповідно до абз. 2 п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 № 8 [180] та ст. 185 КУпАП [63] під злісною непокорю законній вимозі поліцейського слід розуміти відмову від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника поліції при виконанні ним службових обов'язків або відмову, виражена в зухвалій формі, яка засвідчує явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок. Відповідно до КК України під груповим порушенням порядку слід розглядати організацію групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активну участь у таких діях (ст. 293 КК України). Під масовими заворушенням слід розуміти організацію масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях (ст. 294 КК України) [21]. Законом передбачено низку заборон щодо застосування гумових (пластикових) кийків, а саме нанесення ударів по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) та в живіт. Однак з метою нанесення найменшої шкоди особі, до якої застосовуються кийки, що є одним із міжнародних принципів застосування заходів примусового характеру, вважаємо за необхідне доповнити п. 1 ч. 4 ст. 45 Закону щодо заборони нанесення гумовими (пластиковими) кийками багаторазових ударів в одне місце.

3) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії (сльозогінний газ, перцевий газ тощо), застосовуються для: відбиття нападу на поліцейського, громадянина та охоронюваний об'єкт, а також для припинення масового та групового порушення публічного порядку.

Оскільки відсутнє поняття та роз'яснення терміну «напад», для уникнення нерозуміння підстав застосування поліцейських заходів примусового характеру пропонуємо під «нападом» розуміти насильницькі дії або погроза вчинення насильницьких дій стосовно працівників поліції у зв'язку з їх службовою діяльністю або щодо результатів службової діяльності, що вчиняються приховано або відкрито (спричинення тілесних ушкоджень, відібрання зброї, зв'язування, вбивство тощо). Ті самі насильницькі дії із застосуванням зброї вважаються – збройним нападом. Під час застосування вказаного спеціального засобу поліцією заборонено прицільно направляти дію спецзасобу на людей, використовувати у натовпі та повторно застосовувати у межах зони ураження в період дії цих речовин;

4) використання засобів примусової зупинки транспорту передбачене з метою примусової зупинки поліцією транспортного засобу, якщо водій не підкорився законній вимозі поліцейського та не зупинив автотранспорт, а також дії водія створюють загрозу життю чи здоров'ю оточуючим та несуть суспільну небезпеку.

Серед умов використання зазначеного засобу слід відмітити заборону пристрою типу «Еж-М» для примусової зупинки транспорту, який здійснює перевезення пасажирів, зупинки дипломатичних, консульських та автомобілів представництв іноземних держав, а також мотоциклів, мопедів тощо; зупинки автомобілів, які перебувають на мостах, залізничних переїздах, шляхопроводах, у тунелях, на гірських та з обмеженою видимістю шляхах;

5) засоби для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень застосовуються для затримання особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, а також для звільнення заручників, які знаходяться у приміщенні.

Застосування такого засобу має бути виправданим, якщо шкода, заподіяна правам та інтересам, які охороняються законом є меншою, ніж відвернута шкода. Водночас ч. 2 ст. 39 КК України зазначає, що перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода [21].

Виходячи з цього, права поліцейського у порівнянні з правами громадян звужено, а тому вважаємо необхідним норму Закону привести у відповідність до КК України з метою подолання асиметричного характеру захисту прав і свобод обох сторін правовідносин;

б) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії (електрошокери) застосовуються для відбиття нападу на поліцейського, громадян та охоронювані об'єкти, крім того цей спецзасіб застосовується для супротиву нападу тварини, у випадку загрози життю і здоров'ю громадян чи поліцейського.

Електрошокові пристрої призначені для короточасного ураження людини електричним струмом розрядом високої напруги, не створюючи при цьому небезпечних для його здоров'я наслідків [181], тому часто їх називають «менш летальними». На сьогодні такі пристрої є одним з останніх досягнень технічного прогресу серед засобів активної оборони і самозахисту, зокрема працівників поліції, який може надійно захистити під час несення служби [182, с. 91]. Саме тому, на нашу думку, цей спецзасіб потребує законодавчого розширення підстав застосування, надання можливості укомплектування поліцейських під час несення щоденної служби, оскільки на відмінну від вогнепальної зброї або пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими снарядами електрошокери можна застосовувати в обмеженому просторі (ліфт, автомобіль, усі види громадського транспорту), де застосування вогнепальної зброї та інших спеціальних засобів утруднене або взагалі неможливе, а також вони наносять мінімальний травматичний ефект, мають відсутність непоборних наслідків у порівнянні зі смертельною зброєю [182].

Звісно, такий спецзасіб потребує навчання поліцейських на рівні з вогнепальною зброєю, де поліцейські будуть отримувати чіткі роз'яснення щодо правил та умов застосування та можливих наслідків від використання електрошокерів, однак озброєння поліцейських зазначеним спецзасобом дасть можливість зменшити застосування вогнепальної зброї. Наша думка отримала підтвердження під час анкетування, проведеного в рамках дисертаційного

дослідження, оскільки більшість офіцерів поліції висловили пропозиції щодо юридичного розширення підстав застосування електрошокових пристроїв контактної та контактнo-дистанційної дії. Це питання потребує вивчення міжнародного досвіду, що буде розглянуто у підрозділі 3.1 для виокремлення пропозицій для внесення у національне законодавство.

Крім того, вважаємо необхідним внести зміни до вказаного п. 6 ч. 3 ст. 45 Закону, а саме у підставі щодо відбиття нападу тварини, що загрожує життю і здоров'ю особи чи поліцейського, та замінити «і» на «або», оскільки, на нашу думку, словосполучення «і» поміж слів «життя» та «здоров'я», особливо говорячи про застосування поліцейських заходів примусового характеру, фактично нівелює захист здоров'я. Згідно з наказом МВС України від 13.02.1998 № 101 «Про затвердження Інструкції про порядок застосування електрошокових пристроїв (електрошокерів)» [183] категорично заборонено направляти та застосовувати електрошокери в район голови, шиї та статевих органів; перевищувати дозволений інструкцією з експлуатації час впливу електричного заряду, а також застосовувати до правопорушника, перебуваючи у приміщенні з вибухонебезпечними та легкозаймистими речовинами.

7) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби застосовуються для маркування особи, яка вчинила злочин одноособово або під час групового чи масового порушення публічного порядку, а також маркування речей, з метою подальшого контролю за переміщенням.

8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу (світлошумова граната «Заря», світлошумовий пристрій «Пламя») застосовуються для: відбиття нападу на поліцейського, особу та/або охоронюваний об'єкт; затримання особи, яка чинить збройний опір, для видворення особи, яка вчиняє злочин або суспільно небезпечне діяння з будівлі, його частини або з транспортного засобу, який вона захопила; для звільнення заручників.

Зважаючи на технічні можливості даних спецзасобів та можливі наслідки для зору та слуху людини, зазначені пристрої за вимогою мають

застосовуватися на відстані не ближче двох метрів від людини, з метою нанесення найменшої шкоди здоров'ю як особі, до якої застосовуються такі засоби, так і самого поліцейського. Тому вважаємо за необхідне цю заборону законодавчо закріпити шляхом внесення змін до ч. 4 ст. 45 Закону та доповнити підпунктом 7 у такій редакції:

«7) застосовувати пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу на відстані ближче двох метрів від людини.»

9) водомети та бронетранспортери поліція має право застосовувати для припинення групового порушення публічного порядку чи масових заворушень; відбиття групової атаки, що загрожує життю та здоров'ю людей; примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського про зупинку, а також затримання озброєного злочинця.

Цей вид спецзасобу має як позитивні сторони застосування, так і недоліки. Так, застосування водометів під час масових заворушень та проти агресивного натовпу, дає змогу уникнути прямого контакту поліцейських з правопорушниками, запобігаючи травмуванню та загибелі офіцерів поліції. Крім того, спрямовуючи дію водомету відповідно до задуму спецоперації, поліція має можливість практичного, активного впливу на значну частину натовпу правопорушників. Однак, серед недоліків застосування водомету є такі фактори: заборона застосування при температурі нижче $+10^{\circ}\text{C}$, а також швидкий розхід води, що зумовлює потребу в постійному забезпеченні та поповненні водою спецзасобу. На нашу думку, з метою дотримання прав людини та нанесення найменшої шкоди, а також приведення норм Закону до міжнародних стандартів, доцільно доповнити пункт 4 частини 4 статті 45 Закону *щодо заборони застосування водометів при температурі повітря не нижче $+10^{\circ}\text{C}$, а також застосування певного тиску води та заборонаю направлення в голови людей.*

10) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної

дії, застосовуються для: захисту від нападу, зокрема збройного, на громадян, поліцейського охоронювані об'єкти, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також для звільнення їх від захоплення; затримання злочинця, який намагається втекти, або погрожує застосуванням зброї; затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти; подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, а також знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського; припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень; відбиття групового нападу, що загрожує життю чи здоров'ю людей [30].

Зважаючи на відсутність визначення та роз'яснення щодо поняття «збройний опір», пропонуємо під цим поняттям розуміти активну протидію будь-якої особи здійсненню працівником поліції своїх службових повноважень, поєднаних із застосуванням чи загрозою застосування вогнепальної, холодної зброї, а також інших речей і предметів в якості зброї. Слід відзначити, що серед опитаних поліцейських, цей спецзасіб використовують 35% опитаних, що на другому місці з використання поліцейських спеціальних засобів після кайданків. Таке становище зумовлено тим, що під час зустрічі поліцейського з правопорушником при виборі між вогнепальною зброєю та зброєю, спорядженою гумовими снарядами, другий засіб має дію з нанесенням меншої шкоди для життя та здоров'я особи, щодо якої цей засіб застосовується. Засоби, споряджені гумовими снарядами, мають застосовуватися з умовою відстрілювання лише по нижніх кінцівках, на відстані не ближче 40 метрів від людини.

11) засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, застосовуються для: маскування дій поліцейських, спрямованих на затримання особи, яка чинить збройний опір, або для того, щоб примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), на якій вона перебуває; звільнення заручників.

12) поліцейський, який пройшов спеціальну кінологічну підготовку, для патрулювання, конвоювання, переслідування та затримання злочинця, а також

відбиття нападу на громадян та на поліцейського використовує службових собак. Зважаючи на організацію діяльності кінологічних підрозділів поліції, відповідно до наказу МВС України від 01 листопада 2016 року № 1145 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України»[163] з метою врегулювання зазначеного заходу, вважаємо за необхідне внести зміни до пункту 12 частини 3 статті 45 Закону та викласти в такій редакції:

«б) виявлення, переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні або вчинила адміністративне чи кримінальне правопорушення;».

13) службовий кінь поліцією застосовується під час патрулювання паркових та лісопаркових зон, а також переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Зважаючи на те, що службові поліцейські коні використовуються для забезпечення публічного порядку, з метою налагодження організації діяльності кінної поліції в рамках Закону, пропонуємо доповнити перелік підстав застосування службових коней, а саме: *захисту об'єктів, що охороняються, а також для блокування руху груп осіб при масових заходах.*

Слід зауважити, що до обов'язків поліцейського, відповідно Закону, належать повідомлення у письмовій формі свого керівника про застосування спеціального засобу до особи, а в разі нанесення їй тілесних ушкоджень (поранень чи каліцтва), керівником повідомляється відповідний прокурор [30].

Аналізуючи викладені підстави, обмеження та заборони щодо застосування поліцейськими спеціальних засобів під час виконання службових обов'язків, можна констатувати, що законодавець акцентує увагу на застосуванні цього виду заходів примусового характеру для: 1) захисту поліцейського або інших осіб від протиправних посягань, що загрожує життю та здоров'ю; 2) охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку; 3) припинення протиправних дій, що загрожує життю і здоров'ю громадян та поліцейського; 4) обмеження фізичної активності правопорушника, а також

затримання особи, зокрема тієї, яка чинить збройний опір.

Аналіз анкетування поліцейських показав, що найчастіше підставою для застосування поліцейських спеціальних засобів є затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського або збройний опір, – 73,6 % (додаток 13). Але головна мета застосування поліцейських спеціальних засобів – це охорона та захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидія злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Зокрема слід відзначити, що перелік спеціальних засобів поліції, у порівняно із Законом України «Про міліцію», був оновлений та осучаснений. Так, наприклад, засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами, засоби акустичного та мікрохвильового впливу, спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби були додані до поліцейських спеціальних засобів з прийняттям Закону. Однак, зважаючи на оновлений перелік спеціальних засобів, задля виконання вказаної мети та розширення прав поліцейських для підвищення ефективності діяльності поліції виникає необхідність перегляду та внесення запропонованих змін до підстав застосування окремих видів поліцейських спеціальних засобів. До того ж, вважаємо необхідним удосконалення відповідного механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру. Такий механізм передбачений та деталізований в розробленому та запропонованому дисертантом проєкті Інструкції про порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру.

Застосування вогнепальної зброї Закон відносить до найбільш суворого заходу примусу та встановлює низку умов, дотримання яких надає право поліцейському на зберігання, носіння та застосування вказаного поліцейського заходу примусового характеру: 1) наявність відповідної спеціальної підготовки; 2) усі норми щодо зберігання, носіння та переліку вогнепальної зброї та боєприпасів до неї встановлюються Міністром внутрішніх справ України; 3) встановлення вичерпного, виняткового переліку законодавчих підстав

застосування поліцією вогнепальної зброї; 4) можливість застосування вогнепальної зброї лише після встановленого порядку попередження про потребу припинити правопорушення та намір поліцейського застосувати вогнепальну зброю; 5) законодавчо закріплені випадки, коли застосування вогнепальної зброї можливе без попередження; 6) заборона застосування вогнепальної зброї в окремих місцях (людні, вогнебезпечні та вибухонебезпечні місця); 7) обов'язкове письмове повідомлення керівника про застосування та негайне повідомлення свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який в обов'язковому випадку інформує центральний орган управління поліції та відповідного прокурора [30].

Повертаючись до безпосереднього аналізу вказаних умов, першочергово слід приділити увагу винятковим випадкам застосування вогнепальної зброї, а саме:

1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;

2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;

3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського [30].

Окремим пунктом статі 46 Закону дозволяється поліцейському використати вогнепальну зброю з метою знешкодження тварини, яка несе

загрозу життю чи здоров'ю поліцейського або інших осіб, а також для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил.

Отже, вогнепальна зброя в органах поліції призначена для припинення у виняткових випадках протиправної поведінки людей (правопорушника, супротивника) шляхом нанесення тілесних ушкоджень, а в окремих випадках позбавленням життя, правопорушника чи супротивника.

Слід відзначити, що перераховані підстави у вигляді мети, для досягнення якої може бути застосована вогнепальна зброя не є визначеними винятковими випадками застосування. Винятковість визначається в кожному конкретному випадку з урахуванням самої події, характеру та інтенсивності посягання, власного практичного досвіду, чи були можливі інші способи усунути суспільну небезпеку тощо. Отже, поліцейський, у кожній конкретній ситуації сам визначає її винятковість, а також розглядає можливість застосування менш уразливих заходів примусового характеру.

Таке твердження підтверджується результатами анкетування, оскільки на питання критеріїв вибору поліцейських заходів примусового характеру, які будуть застосовуватися до правопорушників чи супротивників, найбільший відсоток відповідей набрав варіант «виходячи з конкретної ситуації» (83,5 %) (додаток 15). Однак, у кожному конкретному випадку «винятковість» буде перевірятися органами прокуратури. Крім того, перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, має наслідком відповідальності у випадках, передбачених ст.ст.118 та 124 КК України.

Окремо слід звернути увагу на підпункт 5 пункт 4 статі 46 Закону щодо застосування вогнепальною зброєю для затримання особи. На підставі аналізу Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію» [184] та Резолюції 34/169 Генеральної асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку» [185] та з метою приведення норм Закону до відповідності ним, задля уникнення перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, пропонуємо внести зміни до вказаного підпункту шляхом доповнення після слів «яка намагається втекти»

словами «якщо іншими способами зробити неможливо».

Окремо законодавцем врегульовано підстави для застосування поліцейським вогнепальної зброї без попередження, що дозволяється лише у випадках вкрай необхідних та пропорційних для захисту життя людей та самого поліцейського, а саме: якщо затримувана поліцейським особа, намагається скоротити відстань та доторкнутися до вогнепальної зброї поліцейського; якщо озброєна особа нападає із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів тощо, що загрожує життю та здоров'ю поліцейського та інших осіб; при спробі втечі транспортним засобом особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин; під час збройного опору поліцейському; якщо правопорушник чи супротивник намагається заволодіти вогнепальною зброєю поліцейського.

У Законі вказано про повідомлення керівника щодо застосування поліцейським вогнепальної зброї та негайного повідомлення керівника, у випадку активного застосування вогнепальної зброї, однак законодавець не дає дефініції понять «застосування вогнепальної зброї» та «активне застосування вогнепальної зброї». Аналіз наукових думок та підходів дав можливість виокремити позицію, що під активним застосуванням вогнепальної зброї мається на увазі застосування вогнепальної зброї без попередження [132, с. 173]. Однак, слід зазначити, що застосування вогнепальної зброї передбачає оголення, приведення її у бойову готовність та спрямування у бік правопорушника. Такі дії вже є активними, оскільки неможливо привести вогнепальну зброю у бойову готовність неактивно (бездіяльністю). Обидва словосполучення «застосування вогнепальної зброї» та «активне застосування зброї» несуть ідентичне навантаження. З огляду на це, акцентувати увагу на застосуванні вогнепальної зброї словом «активне» є зайвим [186], оскільки здебільшого вказане формулювання застосування вогнепальної зброї викликає більше питань та нерозумінь норми Закону. Тому вважаємо доцільним внести зміни в зазначений пункт 10 статті 46 Закону та викласти в наступній редакції:

«Поліцейський у всіх випадках застосування вогнепальної зброї зобов'язаний негайно повідомити свого керівника, який у свою чергу

зобов'язаний поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора.».

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що поліція під час реалізації своїх правоохоронних функцій має право застосовувати в межах своєї компетенції фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та вогнепальну зброю, що за своєю суттю має вимушений та тимчасовий характер, зумовлене протиправною поведінкою людей (правопорушників, супротивників) та є реакцією на неї держави в особі поліції. Законне, необхідне, пропорційне та ефективне застосування поліцейських заходів примусового характеру гарантують не тільки охорону та захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності підтримання публічної безпеки і порядку, але й довіру громадян до діяльності поліцейських та функціонування поліції загалом. Необґрунтоване або надмірне застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї може призвести не тільки до нанесення непоправної шкоди правопорушникам, супротивникам, але й підбурити населення до масових протестів та безладів, що мало місце у різних країнах світу. Отже, поліцейські заходи примусового характеру при правомірному та своєчасному застосуванні дають змогу впливати на протиправну поведінку людей, припиняти найбільш небезпечні їхні прояви та створювати стримувальний ефект на правопорушників.

Як показало дослідження підстав, порядку та умов застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні, досі існує комплекс проблемних питань, які потребують подальшого врегулювання. Більшість проблемних питань полягають в потребі вдосконалення організації діяльності поліції з метою обов'язкового дотримання прав і свобод людини та завдання найменшої шкоди людині. Цю думку підтримують окремі вчені, такі як Т. П. Мінка, В. І. Осадчий, В. В. Кузнецов, О. М. Соловйова, Д. Савчук, О. Г. Комісаров, О. І. Бойко та інші, які вважають не врегульованими окремі положення закону щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру та такими, які потребують подальшого вдосконалення.

Підтвердження потреби вдосконалення законодавства щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру ми отримали під час анкетування органів та підрозділів поліції (патрульно-постова служба, карний розшук, слідство, батальйон конвойної служби, КОРД тощо) різних областей України (Київ та Київська область, Полтавська, Закарпатська, Житомирська, Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Волинська, Хмельницька, Рівненська, Сумська, Миколаївська та Тернопільська області). Серед шляхів підвищення ефективності застосування поліцейських заходів примусового характеру більшість поліцейських заявили про потребу вдосконалення законодавства щодо врегулювання питань застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, а також надання юридичних гарантій щодо захисту прав поліцейських під час вирішення спірних питань щодо правомірності застосування вказаних заходів.

На рівні з дотриманням прав і свобод людини, щодо якої застосовуються поліцейські заходи примусового характеру, найголовніше та найактуальніше питання постає щодо гарантування прав і свобод поліцейського у разі застосування ним заходів примусового характеру. Законодавством мають бути чітко закріплені гарантії для захисту прав поліцейського як громадянина демократичної держави, що підсилить ефективність виконання покладених на них повноважень, оскільки більшість з поліцейських (спираючись на проведені анкетування) різних практичних підрозділів та областей України, не впевнені в гарантуванні захисту своїх прав, просто бояться застосовувати фізичний вплив (силу), спеціальні засоби, та, особливо, вогнепальну зброю. Тому правовий захист поліцейських потребує більш повного вивчення з метою подальшого вдосконалення. Однак, на нашу думку, першим кроком на шляху вдосконалення діяльності поліцейських, що допоможе поліції врегулювати питання застосування поліцейських заходів примусового характеру, буде затвердження на рівні МВС України запропонованого проекту Інструкції з чіткими поясненнями щодо окремих термінів, а також механізмом застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Висновки до розділу 2

На підставі аналізу поняття та ознак поліцейських заходів примусового характеру сформовано власне бачення адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру, під яким слід розуміти сукупність допустимих, юридично визначених заходів, засобів та способів, за допомогою яких здійснюється функціонування поліції, вплив на свідомість та поведінку суб'єктів через застосування поліцейських заходів примусового характеру з метою запобігання та/або припинення правопорушення та/або уникнення настання шкідливих наслідків та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Елементами адміністративно-правового механізму застосування поліцейських заходів примусового характеру є норми адміністративного права, зокрема відомчі нормативні акти; практична діяльність поліції та її правозастосовчі акти; адміністративно-правові відносини, які виникають під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї; принципи діяльності поліції під час застосування заходів примусового характеру.

Особливістю адміністративно-правових відносин під час застосування поліцейських заходів примусового характеру є те, що однією зі сторін є суб'єкт, наділений владними повноваженнями – поліція; сторони в таких правовідносинах є нерівними; правовідносини під час застосування поліцейських заходів примусового характеру, як правило, виникають без згоди правопорушника. Акцентовано увагу на необхідності законодавчого розширення прав поліцейських, а також у гарантуванні державою якісного, незалежного, юридичного захисту на всіх стадіях розгляду справ щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру.

При застосуванні поліцейських заходів примусового характеру поліцейські мають керуватися як загальноправовими (верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства;

безперервність), так і спеціально-правовими принципами (принцип оперативності; принцип стримування; принцип завдання як найменшої шкоди; принцип співрозмірності (або пропорційності); принцип достатності; принцип поваги до честі та гідності людини). На підставі аналізу міжнародних принципів діяльності поліції запропоновано до спеціально-правових принципів включити такі принципи: 1) *«підзвітність»*, відповідно до якого не лише окремих поліцейський несе відповідальність за свої дії чи бездіяльність, але й його начальники, які віддають накази, командує ним чи контролюють його службову діяльність, або особи, які відповідають за планування підвищення кваліфікації чи підготовку поліцейських щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї; 2) *«презумпції правоти поліцейського»*, відповідно до якого законні вимоги поліцейського, висунуті під час виконання ним своїх службових обов'язків, є обов'язковими до виконання, незважаючи на те, чи погоджується з цим фізична особа, до якої ці вимоги висунуто. Водночас надалі ця особа має право на оскарження таких дій поліцейського, а останній не звільняється від юридичної відповідальності у разі перевищення влади або службових повноважень чи інших порушень закону під час видання такої вимоги.

Адміністративно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру – це цілеспрямований вплив держави за допомогою норм адміністративного права на суспільні відносини, що виникають під час застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Адміністративно-правові акти застосування заходів примусового характеру класифіковано за: 1) юридичною силою – закон та підзаконні акти; 2) змістом – акти, які закріплюють порядок утворення та правовий стан органів та підрозділів, діяльність яких безпосередньо пов'язана із застосуванням поліцейських заходів примусового характеру та організацію їх діяльності; акти,

які регулюють організацію взаємодії поліції; акти, які визначають порядок забезпечення та застосування поліцейських заходів примусового характеру
3) галузевою належністю – матеріальні та процесуальні норми.

Поліція як суб'єкт адміністративного права уповноважена легітимно зберігати, носити, застосовувати та використовувати поліцейські заходи примусового характеру на підставах та у порядку, визначеному Законом для самооборони, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародно-правові стандарти та досвід країн ЄС і НАТО щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру

Першочерговою метою реформування правоохоронних органів у нашій державі, яка обрала шлях європейської та євроатлантичної інтеграції, є вдосконалення їхньої діяльності, шляхом забезпечення належного рівня захисту прав та законних інтересів особи, пріоритетність функцій запобігання та профілактики правопорушень тощо. Для досягнення вказаної мети суттєве значення має імплементація міжнародних стандартів, а також практичного досвіду поліції зарубіжних країн у національне законодавство України та їх реалізація в практичній діяльності поліції, що впливатиме не лише на рівень розвитку правової держави, а й на підвищення міжнародного іміджу нашої країни.

У міжнародно-правових документах стандарти поліцейської діяльності визначаються як бажані зразки поведінки поліції, її взаємовідносин із населенням. Найчастіше такі стандарти, що містяться в різних деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах, є лише формальними і не мають обов'язкової сили для держав, оскільки в багатьох випадках впливають на міжнародну і національну поліцейську діяльність, підсилюючи договірні положення або окреслюючи конкретні шляхи імплементації в національне законодавство концептуальних положень, що стосуються здійснення органами поліції покладених на них повноважень [187, с. 23].

Засади діяльності поліції у сфері підтримання правопорядку отримали закріплення у міжнародно-правових документах, що визначають статус поліції, основні принципи її організації, підпорядкування, які безпосередньо

регламентують поліцейську діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, використання тортур тощо [154, с. 25]. Досліджуючи міжнародно-правові документи, вважаємо за доцільне відзначити, що враховуючи положення Статуту Організації Об'єднаних Націй [188], Загальної декларації прав людини [189], Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН [190], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [191], слід зазначити, що визнання рівних і невід'ємних прав усіх членів людської спільноти є основою свободи, справедливості й загального миру. Оскільки застосування заходів примусового характеру поліцією під час виконання службових обов'язків впливає на захист прав і свобод людини, то організація діяльності поліції має здійснюватися відповідно до основних міжнародних стандартів, розроблених у цій сфері.

Особливе місце серед міжнародно-правових актів, що регулюють застосування поліцією вогнепальної зброї та сили* є Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку [124], ухвалені 27 серпня – 7 вересня 1990 року Восьмим Конгресом ООН з запобігання злочинності та поводження з правопорушеннями. Цей документ розроблений з метою надання допомоги державам-членам ООН в здійсненні їх завдань щодо забезпечення і сприяння виконанню відповідної ролі посадовими особами з підтримання правопорядку. У цьому контексті під «посадовими особами з підтримання правопорядку» згідно зі статтею 1 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку розуміються всі служники закону, як призначені, так і обрані, які виконують поліцейські функції, а особливо функції щодо затримання правопорушників. Під визначення посадових осіб з підтримання правопорядку

* Під «силою» в міжнародних документах мається на увазі застосування фізичної сили, спеціальних засобів, а іноді й вогнепальної зброї

підпадають також співробітники військових властей чи державних сил безпеки, які виконують поліцейські функції [154, с.7].

Основні принципи містять 5 розділів, серед яких загальні та спеціальні положення, положення щодо підтримання правопорядку під час незаконних зборів, положення щодо підбору, підготовки та кваліфікації правоохоронних органів та положення щодо подання та розгляду рапортів у випадку застосування сили та вогнепальної зброї. Серед основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї, коли це є неминучим, посадові особи з підтримання правопорядку:

- проявляють стриманість у такому застосуванні сили і діють відповідно до серйозності правопорушення і тієї законної мети, яка має бути досягнута;

- зводять до мінімуму можливість спричинення шкоди, завдання поранень та зберігають людське життя;

- забезпечують надання медичної та іншої допомоги будь-яким пораненим чи постраждалим особам у найкоротший термін;

- забезпечують, щоб рідні чи близькі друзі поранених чи постраждалих осіб повідомлялися у якомога короткий термін [189; 154, с.28].

Важливим положенням, передбаченим Основними принципами, є те, що довільне або зловмисне застосування сили чи вогнепальної зброї посадовою особою з підтримання правопорядку (поліцейським) має каратися як кримінальний злочин.

Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію», прийнята в Страсбурзі 8 травня 1979 року містить положення, відповідно до якого поліцейські, виконуючи свої повноваження мають діяти рішуче для досягнення цілі, яка передбачена або допустима законом, але при цьому застосування сили має бути в розумних межах [184]. Що ж мається на увазі під «розумними межами»? Взагалі «розум» в праві з'явився в англо-американському праві як додаткове джерело у судовій практиці [192, с. 34]. Діяння вважаються розумними, якщо вони вчинені особою

з певним життєвим та практичним досвідом, достатнім рівнем інтелекту знань для виконання покладених на неї повноважень, з урахуванням фактів та обставин конкретної ситуації, а найголовніше з повагою інтересів та дотриманням прав іншої сторони правовідносин.

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (далі – Кодекс поведінки) [193], ухвалений Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року, виступає методологічною основою і документом, що визначає принципові положення, сутнісне трактування деонтологічних норм та стандартів у сфері забезпечення правопорядку. Кодекс поведінки зазначає, що характер функцій з підтримання правопорядку й те, як це здійснюється, безпосередньо впливає на стан життя окремих осіб, а також всього суспільства [154, с. 26]. Відповідно до ст. 3 Кодексу поведінки, поліцейські можуть застосовувати силу лише у випадку крайньої необхідності й у тій мірі, яка необхідна для виконання обов'язків. Крім того, поліцейський, застосовуючи силу, має право діяти відповідно до принципів пропорційності, застосування вогнепальної зброї як крайній захід та у виняткових випадках.

Такі ж принципи передбачені й у Європейському кодексі поліцейської етики [194] та мають на увазі застосування фізичної сили та вогнепальної зброї лише у випадку абсолютної необхідності, і якщо застосування смертоносної сили визнано за необхідне, то застосування має бути обмежене межами суворої необхідності, крім того поліцейський першочергово зобов'язаний зробити попереджувальні постріли, та не завдати більш важких поранень, ніж це необхідно.

Окремо варто розглянути документи, прийняті правозахисними організаціями щодо засад діяльності поліції. Так, Міжнародна Амністія спільно з поліцейськими та експертами з різних країн розробили та затвердили у грудні 1998 року (м. Лондон, Велика Британія) Десять правозахисних стандартів правильної поведінки для правоохоронних органів. Ці статті базуються на відповідних положеннях ООН і стосуються правоохоронних органів, кримінальних процедур і прав людини. Стандарти 3-5, які стосуються

застосування сили поліцією, вимагають:

- не застосовувати силу, за винятком тих випадків, коли це зумовлено суворою необхідністю, та завжди намагатися робити це в мінімальному обсязі;
- необхідно уникати застосування сили проти незаконних, але мирних зібрань. Розганяючи зібрання із застосуванням насильства, силу слід застосовувати у мінімальному обсязі;
- смертоносну силу слід застосовувати лише там, де це абсолютно неминуче, щоб врятувати своє життя або життя інших людей [195, с. 22; 154, с. 27-28].

Отже, на основі дослідження міжнародно-правових документів, які містять положення щодо стандартів поведінки поліції під час застосування заходів примусового характеру, можна дійти таких висновків. При розробці Закону законодавцем були враховані основні принципи демократії, такі як верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність. Крім того, при застосуванні заходів примусового характеру поліція враховує міжнародні стандарти щодо необхідності застосування сили та вогнепальної зброї лише у випадках крайньої необхідності та необхідної оборони.

Незважаючи на те, що поліція кожної держави має певні особливості, володіє розмаїттям функцій, її місце й першочергова роль у системі владних інститутів держави визначається тим, що її головне призначення – «силове» забезпечення правопорядку [196]. Для проведення повного та обґрунтованого дисертаційного дослідження не менш важливим є розгляд зарубіжного досвіду, а саме окремих країн ЄС та НАТО, а також запозичення найкращих іноземних практик щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї поліцією. Оскільки до поліцейських заходів примусового характеру у більшості країн світу належать ті ж заходи, що передбачені в Україні, на нашу думку, доцільним буде дослідити окремі аспекти та сучасні технологічні засоби поліції країн ЄС та НАТО, впровадження яких в діяльність поліції України дозволить виконувати більш ефективно покладені повноваження, а також забезпечить дотримання прав і свобод, та подекуди

дасть змогу зберегти життя як осіб, до яких такі заходи застосовуються, так і самих поліцейських.

Першою країною, досвід застосування поліцейських заходів примусового характеру якої вважаємо за необхідне розглянути, є Сполучені Штати Америки. Насамперед слід відмітити, що специфіка поліції США полягає в тому, що кожен штат має своє поліцейське управління, усі вони незалежні одне від одного. Відповідно, кожен штат окремо ухвалює законодавство, яке регулює діяльність поліції.

Нормативно-правова база, яка регламентує застосування сили працівниками правоохоронних органів США, являє собою складний конгломерат законів та інструкцій. Слід зазначити, що в основному використовуються три різновиди стандартів, які диктують допустиме використання сили: федеральні стандарти, державні стандарти та відомчі стандарти. Зазначені стандарти варіюються залежно від статусу потерпілого, а також федерального законодавства певної федеральної структури (департаменту або агентства). Як правило, скарги на надмірне застосування сили з боку співробітників можуть бути складені на основі порушень 4-ої, 8-ої або 14-ої поправок до Конституції США, законодавчих актів штату, загального права, а також кримінальних і цивільних стандартів [197]. Федеральний закон США визначає, що «під час арешту, забезпечення правопорядку і захисту життя співробітники правоохоронних органів мають право використовувати будь-які засоби примусу «розумно» і «за необхідності» [198].

Поняття розумності в діях поліцейського нами розглянуто вище, а що ж мається на увазі під «розумним поліцейським»? Застосування сили, яка може завдати суттєвої шкоди здоров'ю, а подекуди може призвести до смерті, є «розумним» лише в тому випадку, якщо офіцер поліції має вірогідні підстави вважати, що підозрюваний становить значну загрозу серйозних фізичних ушкоджень або смерті для поліцейського або інших осіб. Обґрунтованість застосування сили в кожному конкретному випадку слід оцінювати з погляду «розумного поліцейського» на місці події, зважаючи на те, що поліцейські дуже

часто змушені ухвалювати рішення за децими секунди щодо розміру сили, необхідної в кожному конкретному випадку.

Отже, «розумний поліцейський» – це офіцер поліції, який в кожному конкретному випадку обґрунтовано діє з чітким дотриманням законодавства, покладених на нього повноважень, протоколів професійного спеціального навчання або виконує законні вимоги керівництва, спираючись на свій професійний стаж роботи, приймає за обмежений час рішення щодо запобігання та припинення правопорушення, забезпечення публічної безпеки та порядку, а також щодо необхідності застосування поліцейського заходу примусового характеру, його виду та інтенсивності. Слід зважати на те, що поліцейський здебільшого має ухвалювати рішення в напружених, невизначених ситуаціях, які швидко розвиваються, але якщо дії його обґрунтовані та спираються на визначені вище фактори – розумність поліцейського буде обґрунтованою та законною. «Розумний поліцейський» під час виконання повноважень не має ухвалювати рішення, ґрунтуючись на упередженості, емоціях, релігійних переконаннях, настрою, особистому ставленні до правопорушника, втомі тощо.

Поліція США під час виконання службових обов'язків, методи використання сили (анг. – use of force – UOF) розпочинає від просто психологічної концепції присутності офіцера та словесних команд до демонстрації електрошокових пристроїв контактної-дистанційної дії (анг. – conducted energy devices – CED) – Taser або застосування фізичної сили чи застосування гумових кийків, засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівливої дії. Якщо зазначені методи не дали бажаного результату, поліцейський використовує CED або вогнепальну зброю. Найпоширенішими та найрезультативнішими видами сили, що використовуються в США є психологічний вплив на правопорушника від присутності офіцера та словесні команди. Вказаного результату вдається досягти шляхом широко розвинутих методів взаємодії громадян та поліції, а також дотримання принципу «презумпції правоти поліцейського», відповідно до якого підозрюваний або

правопорушник має, передусім, підкоритися вимозі поліцейського, а у випадку, якщо особа, до якої було застосовано методи використання сили, не згодна з діями поліцейського, або вважає їх необґрунтованими – має право оскаржити дії поліції.

Для встановлення об'єктивної розумності дій поліцейського під час застосування заходів примусового характеру в практиці США використовується «тест Грехема», який діє відповідно до рішення Верховного суду США 490 US 386 (1989) [199]. «Тест Грехема на об'єктивну розумність» був введений в судову практику через прецедентне право для розгляду дій поліцейського щодо оцінки характеру посягань на права та інтереси людини відповідно до Четвертої поправки Конституції США, яка є частиною Білля про права.

Вказане прецедентне рішення було прийнято 15 травня 1989 року на підставі позову Деторн Грехема на дії поліцейського Коннора. Грехем виїхав з товаришем до магазину за апельсиновим соком аби уникнути інсулінової реакції, оскільки страждав діабетом. Дії Грехема, зважаючи на приступ діабету, викликали підозру у поліції, яка проїжджала повз магазину. На благання Грехема надати інсулінову допомогу, поліцейський Коннор не відреагував, оскільки був впевнений, що Грехем перебуває під наркотичним або алкогольним сп'янінням. Натомість, будучи не спроможним у зв'язку зі своїм важким діабетичним станом, Грехем не міг виконати вимог поліцейського, й зазнав множинних травм від дій поліцейських. Грехема відпустили, оскільки в ході перевірки магазину виявилось, що окрім соку він нічого не купував. Натомість, Грехем подав позов до Окружного суду по 42 U.S.C. &1983 на поліцейських, стверджуючи, що вони застосували надмірну силу при зупинці автомобіля Грехема, спираючись на порушення «прав, закріплених за ним, відповідно до Чотирнадцятої поправки до Конституції США та 42 U.S.C. &1983». Суд задовольнив позов Грехема, спираючись на його докази, застосовуючи чотири факторний тест для виявлення того, коли надмірне застосування сили викликає підстави для позову, в якому розглядаються

фактори для виявлення того, коли застосування сили поліцейським є об'єктивно обґрунтованим:

- 1) *Seriousness* – серйозність загрози під час правопорушення;
- 2) *Immediate* – чи становить підозрюваний безпосередню, негайну загрозу для офіцера поліції або інших осіб;
- 3) *Resistance* – чи активно підозрюваний чинить опір арешту;
- 4) *Evade arrest by flight* – чи намагається підозрюваний втекти від арешту [199].

Крім застосування зазначених факторів, під час розслідування «розумності» дотримання Четвертої поправки Конституції США Верховний суд враховує додаткові 7 факторів, на які має зважати поліцейський під час об'єктивного оцінювання ситуації в кожному окремому випадку для застосування сили. До додаткових 7 факторів належить:

- 1) кількість офіцерів поліції проти кількості підозрюваних;
- 2) фізіологічні параметри підозрюваного (зріст, вага, вік) проти фізіологічних параметрів поліцейського;
- 3) попередня історія насильства підозрюваного (схильність до насильства та кримінальне минуле);
- 4) попередня історія підозрюваного із залежністю (перебування на обліку у нарколога, психіатра);
- 5) перебування підозрюваного в стані наркотичного чи алкогольного сп'яніння в момент затримання;
- 6) присутність сторонніх осіб на місці затримання, які можуть постраждати (як від дій підозрюваного, так і від дій поліцейського);
- 7) час – це фактор, оскільки вагання поліцейського можуть тягнути за собою більшу шкоду.

Отже, на підставі прецедентного права по справі Грехема проти Коннора фактори оцінювання дій поліцейського щодо «об'єктивної розумності» застосування сили набуло в США юридичного закріплення та широкого застосування в судовій практиці. Так, більшість гучних справ про ймовірне

застосування надмірної сили поліцейським були вирішені на підставі чотирьох факторів, викладених в справі Грехема проти Коннора («тест Грехема»). У більшості справ дії офіцера поліції вважалися такими, що пройшли перевірку на розумність відповідно до «тесту Грехема». Крім того, цей тест неодноразово цитувався як обвинувачем, так і захисником по справі вбивства Джорджа Флойда [200]. Отже, об'єктивна обґрунтованість конкретного застосування «сили» оцінюється з огляду на «розумність» поліцейського на місці події, що надалі дає змогу захистити права як підозрюваних, так і самих поліцейських, а також правомірність застосування сили.

У Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, коли необхідно застосувати силу для досягнення законної цілі (наприклад, для законного арешту, для самозахисту або захисту інших осіб), вся сила має бути розумною в кожному конкретному випадку. Якщо сила, яка застосовується до правопорушника, не є розумною та пропорційною, офіцер поліції може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, оскільки окрім перевищення повноважень та завдання тілесних ушкоджень у зв'язку з надмірністю сили, порушуються права людини, до якої застосовується така сила.

Слід вказати, що в Сполученому Королівстві, як і в США, дії поліції оцінюються щодо розумності їх застосування, однак, якщо в США спираються на фактори «тесту Грехема», то в Сполученому Королівстві діють свої фактори, до яких належать такі:

- 1) Чи законне застосування сили? (чи є ціль однією з тих, які викладені в розділі 3 Закону про кримінальне право, Законі про поліцію та докази по кримінальних справах або загального права?)
- 2) Чи є сила пропорційною обставинам?
- 3) Чи розглядалися інші варіанти аніж застосування сили? Якщо так, що це були за варіанти, і чому вони не застосовувалися?
- 4) Чи відповідав метод застосування сили поліцейським процедурам та тренуванням? [201]

Так, фактори оцінки дій поліції щодо розумності застосування сили

доволі різняться від тих, які застосовуються в судовій практиці США.

Необхідно зазначити, що майже у всіх інцидентах із застосуванням сили, які виявилися спірними, офіцерів не можна обвинувачувати, оскільки їхніх дії відображали отримане спеціальне навчання. Так, при підготовці поліцейських США особливу увагу приділяють навчання можливих варіантів в реалістичних вправах, які відображають види інцидентів, з якими може зіштовхнутися поліцейський.

У поліцейських академіях США все навчання майбутніх поліцейських будується за 8 напрямками:

1) загальні питання (процедури арешту, методи попереднього розслідування, радіозв'язок, складання протоколів та звітів, розслідування дорожньо-транспортної пригоди, забезпечення дотримання правил дорожнього руху тощо);

2) керування автотранспортом (курси екстреного та аварійного керування автотранспортом, політика переслідування автотранспорту, будова автотранспорту тощо);

3) вогнева підготовка (догляд за зброєю та правила безпеки при поводженні зі зброєю, влучна стрільба, тактичні маніпуляції з пістолетом та дробовиком, а також з хімічними речовинами);

4) людські відносини (культура тактичного спілкування, питання сексуальних домагань, домашнього насилля, злочинів на підставі ненависті тощо, правила спілкування з пресою, управління стресом під час несення служби, обізнаність про інвалідність, тощо);

5) законодавство (вивчення основних принципів діяльності поліції, профільних законів та кодексів, а також основних кодексів про права людей);

6) фізична підготовка (окрім загальної фізичної підготовки, поліцейські проходять вивчення методів фізичного арешту, а також методів беззбройного захисту);

7) тактика (методи та процедури патрулювання, види злочинів та методи боротьби з ними, обшук будівель, методи зупинки автотранспорту,

застосування вогнепальної зброї та правила застосування сили);

8) спеціальна підготовка (розширена тактична спеціальна підготовка для спеціальних операцій) [202].

Залежно від штату у США програми підготовки майбутніх офіцерів поліції, а також підвищення кваліфікації вже працюючих працівників поліції доволі різняться, оскільки в кожному штаті існують свої академії, кожна з яких виставляє свої фізичні та академічні вимоги. Наприклад, новобранці Луїзіани проходять навчання за 360 годин, в той час як курс підготовки поліцейських у Вашингтоні (округ Колумбія) – 1120 годин. Однак при базовій підготовці майбутніх поліцейських США кількість годин, які приділяються навчанням, становить: вогнепальній зброї – 58 год., заняттям з оборонної тактики – 49 год., правовим питанням – 40 год., навичкам комунікації – 10 год, навичкам деескалації – 8 год., навичкам застосуванню кийків – 8 год. та навичкам застосуванню електрошокерів – 6 год [203].

Особливу увагу слід приділити досвіду підготовки поліцейських Федерального учбового центру правоохоронних органів (Federal Law Enforcement Training Centers, США), а саме програмі ЛЕСТІТР – інтенсивній навчальній програмі підготовки поліцейських у сфері тактики та техніки арешту та контролю ситуацій, захисту від спонтанних атак, включаючи напад з холодною зброєю. Крім того, вказана програма включає в себе інструкції по оцінці загроз та методів реагування на них, видів та методів застосування сили та зброї в кожному можливому випадку. Під час цієї програми поліцейські проходять інструктаж щодо можливих форм травм та шкідливих наслідків від застосування заходів сили та вогнепальної зброї, до надання медичної допомоги потерпілим. До учбового плану програми ЛЕСТІТР входять такі напрями: 1) застосування сили; 2) застосування електрошочкових пристроїв, по типу TASER; 3) методи управління кийком; 4) методи ведення фізичного бою; 5) інтенсивна фізична підготовка; 6) профілактика травм та надання медичної допомоги; 7) тактика управління. Навчання за інтенсивною програмою триває 10 тренувальних днів, та направлена для навчання офіцерів поліції, які вже

працюють, агентів з правом арешту з метою запобігання, виявлення, затримання та розслідування кримінальних правопорушень та/або проступків, які порушують федеральні, державні, місцеві, або воєнні кримінальні закони [204].

Необхідно зазначити, що більшість програм підготовки офіцерів поліції різних штатів США включають в себе навчально-тренувальні ситуаційні заняття, в яких на основі реальних подій з нагрудних відеокамер поліцейських або відеокамер з поліцейських автомобілів відображені різноманітні практичні моделі поведінки поліцейських. Особлива увага під час навчання приділяється розбору ситуацій та можливим тактикам поведінки у випадках застосування поліцейським сили або вогнепальної зброї [205, 206]. Такі навчання з ситуаційними заняттями несуть важливу роль під час підготовки поліцейських, оскільки мають можливість відпрацювати окремі випадки поведінки ще до практичної служби в поліції, особливо коли мова йде про застосування заходів примусового характеру.

Навчання поліцейських Федеральної Республіки Німеччини проводиться у два етапи тривалістю два роки для середньої служби та 3 роки для вищої служби, яке включає як теорію, так і практичне відпрацювання тактики застосування заходів примусу [207].

У Французькій Республіці у квітні 2021 року було ухвалено рішення про збільшення початкового навчання. Так, починаючи з 2022 року навчання у Французькій академії поліції буде тривати один рік початкового навчання, та стажування в поліцейському відділку впродовж 12 місяців. Особлива увага під час початкового навчання приділяється навчально-тренувальним програмам для проходження та відпрацювання можливих ситуацій з практики поліцейських [208].

Увага приділена підготовці поліцейських, оскільки саме навчання має неабиякий вплив на подальше несення служби поліцейським та ефективне виконання покладених обов'язків. Саме під час первинної спеціальної підготовки майбутній поліцейський має досконало оволодіти практичними

навиками, тактикою та набути знання щодо технічних особливостей поліцейських заходів примусового характеру.

На підставі вищевикладеного, спираючись на досвід США та Франції, а також результатів проведеного анкетування, відповідно до якого поліцейські визначили необхідність збільшення практичних занять під час навчання застосуванню заходів примусу (50,7 %), а також запровадження навчально-тренувальних ситуаційних занять (59 %) (додаток 8), з метою вдосконалення підготовки поліцейських в Україні, вважаємо за необхідне впровадити у навчальний процес закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС України, поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України, навчально-тренувальних ситуаційних завдань, в яких на основі реальних подій будуть відображені різноманітні практичні моделі поведінки поліцейських під час застосування заходів примусового характеру. Адже, спираючись на результати анкетування поліцейських, слід відмітити, що 1/4 частина поліцейських вказують на недостатню психологічну готовність до застосування поліцейських заходів примусового характеру, що, на нашу думку, можна подолати за рахунок таких навчально-тренувальних ситуаційних занять.

Окрім вже окресленого досвіду щодо визначення «обґрунтованої розумності» дій поліцейського та підготовки майбутніх офіцерів, варто переглянути інший практичний досвід. Так, більш ніж 40 років тому Управління поліції Нью-Йорка (США) запровадило заборону на стрільбу поліцією по рухомому автотранспорту або з нього, за виключенням випадків, коли особа, яка знаходиться в транспортному засобі, застосовує або погрожує застосувати смертоносну силу (вогнепальну зброю). Така політика поліції Нью-Йорка, прийнята у 1972 році призвела до різкого зменшення застосування смертоносної сили поліцією. Надалі таку політику підтримали й інші округи та департаменти поліції: Денвера, Філадельфії, Вашингтон (округ Колумбії), Бостон, Чикаго, Цинциннаті [209].

Не менш цікавий приклад з практики США: у 1983 році інструктор з

вогневої підготовки з поліцейського управління Солт-Лейк-Сіті провів серію елементарних тестів, які показали, що дорослий чоловік, озброєний ножом, який направляє в сторону поліцейського, може пройти 21 фут (6,4 м), перш ніж поліцейський встигне дістати, прицілитися та зробити постріл з вогнепальної зброї. У 1988 році Caliber Press, Inc. (Організація з підготовки правоохоронних органів) представила ці тести у навчальних відео для поліції, і з тих пір більшість поліцейських агенцій та офіцерів прийняли «правило 21 фута» [210]. Отже, таке правило направлене на зберігання «зони безпеки» між поліцейським та правопорушником з холодною зброєю. І хоча з часом концепція «зони безпеки» була спотворена, та в деяких випадках розглядалася як «зона ураження», тим самим окремі поліцейські розцінювали це як право на застосування вогнепальної зброї проти ножа, який знаходиться ближче ніж 21 фут від поліцейського. Однак, не зважаючи на це, досі існують приклади, коли поліцейські або їх адвокати у суді цитували «правило 21 фута» для виправдання стрільби по правопорушнику з холодною зброєю.

Отже, основним принципом діяльності поліції США є – пропорційність, яка визначає, наскільки певне застосування сили поліцією пропорційне загрози, з якою стикається поліцейський, і чи сила доречна з урахуванням певних обставин. Пропорційність вимагає, аби поліцейські враховували, чи використовують вони тільки той рівень сили, який необхідний для зменшення або подолання загрози, і чи є менш небезпечний варіант, який безпечно і ефективно досягне тієї ж мети. І що найголовніше, це те, що поліцейські США відповідно до цього принципу не мають ставити свою безпеку під загрозу, тому в окремих випадках, коли озброєний злочинець погрожує поліцейському або громадськості, застосування вогнепальної зброї є пропорційною відповіддю.

Для боротьби з правопорушеннями, підтримання публічної безпеки та порядку в різних країнах розроблений цілий арсенал несмертельної зброї. Іноді таку зброю називають «менш смертельною зброєю», «зброєю дотримання», «нелетальною зброєю» тощо, до якої належить зброя, яка не призведе до смерті або тяжких тілесних ушкоджень особи, до якої застосовується така зброя.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років Група по огляду політики не смертності при Раді глобальної стратегії США у Вашингтоні та інші незалежні аналітичні центри по всьому світі закликали весь світ докласти зусиль для розроблення зброї, котра була б більш «життєздатною», екологічно чистою та фінансово доступною, ніж вогнепальна зброя. Конгрес США та уряди інших країн розпочали організовану розробку нелетальної зброї аби забезпечити поліцію можливими варіантами деескалації конфліктів між розмовою та стрільбою з вогнепальної зброї [211].

При цьому однією з основних вимог до такої зброї залишається гуманність – навіть найбільш «активних» демонстрантів намагаються затримати без застосування надмірної сили та спецзасобів з фатальним результатом. Але у будь-якої не смертної зброї бувають осічки. Так, влада Бостона (США), наприклад, категорично відмовилися від використання зброї, спорядженої гумовими кулями після того, як в 2004 році під час святкування перемоги футбольної команди Red Sox над її нью-йоркськими суперниками поліцейські випадково вбили молоду дівчину. Після того як поліцейське управління міста було змушено виплатити батькам загиблої студентки більше \$ 5 млн, поліцейським заборонили застосовувати пневматичну зброю для припинення вуличних заворушень. Сьогодні в Бостоні під час проведення масових заходів порядок забезпечують наряди кінної поліції, озброєні перцевими аерозолями.

Фатальний досвід гумових куль мала й у Французька Республіка для двох французьких демонстрантів, вбитих поліцейськими ще на початку 80-х років. Крім того, кілька років тому у Варшаві поліцейські «випадково» обстріляли демонстрантів свинцевими кулями. Прокуратура навіть завела справу за фактом того, як «бойові» мисливські кулі виявилися у поліцейських [154]. Польські поліцейські можуть використовувати вогнепальну зброю тільки в тих випадках, коли існує пряма загроза для життя або здоров'я співробітника поліції або іншої особи, а також при охороні особливо важливих об'єктів. Поліцейські також мають право застосовувати зброю в ситуації, коли підозрюваний не реагує на

прохання віддати вогнепальну зброю або інші небезпечні предмети, або намагається відібрати зброю у поліцейського [182, с. 24].

Для підтримання публічного порядку, запобігання та припинення правопорушень поліцією у 1980-90-х роках були створені такі пристрої, як електрошокери та TASER. І, як вже було згадано в дисертаційному дослідженні, такі пристрої призначені для короткочасного ураження людини електричним струмом розрядом високої напруги, не створюючи при цьому небезпечних для його здоров'я наслідків [181], тому часто їх називають «менш летальними». На сьогодні такі пристрої є одним з останніх досягнень технічного прогресу серед засобів активної оборони і самозахисту, зокрема працівників поліції, який може надійно захистити під час несення служби.

Ставлення законодавців до електрошокерів не є однаковим у світі. Однак у переважній більшості країн вони дозволені як зброя самооборони для громадян або широко використовуються поліцейськими силами для охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Під час дослідження міжнародного досвіду застосування електрошокерів нами встановлено, що обмеження щодо їх застосування існують в таких державах: Австралія, Бельгія, Великобританія, Данія, Індія (дозволено використання лише поліцією), Італія, Канада, Нова Зеландія, Норвегія, Швейцарія, Швеція, Японія.

Як засоби самооборони перші електрошокери почали використовувати у США, де найбільш поширені вироби типу TASER, які з 1975 року стоять на озброєнні поліції штатів і вважаються дуже ефективними. Однією з головних переваг цих закордонних пристроїв є можливість ураження супротивника на відстані близько 9 метрів, уникаючи безпосереднього контакту.

Використання електрошокерів в США регулюється законами штатів і на більшій частині території дозволене, однак в низці штатів та міст електрошокери заборонені повністю, зокрема й для поліції. Така ситуація пов'язана з тим, що окрім федерального законодавства чинними є норми законів штатів, які можуть надавати прерогативу або ж взагалі не

регламентувати питання застосування спеціальних засобів та зброї поліцією. Так, федеральне законодавство базується на положеннях 4 Поправки до Конституції США, якою визнається необхідність застосування відповідних заходів примусу з метою затримання чи арешту, правомірність яких має оцінювати суд у кожному конкретному випадку. Водночас закони, ухвалені в результаті судової практики окремого штату, можуть абсолютно відрізнитися від федерального законодавства, маючи однакову юридичну силу з ним. Так, у Штаті Мічіган Інструкція з ведення оперативних заходів на предмет застосування несмертельних спеціальних засобів, яка набрала чинності 20 вересня 1991 року [212], регламентує процедуру застосування спеціальних електрошокових засобів індивідуального застосування Aerko freeze Plus та Taser. Обидва засоби у разі застосування працівниками поліції як зброї проміжної дальності приводять до стану тимчасової фізичної недієздатності суб'єкту. Особливо варто наголосити, що відповідно до зазначеної Інструкції США зазначені електрошокові засоби призначені, переважно для використання проти озброєних правопорушників. Передбачається, що напад зі сторони озброєних правопорушників може призвести до необхідності застосування працівником поліції США більш жорсткого силового методу впливу, зокрема спецзасобів, які можуть призвести до смерті. Окрім того, законодавство всіх 50 штатів США не відповідає міжнародним стандартам щодо використання сили поліцією. Переважна більшість законів штатів не передбачає обов'язку поліцейського попереджати особу про намір застосування щодо неї спецзасобів чи зброї. Лише 8 штатів мають Статути, що передбачають вимогу про усне попередження особи про можливість використання відносно неї заходів примусу [213].

Електрошокові пристрої працівниками США можуть бути застосовані проти:

– осіб, які погрожують громадянам або працівникам поліції, з метою запобігання завдання тілесних ушкоджень та/або погрози у випадку, якщо всі

інші альтернативні методи впливу виявились неефективними або не знаходяться у розпорядженні працівника поліції;

- осіб, які чинять активний опір законному арешту, у випадку, якщо всі інші альтернативні методи впливу виявились неефективними або не знаходяться в розпорядженні працівника поліції;

- осіб, які чинять пасивний опір законному арешту, у випадку, якщо всі інші альтернативні методи впливу виявились неефективними або не знаходяться в розпорядженні працівника поліції;

- осіб з метою запобігання втечі з під варти;

- осіб з метою запобігання нанесення збитку майну;

- тварин, які загрожують або атакують громадян або працівників поліції [182, С. 93].

Працівники поліції Республіки Польщі електрошокери TASER X263, TASER X24 і TASER X26P5 отримали на озброєння з 31 грудня 2014 року, відповідно до Закону про поліцію [214], для охорони життя та здоров'я людей, безпеки та публічного порядку, зокрема забезпечення спокою у публічних місцях, а також у засобах публічного транспорту та публічного сполучення, у дорожньому русі та на водоймах, призначених для загального користування.

Застосовувати електрошокери в Республіці Польщі працівниками поліції дозволено для: відбиття нападу на життя, здоров'я або свободу працівника поліції та інших громадян; приведення у недієздатність особи, яка не виконує законної вимоги працівника поліції про негайну відмову від небезпечного інструменту (зброї, спецзасобу); відбиття активної атаки або подолання активного опору працівникові поліції; затримання особи або запобігання втечі засудженого, тимчасового заарештованого або затриманого за підозрою у скоєні злочину або правопорушення; запобігання знищенню власності; забезпечення безпеки конвою або супроводження; знешкодження агресивних або небезпечних тварин. Окрім підстав в Законі про поліцію Республіки Польщі зазначені умови застосування електрошокерів: використання електрошокера має бути обережним, з урахуванням властивостей електричних пристроїв та

зважаючи на те, що такі прилади можуть загрожувати життю та здоров'ю людей; заборонено використовувати електрошокери до людей, які перебувають у наручниках, стримуючому поясі, сітці, яка виводить зі строю та в гамівній сорочці; заборонено влучати в голову, а також заборонено застосовувати електрошокери до однієї людини більше одного разу.

Досвід Федеративної Республіки Німеччини показує, що першими федеральними землями, які надали електрошокери патрульній поліції, стали Гессен та Рейнланд-Пфальц. Відповідно до поліцейського законодавства Німеччини, головною умовою для використання спецзасобів є, те що поліція має застосовувати спецзасоби, які можуть завдати найменшу шкоду окремій людині або населенню загалом. У Німеччині Закон про порушення порядку встановлює велику кількість обмежень для поліції, адміністративних органів і прокуратури порівняно з карною процедурою в застосуванні заходів примусу [215]. Але, якщо громадська безпека або порядок перебувають під загрозою або порушуються поведінкою окремих осіб, поліція має вживати заходів проти осіб, які створюють небезпеку або занепокоєння.

Обов'язковою умовою використання дистанційного електроімпульсного пристрою поліцією Німеччини є спеціальна підготовка. Електрошокери використовується поліцією Німеччини тільки в ситуаціях, коли один або кілька поліцейських охороняють поліцейського, який застосовує електрошокер, а потім фіксують особу, щодо якої застосовується електрошокер. Особа, до якої був застосований електрошокер не може діяти через вплив на м'язи, так працівники поліції можуть вивести з ладу зловмисників, не вступаючи в фізичну конфронтацію [216].

За словами поліцейського Рейнланд-Пфальц, «...простого показу електрошокеру часто буває достатньо для заспокоєння ситуації. Багато людей бачили в інтернеті дію електрошокеру та віддають перевагу не відчувати цього на собі» [217]. Дослідження кардіологів Баварії (Німеччина) показали, що електрошокер вважається перевіреним загалом та перевіреним відносно застосування проти осіб, які дуже агресивні та знаходяться в психологічній

кризі та які захищаються від госпіталізації або хочуть покінчити життя самогубством. Однак ці особи часто приймають ліки або наркотики. Все це збільшує ризик того, що електричний шок може сприяти виникненню серцевого нападу [217].

Розглянувши Закон про поліцію Словацької Республіки, необхідно вказати, що передбачивши серед спеціальних засобів електрошокові пристрої, підстави їх застосування в головному законі законодавець не вказав. Однак цікавим є той факт, що застосовувати вогнепальну зброю поліцейський Словацької Республіки без попередження може лише у випадку нападу на нього або якщо життя чи здоров'я іншої особи під загрозою.

На підставі викладеного аналізу можна виділити такі переваги електрошокових пристроїв залежно від інших спеціальних засобів активної оборони або вогнепальної зброї:

- можливість застосовувати в обмеженому просторі (ліфт, автомобіль, усі види громадського транспорту), де застосування вогнепальної зброї та інших спеціальних засобів утруднене або взагалі неможливе;
- мінімальний травматичний ефект, відсутність непоборних наслідків у порівнянні з вогнепальною зброєю;
- компактність та невелика вага;
- ефективність при захисті від нападу тварин, які не переносять запаху озону, який виділяється при електричному розряді.

На цьому етапі формування демократичних держав та поширення гуманістичних засад застосування спецзасобів, зокрема електрошокових пристроїв контактної та контактної-дистанційної дії, є більш доцільним, адже їх застосування має на меті тимчасове обмеження прав і свобод людини шляхом здійснення певного впливу (фізичного або психологічного), тобто уникнення завдання суттєвої шкоди правопорушнику, у той час, коли застосування вогнепальної зброї є крайнім заходом примусу і вимагає активних дій поліцейського. Оскільки у листопаді 2020 року для української поліції були вже закуплені TASER, а також зважаючи на досвід провідних країн світу та

можливість завдання меншої шкоди правопорушникові порівняно з вогнепальною зброєю, вважаємо доцільним розширити підстави застосування поліцейськими електрошокових пристроїв контактної та контактнo-дистанційної дії.

Несення служби з охорони громадського порядку, припинення злочинів, пов'язаних з насильством небезпечним для життя і здоров'я громадян та співробітників поліції, як правило, відбувається в місцях масового перебування людей, це вулиці (вокзали, ринки, площі, парки та сквери тощо), в громадському транспорті, де застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів може бути заборонено, ускладнено або неможливе. Використання електрошокових пристроїв в таких ситуаціях буде найбільш оптимальним. Звісно, що чіткі критерії застосування електрошокових засобів мають бути визначені в законі та пояснені в докладних інструкціях, наприклад в запропонованій дисертантом Інструкції про застосування поліцейських заходів примусового характеру. Також окрім законодавчого закріплення існує необхідність у тому, щоб кожний працівник, який отримує на озброєння електрошоковий засіб, мав пройти навчання, де отримає чіткі пояснення щодо правил застосування та можливих наслідків застосування електрошокерів.

Отже, пропонуємо пункт 6 частини 3 статті 45 Закону доповнити, окрім вже визначених підстав, такими підпунктами:

«в) затримання особи, яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення і чинить фізичний опір поліцейському»;

«г) затримання особи, яка чинить збройний опір або погрожує застосуванням зброї чи інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей або поліцейського або намагається втекти з-під варти».

Досліджуючи сучасні технології для протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку ми звернули увагу на міжнародний досвід застосування безпілотних літальних апаратів (як їх ще називають БПЛА, безпілотники, дрони), які являють собою здебільшого невеликі літальні апарати, керовані автоматично, оператором із землі. Безпілотники широко

використовуються в повсякденному житті для фото- та відео- зйомок, телетрансляцій, метеорологічних досліджень, моніторингу ситуації на об'єктах та у містах. Такі безпілотники, як правило, безшумні та можуть вести візуальне спостереження з висоти п'ятсот метрів. Але, крім зазначеного, провідні країни світу використовують безпілотники у діяльності поліції, що й привернуло нашу увагу. Зокрема, в Лондоні мають намір переслідувати злочинця за допомогою БПЛА, що є набагато безпечніше та дешевше для поліції та оточуючих, ніж при використанні мотоциклів або гелікоптерів, які за своїми технічними та габаритними функціями не можуть потрапити в окремі місця [218, с. 26].

У країнах Європейського Союзу безпілотники, які перебувають на озброєні поліції, весь час удосконалюють, осучаснюють та проводять з ними різні експерименти. Так, наприклад обладнують їх різними пристроями – для розпилення сльозогінного газу або маркувальними фарбами, тепловізорами, а також влаштовують навчальні погоні за злочинцями в міських умовах. Поліцейські за кордоном дійшли висновків, що використання безпілотників в діяльності поліції, зокрема під час переслідування підозрюваних, набагато вигідніше за інші варіанти, а найголовніше – менш помітне для правопорушника.

Найефективніше та найпопулярніше використання безпілотників поліцією країн ЄС і НАТО – моніторинг порядку під час масових заходів. Так, наприклад, в літку 2007 року для спостереження за безпекою та дотриманням публічного порядку під час рок-фестивалю поліція Сполученого Королівства вперше застосувала мініатюрні безпілотники, які були оснащені відеокамерами та приладами нічного бачення [219, с.44].

У США, окрім вже перерахованих можливостей безпілотників, їх використовують для пошуку зниклих безвісти туристів, для відтворення місць злочину за допомогою аерофотознімків, які надалі перетворюються в три вимірну модель місцевості, для реагування на надзвичайні ситуації та документування місць пригод та інших місць злочинів.

Поліція України лише робить перші спроби опанувати сучасні технології

та методи боротьби зі злочинністю. У 2017 році було створено підрозділ аеророзвідки поліції, який допомагає не тільки виявляти факти злочинів, але й затримувати правопорушників. Крім того, органом управління безпілотної авіації Національної поліції – Управлінням організації діяльності підрозділів поліції на воді та повітряної підтримки Національної поліції розроблено та затверджено навчальну програму безпілотних авіаційних комплексів I класу за базовим кваліфікаційним рівнем. Тренування проходять на базі Державної установи «Львівський спеціалізований центр підготовки поліцейських» [220; 221; 218, с. 26-27]. Перші активні спроби запровадити безпілотні літальні апарати в діяльність поліції та Національної гвардії України були здійсненні у 2020 році. Так, водна поліція у Києві, застосовуючи безпілотники, шукала порушників карантинних норм COVID-19 у важкодоступних для патрулів місцях – на території Оболонської набережної, Русанівської протоки та парку культури та відпочинку «Гідропарк». Крім того, безпілотники були обладнані гучномовцями аби закликати людей до дотримання карантинних обмежень [222].

На допомогу поліції в період карантину COVID-19 були задіяні і безпілотники в Італійській Республіці. Ціллю задіяння в цей період безпілотників в Італії було відстеження порушників карантину з фото-зйомкою, що давало можливість поліції дистанційно отримувати докази та притягувати до юридичної відповідності порушників карантину. Крім того, як і в більшості країн, де на озброєні є безпілотник, в Італії вони використовуються для моніторингу оперативної обстановки, в слідчих діях та для відтворення місця злочину [223].

Підсумовуючи викладене, слід відмітити широке використання безпілотників в діяльності поліції багатьох країн світу, зокрема запровадження такого технологічного засобу в українській поліції. На нашу думку, використання безпілотних літальних апаратів поліцією України під час виконання покладених на них повноважень дасть можливість ефективно, своєчасно та якісно здійснювати моніторинг оперативної обстановки в районі

виконання завдань, не наражаючи життя поліцейських на небезпеку. Підтвердженням нашої думки стали дослідження багатьох українських науковців щодо використання безпілотних літальних апаратів в Україні, зокрема поліцією, таких як О. М. Головань, Д. В. Тробюк, А. М. Гребенюк, Л. В. Рибальченко, А. В. Пономаренко, Ю. С. Коллер, Ю. О. Белашов, Р. О. Ручка, В. Білоус, тощо. Звісно, застосування безпілотників має бути чітко законодавчо регламентовано та пропорційно ситуації. Якщо мова йде про масові неконтрольовані заходи, то безпілотники дадуть змогу з найменшою шкодою для життя чи здоров'я поліцейських провести моніторинг ситуації для розроблення плану подальшої деескалації конфлікту. Але зважаючи на можливість укомплектування безпілотників відео- і фото-камерами, застосування їх має здійснюватися з дотриманням прав людини на особисте життя, заборону польотів над охоронюваними та стратегічними об'єктами тощо.

Тому, з урахуванням проведеного аналізу досвіду країн ЄС та НАТО, вважаємо доцільним віднести безпілотники до поліцейських заходів примусового характеру та доповнити перелік спеціальних засобів безпілотними літальними апаратами, з можливістю укомплектування засобами відеоспостереження, електрошоковими пристроями контактної-дистанційної дії чи пристроями з безпечними димоутворювальними препаратами або пристроями з фарбою. Крім того, серед підстав застосування зазначеного засобу варто передбачити:

- припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;
- відеоспостереження під час групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання винних осіб;
- маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, відповідно до вищезазначеного можна зробити висновок, що

поліція в демократичних країнах світу спрямовує свою діяльність щодо забезпечення прав і свобод людини на запобігання, профілактику правопорушень, боротьбу зі злочинністю, запроваджуючи нові методи та сучасні технологічні засоби, які, на нашу думку, слід впровадити та вдосконалити в діяльності поліції України.

На підставі проведеного дослідження міжнародних стандартів, слід зауважити, що під час підготовки Закону було враховано міжнародні, зокрема європейські, стандарти поліцейської діяльності, відображені у Кодексі поведінки службовців органів правопорядку ООН від 1979 року, Основоположних принципах застосування сили і вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку ООН від 1990 року, які як «авторитетні», загальновизнані міжнародні співтовариством документи, закріплюють основні деонтологічні стандарти забезпечення правопорядку.

3.2. Особливості взаємодії Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку під час застосування поліцейських заходів примусового характеру

Ключовою ланкою розвитку Української демократичної держави є формування інституційних засад взаємодії органів державної влади та громадського суспільства, яке створює можливості для їх взаємозумовленого розвитку. Поліція для ефективного виконання своїх повноважень у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку взаємодіє з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також з населенням на засадах партнерства. Погоджуючись з думкою О. М. Балинської, слід відмітити, що постійна взаємодія влади та суспільства є необхідною та важливою умовою політичної стабільності й розвитку кожної держави, зокрема України, скільки проблеми її розвитку та процвітання неможливо вирішити без підтримки суспільства та спільних зусиль [224, с. 7]. Така взаємодія полягає в узгоджених за цілями, місцем та часом зусиллях та у взаємній допомозі у досягненні задач,

які стоять перед суб'єктами, що взаємодіють. До таких суб'єктів належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністр внутрішніх справ України; Національна гвардія України, судові органи, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, громадські формування з охорони громадського порядку, громадяни, громадські об'єднання, громади тощо [225].

Як слушно зазначили Н. Гавкалова та М. Грузд, в умовах сьогодення формування сучасної демократичної правової держави потребує ефективної взаємодії органів та структур влади всіх рівнів та інститутів громадського суспільства [226]. У зв'язку з цим, постає питання вивчення особливостей та форм взаємодії поліції під час застосування поліцейських заходів примусового характеру з населенням та суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку.

Побудова правильного погляду на особливості такої взаємодії значною мірою залежить від правильного тлумачення та розуміння терміну «взаємодія». Термін «взаємодія» давно вживається в юридичній літературі та використовується в правозастосовній діяльності правоохоронних органів. Взаємодія – одна з основних філософських категорій, яка відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість та зміну стану або взаємоперехід [227, с. 498]. Термін «взаємодія» походить від словосполучення «взаємна дія», що означає процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного. Такий вплив породжує їх взаємозумовленість та взаємозв'язок [228]. У наукових працях містяться різні тлумачення змістовного наповнення поняття «взаємодія», що вказує на всю складність цього терміну. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови дає визначення, що «взаємодія – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь, взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху» [75]. Енциклопедичний словник з державного управління дає таке визначення:

«взаємодія управлінська – це участь у спільній діяльності суб'єктів управління в процесі досягнення суспільно необхідних цілей» [229].

В. В. Чумак, провівши дослідження думок різних науковців щодо поняття «взаємодія», вказав що, як правило, під час розкриття змісту цього поняття науковці наголошують, що:

1) взаємодія – це узгоджені за цілями, часом, виконавцями, програмою та місцем проведення дії суб'єктів правовідносин;

2) наявність не менше двох суб'єктів для взаємодії;

3) кожен із суб'єктів (систем), що взаємодіють, діє в межах наданої йому законодавцем компетенції;

4) взаємодія суб'єктів щодо виконання спільних завдань направлена на виконання єдиної, взаємоузгодженої мети [230].

Отже, провівши аналіз поняття «взаємодія», можемо визначити основні ознаки цього поняття: наявність спільної діяльності для досягання необхідної цілі; узгодженість дій; суб'єкти діють в межах своїх компетенцій; єдина мета.

Єдність мети не означає наявність однакових функцій та завдань, особливо коли мова йде про взаємодію між поліцією та суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку, а навпаки – передбачає їх диференціацію. Так, кожний суб'єкт взаємодії наділений певною компетенцією, тим самим здійснює свою діяльність властивими йому методами. Якщо один із суб'єктів взаємодії буде виходити за межі своїх повноважень або якщо буде самостійно виконувати не заплановані взаємодією заходи – це не лише не дасть змоги досягти спільної мети, але й може спричинити негативні явища. Крім того, слід вказати, що сумісна участь двох суб'єктів в одному заході ще не означає їх взаємодію. Взаємодія існуватиме тільки в тому разі, якщо інтереси одного підкорені, враховуються, узгоджуються з інтересами іншого, коли від дій одного настає реальна користь для іншого [231, с. 15; 232].

Згідно з положеннями Закону, поліція для виконання завдань має виконувати дії, спрямовані на профілактику правопорушень; запобігання вчиненню правопорушення (злочину); здійснювати аналіз причин вчинення

кримінальних злочинів та адміністративних правопорушень; проводити необхідні заходи, направлених на виявлення, припинення правопорушень (злочинів) тощо. Такі дії поліція має виконувати в чіткій взаємодії з іншими суб'єктами, до компетенції яких належить регулювання таких правовідносин.

Поліція для ефективного виконання покладених на неї повноважень та завдань, взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. І, як слушно зазначив В. В. Майоров, поліція у своїй діяльності може вдаватися до застосування методів координації, що використовуються з метою узгодження забезпечувальних дій з іншими правоохоронними органами, а також між різними структурними підрозділами поліції [233, с. 186]. Відповідно, необхідним елементом для ефективної діяльності поліції є взаємодія та координація, зокрема щодо забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, забезпечення яких здебільшого не можливе без застосування поліцейських заходів примусового характеру. Застосування вказаних заходів під час взаємодії органів забезпечення публічної безпеки та порядку регулюється відповідно до Закону та інших відомчих нормативно-правових актів.

Свою думку щодо взаємодії правоохоронних органів з іншими суб'єктами системи профілактики адміністративних правопорушень висловив Ю. С. Назаров і вказав, що така взаємодія характеризується тим, що правоохоронні органи вступають у різноманітні організаційні зв'язки, які за розподілом повноважень щодо організації профілактичних заходів слід поділити на такі: 1) зв'язки субординаційного та координаційного впливу на правоохоронні органи з метою налагодження взаємодії з іншими суб'єктами системи; 2) зв'язки співробітництва правоохоронних органів із державними, самоврядними органами та громадськими організаціями в профілактиці адміністративних правопорушень; 3) зв'язки організаційного впливу

правоохоронних органів на інших суб'єктів профілактики адміністративних деліктів [231, с. 59].

Отже, перш ніж перейти до огляду організації профілактичних заходів, форм та особливостей взаємодії поліції з суб'єктами забезпечення публічної безпеки, вважаємо необхідним, визначити, хто належить до суб'єктів, що здійснюють забезпечення публічної безпеки, спираючись на певні ознаки:

1) залежно від ролі в житті суспільства: державні органи та громадськість;

2) державні органи, що забезпечують публічну безпеку відповідно до компетенційного впливу, можемо поділити на суб'єктів загальної компетенції та суб'єктів, наділених загальною компетенцією;

3) представники громадськості залежно від принципу прийняття рішень поділяються на колегіальні (громадські організації) та одноособові (у правовідносинах, що відбуваються у сфері забезпечення публічної безпеки, особа реалізує одноособово надані їй конституційні права);

4) державні органи відповідно до загального поділу влади поділяються на органи законодавчої, виконавчої та судової влади [234, с. 91].

Отже, розподіливши за загальним поділом суб'єктів забезпечення публічної безпеки, а також зважаючи на специфіку теми дисертаційного дослідження, зосередимо нашу увагу на суб'єктах зі спеціальною компетенцією. Такими суб'єктами є органи та підрозділи, до основних повноважень яких належить забезпечення публічної безпеки та порядку.

А. П. Закалюк у своєму дослідженні класифікував суб'єктів запобігання злочинності у такому порядку: органи державної влади та органи місцевого самоврядування (здійснюють керування та управління діяльністю щодо протидії злочинності); Національна поліція України, Служба безпеки України, органи прокуратури (протидія злочинності входить до прямих обов'язків перелічених суб'єктів); заклади освіти, культурні центри, окремі групи громадян (мається на увазі здійснення діяльності зазначеними суб'єктами, яка

закладає теоретичне підґрунтя визначення злочинної діяльності як завідомо шкідливої для суспільства загалом та особистості зокрема) [235, с. 346].

Одним із таких органів є поліція, яка відповідно до ст. 1 Закону визначена як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [30]. На підставі аналізу Закону, можна дійти висновку, що законодавець визначив одним із перших завдань та важливою сферою суспільного життя, яка потребує забезпечення та підтримки з боку саме поліції, публічну безпеку і порядок. Однак, ввівши поняття публічної безпеки та порядку, замість звичних за Законом України «Про міліцію», «громадська безпека» та «громадський порядок», офіційного визначення цих термінів не надано. На думку А. В. Коваленко, під публічним порядком та безпекою слід розуміти такий стан життя в суспільстві, за якого кожен член соціуму відчуває себе захищеним [236, с. 52]. На нашу думку, терміни «громадська безпека та порядок» і «публічна безпека та порядок» є тотожними, однак, вважаємо необхідним привести у відповідність законодавство щодо єдиного визначення безпеки та порядку.

Правовою основою взаємодії поліції з суб'єктами забезпечення публічного порядку і безпеки є Конституція України, Закон України «Про Національну поліцію», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію», накази Міністерства внутрішніх справ України: «Про затвердження Положення про патрульну службу Міністерства внутрішніх справ», «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку», «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» та ін.

Відповідно до ст. 5 Закону поліція взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів. Крім того, Законом встановлена норма щодо постійного інформування поліцією органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [30].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію» окрім вже вказаних органів, поліція взаємодіє з Інтерполом, Європолем та міжнародними організаціями з питань миротворчої діяльності [159].

В умовах сьогодення поліція найбільше взаємодіє з Національною гвардією України, організація якої полягає у найбільш повному та ефективному виконанні повноважень та використанні бойових можливостей як з боку поліції, так і з боку НГУ. Відповідно до наказу МВС України від 10.08.2016 № 773 «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку» [171] взаємодія у мирний час відбувається шляхом: 1) спільного патрулювання публічних (громадських) місць; 2) забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів (збори, мітинги, спортивні заходи, вуличні демонстрації тощо), а також публічних заходів, в яких беруть участь особи, щодо яких здійснюється державна охорона; 3) проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення.

У разі загострення оперативної обстановки, з метою своєчасного реагування на загрози публічній безпеці та порядку або з метою припинення їх порушення, поліція звертається з усним запитом про залучення сил та засобів НГУ. Протягом 24 годин після усного запиту надсилається письмовий запит з чіткими умовами взаємодії, а саме: мета залучення НГУ, час та місце прибуття, кількість військовослужбовців та необхідні засоби індивідуального захисту,

інформація щодо необхідності спеціальних засобів, вогнепальної зброї, бойової техніки та інших матеріально-технічних засобів, а також відповідальна особа поліції, яка здійснює контроль за несенням служби. Як видно з основного положення вказаної взаємодії, поліція займає керівне положення, в той час як НГУ – підпорядковане становище, що є одним із різновидів правовідносин. Однак, слід зазначити, що поліція може займати, окрім керівного становища, так і рівноправне або підпорядковане становище.

Окремо варто вказати на особливості взаємодії поліції з прокуратурою. Так, відповідно до ч. 2 ст. 25 Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх заступники відповідно до обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. А основною формою такої координації є проведення нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності [237]. Отже, на прокуратуру покладено обов'язок здійснювати прокурорський нагляд за дотриманням законності під час досудового розслідування злочинів. Насамперед, мета такої діяльності забезпечити швидке, повне, а також всебічне розслідування, встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та забезпечення дотримання в процесі розслідування букви закону. Слід відмітити, що особливості взаємодії прокурора та слідчого поліції передбачені їхнім процесуальним статусом та основним завданням діяльності на стадії досудового розслідування.

Взаємодія вповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення з особами, які залучаються до проведення таких дій, регулює окремий нормативно-правовий акт органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи [238, с. 252].

Слід акцентувати увагу, що форми взаємодії прокурора та слідчого поліції є досить специфічними, особливо зважаючи на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Так, процесуальні форми взаємодії прокурора під час

проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні охоплюють:

- прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукової діяльності;
- наявність доступу для прокурора до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- надання доручення слідчому про проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- надання вказівки щодо проведення процесуальних, слідчих, розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій;
- погодження або відмову в погодженні клопотань слідчого слідчому судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, самостійну подачу слідчому судді таких клопотань [239].

Ще однією формою взаємодії прокуратури та поліції є перевірка обставин смерті людини. Так, відповідно до наказу МВС України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 року № 807/1193/279 «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини» медичний працівник у разі надходження повідомлення про смерть людини негайно повідомляє органи поліції про кожний випадок встановлення факту смерті людини незалежно від місця її настання [240]. У разі встановлення факту насильницької смерті людини або підозри на таку, поліція невідкладно повідомляє прокурора. У таких випадках формою взаємодії поліції та прокурора є огляд місця події та трупа в порядку, передбаченому КПК України, з обов'язковою фотозйомкою, а за необхідності відеозйомкою, а також складання схими (плану) оглянутого місця.

Зокрема, як вже було вказано в підрозділі 2.3 дисертаційного дослідження, про нанесення тілесних ушкоджень, заподіяння особі поранень чи

каліцтва від застосування фізичного впливу (сиди) та спеціальних засобів поліцейський має повідомити свого керівника, який в свою чергу зобов'язаний повідомити відповідного прокурора. Крім того, аналогічне поінформування існує й щодо застосування вогнепальної зброї [30].

Поліція взаємодіючи з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, відповідно до положень Закону має забезпечувати постійне інформування у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності та забезпечення публічної безпеки та порядку [30]. Зокрема, формою взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування, яка регулюється Законом, є участь у погодженні про призначення на посаду поліцейського. Слід звернути увагу, що місцева рада має право ухвалити резолюцію недовіри керівнику поліції, який відсторонюється від виконання службових обов'язків на період службової перевірки або звільняється з посади у випадку резолюції недовіри.

Аналіз зазначених нормативно-правових актів дає змогу виділити такі форми взаємодії поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку під час застосування заходів примусу:

- організація приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою на державному кордоні України або за її межами;
- забезпечення захисту державних і власних інтересів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;
- спільне патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць;
- забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

- проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць;

- виконання спільних заходів із запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події;

- проведення виконавчих дій щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів;

- запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб тощо.

Як слушно зазначив О. М. Бандурка, взаємодія правоохоронних органів – це комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дій кількох оперативних підрозділів з вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [241].

Досліджуючи питання взаємодії поліції з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку, вбачається можливим класифікувати вказану взаємодію суб'єктів за наступними критеріями:

- за характером зв'язків (безпосередній та опосередкований). Якщо мова йде про безпосередню взаємодію, суб'єкти взаємодії працюють разом для досягнення певної мети, наприклад розкриття вчиненого злочину, сумісне патрулювання масового заходу тощо, коли для виконання завдання працюють декілька суб'єктів. Опосередкована взаємодія здійснюється через вищий орган, наприклад поліція виконує судове рішення (ордер слідчого судді) для досягнення необхідної мети;

- за часом (для досягнення мети щодо протидії злочинності суб'єкти взаємодіють тимчасово або постійно). Постійна взаємодія здійснюється безперервно до того часу поки не буде досягнуто спільної мети, тимчасова взаємодія здійснюється для досягнення мети у короткі строки;

- за етапами здійснення (організаційний і тактичний етапи). Під час організаційного етапу окреслюється права та обов'язки суб'єктів, мета взаємодії та завдання, встановлюється необхідність залучення спеціальних засобів, вогнепальної зброї або спеціальної бойової техніки; тактичний етап взаємодії полягає в розробленні чіткого плану сумісних дій відповідно до ситуації [242, с. 7-15];

- за функціями (діяльність суб'єктів щодо забезпечення публічної безпеки та порядку спрямована на виконання ряду функцій: управлінську, оперативно-розшукову, виховну тощо);

- за відкритістю (гласна (відкрита) чи негласна взаємодія);

- за суб'єктами (для розподілу завдань, покладених на кожного суб'єкта взаємодії, встановлюються права, обов'язки та компетенції кожного суб'єкта) [243, с. 958-959].

Крім того, можна стверджувати, що поліція, взаємодіючи з суб'єктам забезпечення публічного порядку і безпеки, у межах своїх компетенцій використовує відповідні сили, засоби і методи, а узгодженість їх діяльності здійснюється шляхом суворого виконання запланованих загальних заходів.

Дослідивши взаємодію поліції з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку під час застосування заходів примусового характеру, можна виокремити основні ознаки такої взаємодії:

- спільна діяльність двох і більше суб'єктів, спрямована на забезпечення правопорядку, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку;

- законність;

- узгодженість дій всіх суб'єктів за метою, завданнями, часом, місцем;

- забезпечення оптимального комплексного використання заходів примусового характеру, методів і засобів.

Підбиваючи підсумок вищезазначеного ми дійшли висновку, що взаємодію Національної поліції України з суб'єктами забезпечення публічної

безпеки та порядку можемо розуміти як організовану, регламентовану та узгоджену за часом, місцем, метою діяльність з комплексним використанням заходів примусу та методів, направлену на профілактику правопорушень, протидію злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку з метою захисту та охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави на підставі та в порядку закону.

Важливим принципом діяльності поліції та новелою прийнятого Закону стала взаємодія поліції з населенням на засадах партнерства. Керуючись принципом взаємодії з населенням на засадах партнерства, органи поліції законодавчо зобов'язані здійснювати свою діяльність в тісній співпраці з населенням, територіальними громадами і громадськими об'єднаннями, спрямовуючи свої дії на досягнення миру та злагоди.

Основним суб'єктом взаємодії поліції з населенням виступає дільничний офіцер поліції. Відповідно до Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції, затвердженої наказом МВС від 28 липня 2017 року № 650 [161], дільничний на засадах партнерства організовує взаємодію з населенням за наступними напрямками:

1) профілактика правопорушень та протидія злочинності, а також охорона публічного порядку та безпеки за участю населення;

2) з метою обміну інформації та реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства проводяться спільні заходи з органами місцевого самоврядування, населенням, представниками територіальних громад, різними закладами (соціального, навчального, культурного спрямування);

3) враховуючи потреби та побажання громадськості здійснюється визначення спільних пріоритетних напрямів роботи та її оцінювання.

Досягнення позитивного результату щодо профілактики правопорушень, боротьби зі злочинністю і забезпечення дотримання публічної безпеки та порядку можливо досягти за допомогою комунікації та формуванням у представників громадськості та населення усвідомлення щодо необхідності

соціально-правової активності. Комунікація як невід'ємна складова взаємодії являє собою процес обміну інформацією між двома або більше суб'єктами шляхом використання невербальних і вербальних засобів для передачі й отримання інформації [244, с. 63], проведення спільних заходів, що сприяє ефективному виконанню завдань поліції, та підвищення рівня довіри населення до неї. Комунікація може відбуватися в усній, письмовій формах або з використанням жестів, знаків.

Розділяючи думку В. М. Чхиквадзе, варто вказати, що соціально-правова активність не може бути зведена тільки до правомірної поведінки та дотримання правових норм. Вона має бути реалізована через правосвідомість та зацікавленість у позитивній діяльності, спрямованій на зміцнення демократії, законності й правопорядку [245, с. 188].

Прикладом такої діяльності можуть слугувати різноманітні громадські організації, які відслідковують стан дотримання правил дорожнього руху, незаконні паркування тощо та надають інформацію на лінію служби «102», що суттєво допомагає патрульній поліції проводити моніторинг доріг, а в окремих випадках отримуючи орієнтування екіпаж патрульної поліції здійснює зупинку транспортного засобу з метою перевірки достовірності інформації або ж притягнення до відповідальності.

Ще однією формою взаємодії є залучення представників громадськості до проведення індивідуально-профілактичної роботи з правопорушниками, яка передбачає виявлення осіб, які вчиняють правопорушення, встановлення причини або супутніх умов, що сприяють вчиненню правопорушень, контроль за поведінкою осіб тощо.

Насправді взаємодії поліції з громадськістю приділяється велике значення, оскільки лише налагоджена взаємодія дозволяє досягти позитивного результату щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, метою якої є запобігання, профілактика правопорушень та притягнення винних до юридичної відповідальності. Крім того, налагоджена взаємодія, побудована на

довірливих, правових стосунках між поліцією та громадянами дасть змогу скоротити випадки застосування поліцейських заходів примусового характеру.

Особливої уваги заслуговують проекти поліції та громадськості з метою тісної взаємодії, а саме:

– «Шкільний офіцер поліції», головним завданням якого є створення безпечного середовища у загальноосвітніх навчальних закладах. Проект реалізується через здійснення ефективної профілактики правопорушень серед учнів молодших та старших класів, попередження конфліктів та інших негативних явищ. Програма направлена для розкриття таких тем, як безпечна поведінка на дорозі та в побуті, поведінка у стресових або небезпечних ситуаціях, права дитини, запобігання та протидія насильству сім'ї, булінгу тощо. Для участі в проекті були відібрані поліцейські, які пройшли спеціальні тренінги та підготовки. Особливо актуальним проект став останнім часом, оскільки в Україні критично збільшилася кількість самогубств серед підлітків, а також жорстоких дій серед однолітків. У зв'язку з цим, в закладах освіти «шкільні офіцери поліції» проводять бесіди з роз'ясненнями щодо дій в критичних ситуаціях та до кого варто звертатися за допомогою в таких випадках [246].

– «Поліна» – це проект щодо виявлення випадків домашнього насилля та надання медичної, психологічної та правової допомоги постраждалим. До складу мобільних груп проекту входять працівники превенції – дільничні офіцери поліції, працівники ювенальної превенції, слідство карного розшуку та екіпаж патрульної поліції. Всі учасники мобільних груп – працівники управлінь та відділів поліції пройшли відповідну спеціальну підготовку з протидії та реагування на факти вчинення насильства в сім'ї [247].

Отже, поліція постійно співпрацює з населенням та громадськими організаціями, громадами з метою підвищення рівня громадської безпеки, запобігання вчиненню правопорушень та встановлення довірливих відносин між поліцією та населенням. Основними формами такої взаємодії є:

- проведення консультацій з громадськістю з питань нормативно-правового регулювання забезпечення публічної безпеки та порядку;
- ознайомлення населення з діяльністю поліцією;
- здійснення переговорної діяльності під час проведення масових заходів з метою уникнення застосування поліцейських заходів примусового характеру;
- подання представниками громадськості (громадською радою) пропозицій з питань, що стосуються підвищення ефективності заходів забезпечення публічної безпеки і порядку, удосконалення законодавства в цій сфері;
- проведення експертизи нормативно-правових актів, що приймаються Національною поліцією з питань забезпечення публічної безпеки і порядку;
- сприяння вирішенню конфліктних ситуацій шляхом медіації;
- участь громадських формувань в охороні публічного порядку;
- заохочення громадян до участі у протидії правопорушенням;
- здійснення громадського контролю за діяльністю Національною поліцією в сфері забезпечення публічної безпеки і порядку [248].

І, як слушно зауважив С. Вайт «роль поліції вже не полягає просто у забезпеченні правопорядку шляхом застосування сили чи примусу, а й передбачає надання послуг – «для громадян і разом із громадянами» [249].

Саме тому Організація безпеки та співробітництва (ОБСЄ) у 2008 році визнала «Community policing» філософією або стратегією взаємного співробітництва поліції та громади (суспільства) з метою більш ефективної протидії злочинності, остраху перед злочинами, фізичній або моральній шкоді, розпаду добросусідських відносин для покращення якості життя для всіх [250, с. 7; 251, с. 116]

Так, взаємодія поліції з населенням зводиться до принципів, в яких поліція має здійснювати поліцейську діяльність за згодою, а не шляхом примусу, працювати в партнерстві з іншими установами та громадськістю,

адаптувати свою діяльність до задоволення потреб громадян, надавати якісні послуги та бути відповідальною за них. Адже підвищення рівня взаємодії з громадськістю, пропорційно зменшує необхідність застосування поліцією заходів примусового характеру.

Отже, з проведеного аналізу вбачається доцільним визначити поняття взаємодії поліції з населенням, під яким можемо розуміти діяльність, яка спонукає більшість законослухняних громадян до співробітництва з поліцією на засадах партнерства з метою подолання проблем, пов'язаних зі злочинністю, порушенням громадського порядку та безпекою, поліпшення якості життя кожного громадянина та встановлення довірливих відносин між поліцією та населенням.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про важливість та актуальність взаємодії Національної поліції України з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку та населенням, оскільки невід'ємною складовою вказаної взаємодії є комунікація, яка здійснюється шляхом обміну інформацією, проведення спільних заходів, що сприяє виконанню завдань поліції з найменшим впливом поліцейських заходів примусового характеру, та підвищення рівня довіри населення до неї.

Досягти успіхів та результатів від такої взаємодії стає можливим завдяки її реалізації як через владний вплив, так і через діалог, що сприяє досягненню спільних цілей, зокрема щодо забезпечення правопорядку, законності, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Крім того, варто звернути увагу, що зважаючи на форми взаємодії поліції з вказаними суб'єктами, така взаємодія відбувається на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях та має, як правило, постійний характер.

3.3. Напрями вдосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні

За період діяльності правоохоронних органів незалежної України

відбулося чимало спроб їх реформування, приведення у відповідність до вимог міжнародних стандартів щодо діяльності сучасної європейської поліції та демократичної держави. Низький рівень довіри населення до діяльності міліції, потреба в досягненні справедливого балансу між інтересами людини, суспільства і держави, дотримання законності в діяльності правоохоронних органів і зумовило проведення реформування силових структур, результатом чого стало створення Національної поліції України. Дослідження досвіду функціонування та організації діяльності поліції країн світу зумовлює зміни та вдосконалення силового відомства в процесі реформування.

У період демократизації реформування та вдосконалення діяльності поліції є одним із ключових напрямків, в якому активну участь беруть міжнародні партнери України, надаючи всебічну допомогу в період позитивних змін. Однак, незважаючи на майже 6-річний період функціонування поліції, виникають труднощі в практичній реалізації повноважень поліції, зокрема щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру, що потребує внесення змін не лише в організацію загальної діяльності поліції, але й в окремі аспекти.

Під «вдосконаленням» згідно зі словником української мови слід розуміти зміни в чому-небудь у бік поліпшення; результат такої зміни [252]. Отже, вдосконалення – це безперервний процес, який дозволяє поліпшити певні характеристики і параметри чого-небудь. Визначення поняття «вдосконалення» передбачає, що при поліпшенні однієї чи декількох характеристик системи, можуть автоматично зростати й інші показники.

Вдосконалення – це циклічний процес, який має включати стадії для досягнення позитивного результату в будь-якій сфері, а саме:

- аналіз та визначення наявної ситуації в певному напрямі;
- пошук проблем та слабких місць, які потребують покращення;
- розробка та планування стратегії вдосконалення;
- впровадження розроблених дій, планів, стратегій;
- оцінка результатів та аналіз отриманої ситуації [253].

На підставі вищевикладеного можна окреслити стадії вдосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейських заходів примусового характеру, а саме:

- аналіз нормативно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру та окреслення реальної практичної ситуації щодо застосування вказаних заходів поліцією України;

- пошук проблем нормативно-правового регулювання в зазначеній сфері та слабких місць застосування поліцейських заходів, спираючись на анкетування практичних підрозділів поліції;

- розробка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання шляхом внесення змін до законодавства, що регулює питання застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів, вогнепальну зброю, а також розроблення відомчого нормативно-правового акта з чітким, детальним механізмом застосування поліцейських заходів примусового характеру;

- затвердження на рівні Верховної Ради України та МВС України розроблених та запропонованих змін до законодавства;

- шляхом моніторингу практичних результатів застосування поліцейських заходів примусового характеру та вивчення думки поліцейських, проведення аналізу результатів внесених змін до законодавства в зазначеній сфері.

У процесі реформування поліції найчастіше постає питання в дотриманні, охороні та захисті конституційних прав, свобод та законних інтересів людини, особливо, коли мова йде про застосування поліцією фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Вдосконалення діяльності поліції щодо застосування вказаних заходів, а саме розширення підстав та порядку застосування з дотриманням прав і свобод людини, врахування сучасних досягнень науки і техніки, впровадження передових практик країн ЄС та НАТО та підходів до підготовки і підвищення кваліфікації поліцейських позитивно вплине на ефективність виконання поліцією покладених на неї повноважень та на ставлення громадян до працівників поліції та її діяльності загалом. На нашу

думку, саме вирішення таких питань потребує вдосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні.

Серед завдань поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки та порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави і лише на третьому місці за значенням – протидія злочинності [30; 254, с. 13]. Із вказаного випливає, що законодавцем перевага надається, передусім правам та свободам людини у порівнянні із виконанням повноважень щодо протидії злочинності. Для виконання покладених повноважень, поліція законодавчо уповноважена на заходи впливу, якими є саме застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Не менш важливим є й законодавче закріплення принципу верховенства права, зміст якого розкривається через пріоритетність прав і свобод людини над повноваженнями поліцейського. Так, навіть застосування поліцейських заходів примусового характеру має відбуватися з чітким дотриманням прав і свобод людини, відповідно до Конституції України, законів та міжнародних стандартів. Не менш важливим постає питання й захист прав, свобод та законних інтересів самих поліцейських під час несення служби та, зокрема, застосування поліцейських заходів примусового характеру, оскільки навіть при законних підставах застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї поліцейські змушені зіштовхуватися з численними звинуваченнями, образами та неналежним (або зовсім відсутнім) правовим захистом з боку держави. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно б було захистити права поліцейського, зокрема щодо:

- доповнення положення щодо повноваження поліції застосувати поліцейські заходи примусового характеру;
- образи поліцейського під час несення служби, шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, встановивши адміністративну відповідальність за вказане діяння;

– доповнення системи загально-правових принципів діяльності поліції принципом «презумпція правоти поліцейського» та «підзвітність».

Підписання міжнародних угод також зумовлює у діяльності поліції неухильне дотримання стандартів у сфері захисту прав людини під час реалізації правоохоронних функцій, необхідність реагувати на появу нових видів злочинів і діяти відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Тому існує нагальна потреба погодити засади діяльності системи правоохоронних органів України зі світовими (зокрема європейськими) стандартами [255, с. 48-49].

Права і свободи людини можуть бути обмежені лише спеціально уповноваженими на те органами у випадках та на підставах, визначених законом. Такими спеціально уповноваженими органами є зокрема поліція, яка застосовує заходи примусового характеру, спрямовані на правопорушника чи супротивника з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Під час застосування заходів примусового характеру поліцейський має чітко розуміти, що права і свободи людини мають імперативний характер. Оскільки у випадку законодавчого закріплення норм поведінки поліцейських права людини мають бути обов'язковим до виконання правилом, гарантованим певними механізмами забезпечення та процедурам захисту. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно внести низку змін до Закону щодо умов, підстав та порядку застосування поліцейських заходів примусового характеру з метою унеможливлення порушення прав і свобод людини, а саме щодо:

– умов попередження щодо застосування поліцейських заходів примусового характеру до правопорушників чи супротивників та надання медичної допомоги потерпілим від застосування вказаних заходів;

– підстав та порядку застосування гумових та пластикових кийків, електрошокових пристроїв контактної та контактної-дистанційної дії; службових собак та коней; пристроїв, гранат та боєприпасів світлозвукової дії;

засобів акустичного та мікрохвильового впливу; водометів; вогнепальної зброї.

Крім того, з метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру та у зв'язку з відсутністю відомчого підзаконного акта, який би містив чіткий, детальний механізм реалізації застосування фізичного впливу(сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї працівниками поліції, а також гарантії особистої безпеки та відповідальності озброєного працівника поліції, вважаємо доцільним затвердити на рівні МВС України запропонований дисертантом проєкт Інструкції про застосування поліцейських заходів примусового характеру.

Дослідження міжнародних стандартів у сфері дотримання прав людини дало змогу з'ясувати певні обмеження повноважень поліції на застосування поліцейських заходів примусового характеру. Так, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. встановлює право на застосування поліцією сили лише у разі суворої необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їх обов'язків. Вказаний Кодекс підкреслює винятковий характер застосування сили, водночас дозволяючи застосування за розумної необхідності в конкретних обставинах, зокрема для запобігання злочину; для законного затримання або допомозі в його проведенні.

В Основоположних принципах застосування сили і вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку ООН від 1990 р. вказано, що держави та органи забезпечення публічного порядку та безпеки мають прийняти та запровадити певні норми та правила застосування заходів примусового характеру проти осіб. Під час розробки вказаних норм та правил мають бути враховані питання етики щодо застосуванням сили та вогнепальної зброї. Особлива увага в міжнародних стандартах приділяється вимогам до відбору поліцейських на посади, серед яких – належні моральні, психологічні та фізичні якості, що має сприяти ефективному виконанню покладених обов'язків. Крім того, серед вимог до поліцейських, які мають право на застосування заходів примусового характеру, – проходження постійної і ретельної професійної

підготовки, а також періодичної перевірки на придатність виконання функцій щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальної техніки та вогнепальної зброї.

З метою приведення у відповідність до міжнародних стандартів діяльності поліції України, а також запровадження сучасної практики застосування поліцейських заходів примусового характеру в окремих країнах ЄС і НАТО (Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки, Республіки Польщі, Словацької Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Італійської Республіки) у законодавство України та діяльність поліції, на нашу думку, доцільним є запропонувати:

– започаткувати практику використання в поліції безпілотних літальних апаратів з можливістю укомплектування їх електрошоковими пристроями контактної-дистанційної дії, пристроями з безпечними димоутворювальними препаратами, пристроями з фарбою. З цією метою пропонується ці апарати віднести до спеціальних засобів як поліцейських заходів примусу. Впровадження сучасних досягнень науки і техніки допоможе ефективно виконувати покладені на поліцію повноваження з завданням найменшої шкоди для життя чи здоров'я як населення, так і самих поліцейських;

– розширити підстави застосування поліцейськими електрошових пристроїв контактної та контактної-дистанційної дії з метою можливого завдання правопорушникам меншої шкоди у порівнянні із застосуванням до них вогнепальної зброї;

– впровадити у правозастосовну діяльність та судову практику практично орієнтовну модель оцінки дій поліцейського щодо обґрунтованості застосування заходів примусового характеру до фізичної особи на основі так званого «тесту Грехема», відповідно до якого рішення про застосування «сили» («use or force»), її виду, способу, інтенсивності та тривалості, поліцейський має ухвалювати у кожному конкретному випадку з урахуванням тяжкості злочину, а також того, чи становить підозрюваний безпосередню загрозу безпеці

поліцейського чи інших осіб; чи чинить підозрюваний активний опір арешту або чи намагається підозрюваний уникнути арешту втечею. При цьому об'єктивна обґрунтованість конкретного застосування «сили» має оцінюватися з погляду «розумного поліцейського» на місці події, а не з огляду на ретроспективний аналіз ситуації;

– впровадити у навчальний процес закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС України, поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України навчально-тренувальних ситуаційних завдань, в яких на основі реальних подій будуть відображені різноманітні практичні моделі поведінки поліцейських під час застосування заходів примусового характеру. Необхідність запровадження вказаних ситуаційних занять покликана результатами проведеного анкетування в рамках дисертаційного дослідження, відповідно до якого 59% респондентів з різних органів та підрозділів поліції України заявили про потребу в таких заняттях (додаток 8).

Під час дослідження встановлено, що взаємодія поліції з населенням та з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку під час застосування поліцейських заходів примусового характеру сприяє забезпеченню правопорядку й законності, дотримання публічної безпеки та порядку, підвищення рівня довіри до населення.

Ми погоджуємося з думкою С. В. Медведенко, що взаємодія як функція державного управління реалізується як через владний вплив, так і через співробітництво, а його метою є досягнення спільних, взаємовигідних цілей. Зовнішній напрям взаємодії реалізується через систему прямих (суб'єкт – об'єкт) та зворотних (об'єкт – суб'єкт) зв'язків. Прямий зв'язок – це, як правило, управлінський вплив зверху до низу. Зворотний зв'язок є відгуком на вплив або отриману інформацію. Він дозволяє оцінити реакцію об'єкта, ефективність управлінського впливу. Важливість зворотного зв'язку полягає в тому, що взаємодія без його використання, без урахування реакції, думки другої сторони залишатиметься однобокою і незавершеною. Взаємодія,

виступаючи постійним, всебічним зв'язком між державою і суспільством, допомагає забезпечити ефективне функціонування системи державного управління. Це особливо характерно для правоохоронної сфери, де без взаємодії суспільства і держави неможливо досягнути вагомих тривалих позитивних результатів, зокрема й у діяльності Національної поліції України [244, с.2-3].

З метою поліпшення та вдосконалення форм взаємодії поліції з населенням та суб'єктами публічної безпеки та порядку у процесі застосування або можливого застосування поліцейських заходів примусового характеру, а також залучення громадян до такої взаємодії, що має стати повсякденною популяризацією поліцією, запропоновано започаткувати:

- з метою запобігання вчиненню правопорушень та забезпечення публічної безпеки та порядку, що зменшить застосування поліцейських заходів примусового характеру, організувати та проводити тематичні бесіди, зустрічі, лекції тощо серед населення, громад, громадських організацій. в трудових колективах, закладах освіти, за місцем проживання для роз'яснення норм чинного законодавства, зокрема законних підстав, порядку та наслідків застосування поліцейських заходів примусового характеру;

- обов'язкове неупереджене, повне та правдиве висвітлення контролюючими органами підстав, порядку та наслідків застосування поліцейських заходів примусового характеру у резонансних справах та подальше громадське обговорення;

- інформування населення щодо рівня криміногенності, результатів спільної роботи поліції з населенням в цьому напрямі.

Слід зазначити, що чільне місце серед нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції щодо застосування заходів примусового характеру, займає Закон. Однак, слід вказати, що за час дії Закону до його положень було внесено 26 змін та доповнень, що дало можливість стверджувати, що досі залишаються неврегульованими певні питання службової діяльності поліції. Окремим напрямом вдосконалення нормативно-

правового регулювання діяльності поліції слід виділити застосування поліцейських заходів примусового характеру, чому приділено увагу в дисертаційному дослідженні.

Тому напрямами підвищення ефективності заходів примусового характеру, які застосовуються поліцією, за результатами нашого дисертаційного дослідження є: 1) вдосконалення порядку та підстав застосування поліцейських заходів примусового характеру; 2) розширення повноважень поліції щодо застосування окремих видів поліцейських заходів примусу; 3) імплементація в законодавство України позитивного досвіду окремих країн ЄС і НАТО щодо правового регулювання в зазначеній сфері; 4) удосконалення навчальної бази підготовки майбутніх працівників поліції шляхом поглибленого вивчення правових підстав, порядку та практики застосування поліцейських заходів примусового характеру; 5) запровадження щорічних перевірок працівників поліції щодо знання вимог Закону, інших законів та нормативно-правових актів, в яких закріплені правові підстави та порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру; 6) надання працівникам поліції можливості безперешкодного всебічного підвищення кваліфікації для удосконалення навиків працівників поліції поводження з вогнепальною зброєю, спеціальними засобами, спеціальною технікою та прийомів рукопашного бою, протягом усього часу перебування на поліцейських посадах.

Висновки до розділу 3

Аналіз Кодексу поведінки посадовими особами з підтримання правопорядку, ухваленого Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН; Основних принципів застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, ухвалених Восьмим Конгресом ООН з запобігання злочинності та поводження з правопорушниками; Десяти правозахисних стандартів правильної поведінки для правоохоронних органів,

розроблених та затверджених Міжнародною Амністією спільно з поліцейськими та експертами з різних країн; Європейського кодексу поліцейської етики та Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію» дав змогу дійти висновку, що під час підготовки Закону були враховані основні міжнародні стандарти поліцейської діяльності.

На підставі правового регулювання і практики застосування поліцейських заходів примусового характеру в окремих країнах ЄС і НАТО (Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки, Республіки Польщі, Словацької Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Італійської Республіки) сформовано пропозиції щодо впровадження позитивного досвіду у законодавство України та діяльність поліції. Констатовано необхідність:

- започаткувати практику використання в поліції безпілотних літальних апаратів з можливістю укомплектування їх електрошоковими пристроями контактної-дистанційної дії, пристроями з безпечними димоутворювальними препаратами, пристроями з фарбою. З цією метою пропонується ці апарати віднести до спеціальних засобів як поліцейських заходів примусу з такими підставами застосування: припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень; відеоспостереження під час групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання винних осіб; маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

- розширити підстави застосування поліцейськими електрошокових пристроїв контактної та контактної-дистанційної дії з метою можливого завдання правопорушникам меншої шкоди порівняно із застосуванням до них вогнепальної зброї, а саме під час затримання особи, яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення і чинить фізичний опір поліцейському; затримання особи, яка чинить збройний опір або погрожує застосуванням зброї

чи інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей або поліцейського або намагається втекти з-під варти;

– запровадити у правозастосовну діяльність та судову практику практично орієнтовну модель оцінки дій поліцейського щодо обґрунтованості застосування заходів примусового характеру до фізичної особи на основі так званого «тесту Грехема», відповідно до якого рішення про застосування «сили» («use of force»), її виду, способу, інтенсивності та тривалості, поліцейський має ухвалювати у кожному конкретному випадку з урахуванням тяжкості злочину, а також того, чи становить підозрюваний безпосередню загрозу безпеці поліцейського чи інших осіб; чи чинить підозрюваний активний опір арешту або чи намагається підозрюваний уникнути арешту втечею. При цьому об'єктивна обґрунтованість конкретного застосування «сили» має оцінюватися з погляду «розумного поліцейського» на місці події, а не з огляду на ретроспективний аналіз ситуації;

– впровадити у навчальний процес закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС України, поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України навчально-тренувальних ситуаційних завдань, в яких на основі реальних подій будуть відображені різноманітні практичні моделі поведінки поліцейських під час застосування заходів примусового характеру.

Взаємодію Національної поліції України з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку можемо розуміти як організовану, регламентовану та узгоджену за часом, місцем, метою діяльність з комплексним використанням заходів примусу та методів, направлену на профілактику правопорушень та боротьбу зі злочинністю з метою захисту прав і свобод людини, на підставі та в порядку закону. До основних ознак такої взаємодії належать: спільна діяльність двох і більше суб'єктів, спрямована на забезпечення правопорядку, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку; законність; узгодженість дій всіх суб'єктів за метою,

завданнями, часом, місцем; забезпечення оптимального комплексного використання заходів примусового характеру, методів і засобів.

Форми взаємодії поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку під час застосування заходів примусового характеру: організація приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою на державному кордоні України або за її межами; забезпечення захисту державних і власних інтересів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; спільне патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць; забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць; виконання спільних заходів із запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події; проведення виконавчих дій щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів; запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб тощо.

Під взаємодією поліції з населенням слід розуміти діяльність, яка спонукає більшість законослухняних громадян до співробітництва з поліцією на засадах партнерства з метою подолання проблем, пов'язаних зі злочинністю, порушенням громадського порядку та безпекою, поліпшення якості життя кожного громадянина та встановлення довірливих відносин між поліцією та населенням.

Основними формами такої взаємодії є: проведення консультацій з громадськістю з питань нормативно-правового регулювання забезпечення публічної безпеки та порядку; ознайомлення населення з діяльністю поліції; здійснення переговорної діяльності під час проведення масових заходів; подання представниками громадськості (громадською радою) пропозицій з питань, що стосуються підвищення ефективності заходів забезпечення публічної безпеки і порядку, удосконалення законодавства в цій сфері; проведення експертизи нормативно-правових актів, що приймаються Національною поліцією з питань забезпечення публічної безпеки і порядку; сприяння вирішенню конфліктних ситуацій шляхом медіації; участь громадських формувань в охороні публічного порядку; заохочення громадян до участі у протидії правопорушенням; здійснення громадського контролю за діяльністю Національною поліцією в сфері забезпечення публічної безпеки і порядку.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання щодо вдосконалення адміністративно-правових засад застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставлених завдань.

1. За результатами дослідження вітчизняного законодавства виокремлено етапи, упродовж яких відбувалися становлення і розвиток в Україні механізмів охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності міліцією та поліцією, а саме: 1) етап демократизації, упродовж якого було сформовано організаційно-правові засади діяльності міліції як правоохоронного державного органу, який не підконтрольний та не підзвітний жодній політичній партії; започатковано демократичні механізми контролю за діяльністю міліції; 2) етап конституційної трансформації, під час якого визначено пряму дію норм Конституції України; гарантовано конституційні права і свободи людини і громадянина, їхній зміст та обсяг, гарантії їх захисту, та забезпечено виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини; 3) етап гуманізації, упродовж якого відбулися процеси посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань України перед європейським та світовим співтовариством; 4) етап оптимізації управління, упродовж якого ліквідовано міліцію та створено поліцію як новий орган державної влади; запроваджено механізми підвищення суспільної довіри до діяльності поліцейських та поліції загалом; 5) етап інституційного зміцнення та розвитку, упродовж якого розвинуто систему управління силами та засобами реагування поліцією на адміністративні та кримінальні правопорушення; посилено взаємодію поліції з населенням; запроваджено позитивний досвід і кращу практику іноземних держав щодо забезпечення публічної безпеки та порядку.

2. Зазначено, що заходи адміністративного примусу в діяльності поліції варто розуміти як соціально спрямовану, просторово-часову, причинно-

наслідкову діяльність поліції, її органів та їхніх посадових осіб, направлених на запобігання і припинення адміністративних та кримінальних правопорушень, ліквідацію наслідків протиправної поведінки шляхом застосування до правопорушника передбачених законом заходів реагування з метою охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку.

3. З'ясовано сутність поліцейських заходів примусового характеру та запропоновано авторське визначення поняття «поліцейські заходи примусового характеру», під яким пропонується розуміти заходи адміністративного припинення спеціального призначення, які застосовуються поліцейськими у випадку обґрунтованої необхідності для захисту та охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку, на підставі та в порядку, передбачених законом, та коли інші заходи адміністративного примусу неефективні.

Виокремлено ознаки поліцейських заходів примусового характеру: 1) є різновидом державного примусу; 2) застосовуються для охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки та порядку; 3) є формою реалізації поліцейськими їхніх владних повноважень; 4) застосовуються на підставі та в порядку, визначених виключно законом; 5) є найбільш жорстким способом реагування на діяльність правопорушника (фізичний вплив (сила), спеціальні засоби, вогнепальна зброя); 6) застосовуються до фізичних осіб, та, за необхідності, до тварин чи предметів, які їх оточують; 7) застосовуються у разі невиконання законної вимоги поліцейського; 8) застосовуються незалежно від волі та бажання правопорушника, супротивника та інших осіб; 9) мають фізичний та моральний (психічний) вплив на людину та носять попереджувальний характер; 10) вид, спосіб, інтенсивність та тривалість застосування заходів примусового характеру визначаються поліцейським за своїм внутрішнім переконанням з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила

правопорушення.

4. Аргументовано важливість дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини під час застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні. Вказано на необхідність запровадження в діяльності поліції позитивної практики окремих країн ЄС і НАТО щодо: 1) застосування поліцейськими безпілотних літальних апаратів, електрошокових пристроїв, а також інноваційних підходів до навчання та підвищення кваліфікації з питань застосування поліцейських заходів примусового характеру; 2) підготовки поліцейських, де головна увага приділена теоретичній та практичній базі застосування вогнепальної зброї, фізичній підготовці, навичкам керування автомобілем та програмі ЛЕСТІТР (Програма підготовки поліцейських по тактиці правоохоронного контролю) – інтенсивній навчальній програмі у сфері тактики та техніки арешту та контролю ситуацій, захисту від спонтанних атак, включаючи напад з холодною зброєю, на досвіді Federal Law Enforcement Training Centers (Федеральний учбовий центр правоохоронних органів, Сполучені Штати Америки); 3) оцінки обґрунтованості застосування поліцейських заходів примусового характеру до фізичної особи на основі так званого «тесту Грехема».

5. Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні проаналізовано з огляду на важливість забезпечення розумного балансу між правами і свободами, законними інтересами людини, суспільства і держави. Вказано, що адміністративно-правовий механізм застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні є сукупністю допустимих, юридично визначених заходів, засобів та способів, за допомогою яких здійснюється функціонування поліції, вплив на свідомість та поведінку суб'єктів через застосування поліцейських заходів примусового характеру з метою запобігання, та/або припинення правопорушення, та/або уникнення настання шкідливих наслідків і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. До структури механізму адміністративно-правового застосування поліцейських заходів примусового характеру віднесено норми адміністративного права, акти їх застосування в діяльності поліції та

адміністративно-правові відносини, які виникають під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Акцентовано, що при застосуванні поліцейських заходів примусового характеру поліцейські мають керуватися як загальноправовими, так і спеціально-правовими принципами, зокрема: принципом оперативності, принципом стримування, принципом завдання найменшої шкоди, принципом пропорційності, принципом достатності, принципом поваги до честі та гідності людини. Аргументовано необхідність впровадження у законодавство України та практичну діяльність поліції принципів «підзвітності» та «презумпції правоти поліцейського».

6. Аналіз підстав та порядку застосування поліцейських заходів примусового характеру дав змогу дійти висновку, що застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї має вимушений та тимчасовий характер, зумовлене протиправною поведінкою людей (правопорушників, супротивників) та є реакцією на неї держави в особі поліції. Доведено, що поліцейські заходи примусового характеру при правомірному та своєчасному застосуванні дають змогу впливати на протиправну поведінку людей, припиняти найбільш небезпечні їхні прояви та створювати стримувальний ефект на правопорушників.

Аргументовано необхідність затвердження на рівні МВС України правил застосування поліцейськими заходів фізичного впливу (сили), спеціальних заходів, вогнепальної зброї під час виконання службових завдань. З цією метою дисертантом розроблено проект Інструкції про застосування поліцейських заходів примусового характеру.

7. Встановлено, що у процесі застосування або можливого застосування поліцейських заходів примусового характеру поліція взаємодіє з населенням та з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку з метою забезпечення правопорядку, законності, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку, а також підтримання належного рівня довіри населення до функціонування поліції та діяльності поліцейських. Відзначено, що формою такої

взаємодії поліції з населенням є: ознайомлення громадськості з діяльністю поліції; здійснення переговорної діяльності під час проведення масових заходів; сприяння вирішенню конфліктних ситуацій шляхом медіації; заохочення громадян до участі у протидії правопорушенням.

Крім того, з'ясовано, що формою взаємодії поліції з суб'єктами публічної безпеки та порядку в зазначеній сфері є: організація приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою; співпраця з іншими органами державної влади з питань удосконалення та контролю застосування фізичного впливу (сили), спеціальних заходів, вогнепальної зброї; спільне патрулювання громадських місць; виконання спільних заходів щодо реалізації сумісних функцій та повноважень щодо забезпечення правопорядку, законності, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку; проведення виконавчих дій щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів публічної влади; запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до юридичної відповідальності осіб, які їх вчинили; надання невідкладної медичної допомоги особам, які постраждали в результаті застосування поліцейських заходів примусового характеру.

Задля вдосконалення форм взаємодії поліції з населенням та суб'єктами публічної безпеки та порядку у процесі застосування або можливого застосування поліцейських заходів примусового характеру запропоновано започаткувати: доведення усіма зацікавленими органами державної влади інформації до населення України щодо законних підстав, порядку та наслідків застосування поліцейських заходів примусового характеру; обов'язкове неупереджене, повне та правдиве висвітлення контролюючими органами підстав, порядку та наслідків застосування поліцейських заходів примусового характеру у резонансних справах та подальше громадське обговорення.

8. Визначено, що проблемами адміністративно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні є: неузгодженість деяких положень Закону України «Про Національну поліцію» з міжнародними стандартами у сфері прав людини; відсутність у статті 23 Закону

України «Про Національну поліцію» положення щодо повноваження поліції застосовувати поліцейські заходи примусового характеру; недосконале правове регулювання застосування поліцейськими гумових та пластикових кийків, електрошокових пристроїв контактної та контактано-дистанційної дії, службових собак і коней, пристроїв, гранат та боєприпасів світлозвукової дії, засобів акустичного та мікрохвильового впливу, водометів та вогнепальної зброї; неврахування сучасних досягнень науки і техніки; неефективні механізми охорони прав і свобод поліцейських під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Доведено, що вирішення зазначених проблем має здійснюватися комплексно за такими напрямками: 1) вдосконалення порядку та підстав застосування поліцейських заходів примусового характеру; 2) розширення повноважень поліції щодо застосування окремих видів поліцейських заходів примусу; 3) імплементація в законодавство України позитивного досвіду окремих країн ЄС і НАТО щодо правового регулювання в зазначеній сфері; 4) удосконалення навчальної бази підготовки майбутніх працівників поліції шляхом поглибленого вивчення правових підстав, порядку та практики застосування поліцейських заходів примусового характеру; 5) запровадження щорічних перевірок працівників поліції щодо знання вимог Закону України «Про Національну поліцію», інших законів та нормативно-правових актів, в яких закріплені правові підстави та порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру; 6) надання працівникам поліції можливості безперешкодного всебічного підвищення кваліфікації для удосконалення навиків працівників поліції поводження з вогнепальною зброєю, спеціальними засобами, спеціальною технікою та прийомів рукопашного бою, протягом усього часу перебування на поліцейських посадах.

9. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення адміністративного законодавства з питань застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні:

1) У Кодексі України про адміністративні правопорушення пропонується:

– у пункт 1 абзацу 2 статті 262 КУпАП внести зміни шляхом заміни поняття «насильство в сім'ї» на «домашнє насильство» та виключення поняття «дрібна спекуляція»;

– доповнити статтею 185¹⁴ «Образа честі та гідності поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця» та викласти в такій редакції:

«Образа, тобто умисне приниження честі та гідності працівника Національної поліції, військовослужбовця або працівника Державної прикордонної служби або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону під час виконання ним службових обов'язків, виражена в непристойній формі, нецензурній лайці та непристойних жестах, а також пошкодженні однострою, –

тягне за собою накладання штрафу від тридцяти до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.».

2) У Законі України «Про Національну поліцію» пропонується:

– доповнити пункт 4 частини першої статті 23 та викласти його в такій редакції:

«4) вживає заходів із застосуванням поліцейських заходів превентивного та примусового характеру з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення»;

– частину 2 статті 42 викласти в такій редакції:

«2. Фізичний вплив (сила) – дії поліцейського, що виявляються в застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів і вогнепальної зброї для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам поліції, затримання правопорушника та відведення небезпеки, що загрожує життю чи

здоров'ю поліцейського або інших осіб.»;

– частину 4 статті 42 доповнити пунктом 14 та викласти його в такій редакції:

«14) безпілотні літальні апарати, укомплектовані засобами відеоспостереження, електрошоковими пристроями контактної-дистанційної дії чи пристроями з безпечними димоутворювальними препаратами або пристроями з фарбою»;

– частину 2 статті 43 викласти в такій редакції:

«2. Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку, не менше як два рази з наданням часу, достатнього для припинення скоєння правопорушення.»;

– частину 4 статті 43 викласти в такій редакції:

«4. Поліцейські зобов'язані у найкоротший термін надати медичну та іншу допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу, а також забезпечити повідомлення рідних чи близьких пораненої або постраждалої особи про її стан та місце перебування.»;

– у підпункті «б» пункту 6 частини 3 статті 45 слово «і» замінити словом «або»;

– пункт 6 частини 3 статті 45 доповнити підпунктами:

«в) затримання особи, яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення і чинить фізичний опір поліцейському»;

«г) затримання особи, яка чинить збройний опір або погрожує застосуванням зброї чи інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей або поліцейського або намагається втекти з-під варти»;

– підпункт б пункту 12 частини 3 статті 45 викласти в такій редакції:

«б) виявлення, переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні або вчинила адміністративне чи кримінальне правопорушення»;

– пункт 13 частини 3 статті 45 доповнити підпунктом «в» та викласти в такій редакції:

«в) захисту об'єктів, що охороняються, а також для блокування руху груп осіб при масових заходах.»;

– частину 3 статті 45 доповнити пунктом 14 та викласти його в такій редакції:

«14) безпілотні літальні апарати, укомплектовані засобами відеоспостереження, електрошоковими пристроями контактної-дистанційної дії чи пристроями з безпечними димоутворювальними препаратами або пристроями з фарбою застосовуються для:

– *припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;*

– *відеоспостереження під час групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання винних осіб;*

– *маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;»;*

– в пункті 1 частини 4 статті 45 після слів *«в живіт»* доповнити словами:

«, а також багаторазово наносити удари в одне місце;»;

– в пункті 4 частини 4 статті 45 після слів *«нижче +10°C»* доповнити словами *«і тиском струменя 10 і більше атмосфер, направляти струмінь води в голови людей;»;*

– частину 4 статті 45 доповнити підпунктом 7 та викласти в такій редакції:

«7) застосовувати пристрої, гранати та боєприпаси світлозвуквої дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу на відстані ближче двох метрів від людини.»;

– в підпункті 5 пункту 4 статті 46 після слів *«яка намагається втекти»* доповнити словами *«, якщо іншими способами зробити неможливо.»;*

– пункт 10 статті 46 викласти в такій редакції:

«Поліцейський у всіх випадках застосування вогнепальної зброї зобов'язаний негайно повідомити свого керівника, який у свою чергу зобов'язаний поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора.»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загоруй І. С. Поняття «Права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. № 2. 2016. С. 66-82.
2. Фарбер И. Е. Права человека, гражданина и лица в социалистическом обществе. *Правоведение*. № 1. 1967. С. 39-47.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Васильченко О. П. Конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Адміністративне право і процес*. № 1 (11). 2015. С.26-33.
5. Мерник А. М. Теоретико-правові підходи до визначення охорони основних прав людини. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу* (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 228 с.
6. O'Donnel G., Schmitter P. Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press, 1986. P. 15.
7. Бульбенюк С. С. Проблеми демократизації України: теоретичний і прикладний аспекти. *Політичний менеджмент*. № 3. 2008. С. 62-70.
8. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР від 16 лип. 1990 р. № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 31. Ст. 429.
9. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. № 1427-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
10. Історія держави і права України (1991 – 2019 роки): навчальний посібник / за заг. ред. доктора юрид. наук, професора, академіка Національної

академії правових наук Бандурки О. М. Харків: Майдан, 2019. 344с.

11. Про міліцію: Закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 4. Ст. 20.

12. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.

13. Про внесення доповнень і змін до закону Української РСР «Про міліцію»: Закон України від 19 черв. 1992 р. № 2484-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст.526 (втратив чинність).

14. Ващенко К. О., Корнієнко В. О. Демократичні принципи. *Політологія для вчителя*. URL:https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/172..htm (дата звернення: 23.04.2020).

15. Водотика С. Г. Муніципальна міліція: історичний досвід та проблеми функціонування в Україні. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 85. С. 128-131.

16. Матвійчук О. Загальна характеристика прав і свобод людини. *Права людини в діяльності поліції: практичний посібник*. 2016. 78 с.

17. Головченко В. Конституціоналізм – досягнення світової думки. URL: <http://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/konstytutsionalizm-dosyagnennya-svitovoyi-dumky/> (дата звернення: 13.07.2019).

18. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / [М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан та ін.]; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.

19. Статистика звернень до Європейського суду з прав людини за 2006 рік. URL: <http://minjust.gov.ua> (дата звернення: 13.07.2019).

20. Україна та Європейський суд з прав людини. URL: <http://coe.mfa.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2020).

21. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14>.

22. Барановський О. В. Історико-правовий аналіз становлення та розвитку

системи управління та організаційно-штатного забезпечення діяльності міліції незалежної України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 6 (21). Т. 1. 2017. С. 3-10.

23. Гуманізація державної служби. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України: наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова), В. М. Сороко (співголова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 6: Державна служба / наук.-ред. колегія: С. М. Серьогін (співголова), В. М. Сороко (співголова) та ін. 2011. С. 93-94.

24. Казанцев Н. Соціальна держава: влада і управління. Проблеми теорії і практики управління. 1992. № 5. С. 84.

25. Науково-практичний коментар Закону України «Про міліцію» / [В. Д. Сущенко, О. М. Джужа, В. І. Олефір та ін.; ред. проф. Є. М. Моїсєєва]. Київ: КНТ, 2010. 304 с.

26. Гіда Є. О. Деонтологічні засади забезпечення прав і свобод людини та громадянина працівниками міліції у сфері правопорядку: монографія. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 416 с.

27. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на представленні Спеціальної доповіді «Стан дотримання Україною європейських стандартів з прав і свобод людини» з нагоди 60-річчя Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22 жовтня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001715-10#Text> (дата звернення: 17.09.2019 року).

28. Бочек О. І. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю згідно закону України «Про Національну поліцію». *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 129–131.

29. Ладика Ю.В. Історія становлення та розвитку забезпечення соціальних гарантій працівників Національної поліції України. *Приватне та публічне право*. 2017. № 2. С. 52-54.

30. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

31. Взаємодія поліції та громади. URL: <https://www.bezpechne.community> (дата звернення: 20.08.2020).

32. Майстренко М. М. Імплементация Community policing: від філософської доктрини до дієвого стратегічного напрямку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 39-46.

33. Балинська О. М. Нормативна основа співпраці поліцейського та громадян в Україні. *Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі*: матеріали круглого столу (м. Львів, ЛьВДУВС 23 листоп. 2017 р.) / упорядники З. Р. Кісіль, Л. Й. Гуменюк. Львів, 2017. 172 с.

34. Венцик А. В. Складові оптимізації взаємодії поліції з населенням. *Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі*: матеріали круглого столу (м. Львів, ЛьВДУВС 23 листоп. 2017 р.) / упорядники З. Р. Кісіль, Л. Й. Гуменюк. Львів, 2017. 172 с.

35. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 1023-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-organiv-sistemi-ministerstva-vnutrishnih-sprav-na-period-do-2020-roku> (дата звернення: 20.10.2019).

36. Запровадження у навчальний процес скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів. URL: <https://www.naiou.kiev.ua/news/zaprovadzhennya-u-navchalnij-proces-skandinavskoyi-modeli-zabezpechennya-publichnoyi-bezpeki-ta-poryadku-pid-chas-provedennya-masovih-zahodiv.html> (дата звернення: 10.05.2019).

37. Бочек О. І., Кобець М. П. Застосування поліцейських заходів в аспекті дотримання прав людини і громадянина. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3. С. 54–60.

38. Бочек О.І. Зупинення транспортного засобу як один з превентивних заходів Національної поліції України. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*: матеріали XI Міжн. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 22 лист. 2016 р.). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2017.

С. 29–32.

39. Бочек О. І. Деякі питання застосування заходів примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4. Ч. 2. С. 12–17.

40. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія. За заг.ред. проф. О. М. Бандурки. Харків: Вид-во Нац.ун-ту внутр.справ, 2002. 336 с.

41. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій: навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.

42. Ровинський Ю. О. Поняття та види державного примусу. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 35–41.

43. Адміністративне право України: підручник / під ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 624с.

44. Поліщук А. О. Забезпечення прав людини при застосуванні заходів адміністративного примусу поліцією: дис. ..канд. юрид. наук: 12.00.07; НДІ публічного права. Київ, 2017. 178с.

45. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: монографія. Запоріжжя. Поліграф, 2004. 404 с.

46. Ключниченко А. П. Меры административного принуждения, применяемые милицией (Особенности. Классификация. Система выражения): учебное пособие. Киев: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел. 1979. 88 с.

47. Битяк Ю. П., Зуй В. В., Комзюк А. Т. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність: конспект лекцій. Харків: Укр. юрид. академія, 1994. 34 с.

48. Алехин А. П., Кармолицкий А. А , Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации: учебник. Москва: Зерцало, 1998. С. 276.

49. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право України. конспект

лекцій. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1996. 160 с.

50. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

51. Мельник Р. С. Забезпечення законності застосування заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 19 с.

52. Комзюк А. В., Комзюк В. Т. Адміністративний примус в діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми і формулювання громадського суспільства та становища правової держави*: збірн. матеріалів другої Всеук.наук.-практ. інтернет-конференції. 2019. С. 81-86.

53. Коліушко І. Б., Банчук О. А. Поняття адміністративного примусу потребує ґрунтовного переосмислення. *Право України*. 2010. № 4. С. 307-314.

54. Фіночко Ф. Д. Еволюція поглядів щодо класифікації адміністративного примусу. *Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку*. Короткі тези доповідей та наукових повідомлень республіканської науково-практичної конференції (м. Харків, 9–11 лист. 1995 р.). Харків, 1995. С. 138–139.

55. Еропкин М. И. Управление в области охраны общественного порядка. М., 1973. 210 с.

56. Ківалов С. В. Адміністративне право України: навч. посіб. / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Фенікс, 2012. 399 с.

57. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. 19 с.

58. Арбузкин А. М. К вопросу о классификации мер административного воздействия, применяемых органами внутренних дел (милицией) в сфере охраны общественного порядка. *Совершенствование административно-правовой деятельности органов внутренних дел*: сборник

научных трудов. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1988. С. 11-23.

59. Розин Л. М. Проблемы классификации мер административного принуждения. *Управление и право*. 1982. Вып.7. С. 182-189.

60. Тихомиров С.В. Административное право Р.Ф.: Учебное пособие. Москва: Изд. «Юрлитинформ», 2003. 539 с.

61. Бытяк Ю. П., Зуй В. В. Административное право Украины (общая часть): учебное пособие. Харків: ООО «Одисей», 1999. 224 с.

62. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2-х томах: Т.1. Загальна частина /ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

63. Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий 7 груд. 1984 р. № 8073-Х. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 10.02.2020).

64. Бочек О. И. Ограничение перемещения лица или транспортного средства либо фактического владения вещью согласно Закона Украины «О Национальной полиции». *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика*: материалы II Межд. заочн. научн. конф. (Могилев, 19 мая 2017 г.). Могилев: Могилевский институт МВД Республики Беларусь, 2017. С. 63–67.

65. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навчальний посібник / [В. М. Бесчастний, А. О. Собакарь, О. М. Мердова та ін.]; за ред. В. М. Бесчастного. Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. 252 с.

66. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: дис. ...канд.юрид.наук. Харків, 1994. 151с.

67. Агеенкова Г. Т. Меры административного пресечения: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Москва, 1982. 23с.

68. Зеленько В. Л. Вопросы теории и практики применения милицией мер административного пресечения правонарушений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1979. 17 с.

69. Савчук Д. А. Генеза адміністративно-правового забезпечення

застосування примусу правоохоронними органами України. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. 1(70). С. 124-134.

70. Лошицький М. В. Теоретико-правові засади адміністративно-поліцейської діяльності держави: монографія Київ: «МП Леся», 2014. 365 с.

71. Лящук Р. М. Методи переконання та примусу в адміністративній діяльності правоохоронних органів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 148-150.

72. Питання реформування органів внутрішніх справ України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 230.

73. Адміністративна діяльність: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калайнов та ін. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.

74. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина / за заг. ред. О. П. Рябченко. – Харків: ХНУВС, 2009. 256с.

75. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2003, 1440 с.

76. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. 2-е вид., виправ. К.: Аконіт, 2001. Т.1: А-К. 2001. 880 с.

78. Іванцов В. О., Чишко К. О. характеристика поліцейських заходів крізь призму методів адміністративної діяльності поліції. *Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти*: колективна монографія / за заг. ред. А. С. Нестеренко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 528 с.

78. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

79. В Україні запустили проект «Поліцейський офіцер громади». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskij-oficer-gromadi>

(дата звернення: 28.06.2020).

80. Політологія. Курс лекцій: навч. Посібник / Дзюбко І. С., Панібудьласка В. Ф., Шемшученко Ю. С. та ін.; за заг. ред. І. С. Дзюбко. Київ: Вища школа, 1993. 445 с.

81. Бочек О. І. Повноваження Національної поліції під час проникнення до житла чи іншого володіння особи. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 21–22 липн. 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С. 28–32.

82. Фролов О. С. Проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів і заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 16 с.

83. Коллер Ю. С. Місце та роль заходів примусу в діяльності Національної поліції України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 3(37). С. 77-84.

84. Бочек О.І. Нормативно-правове забезпечення застосування заходів примусу працівниками національної поліції України. *Актуальні питання публічної безпеки та порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство – стратегії розвитку і взаємодії*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 18 трав. 2018 р.). Маріуполь. 2018. С. 24-26.

85. Словник української мови: в 11 томах. Т. 7, 1976. Стор. 508. URL: <http://sum.in.ua/s/pravorogushnyk> (дата звернення: 19.10.2020).

86. Словник української мови: в 11 томах. Т. 9, 1978. Стор. 851. URL: <http://sum.in.ua/s/pravorogushnyk> (дата звернення: 19.10.2020).

87. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. С. 695.

88. Рудницький С. В. Категорія «механізм» та її гнесологічні можливості для опису явищ і процесів суспільно-політичного життя. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 679-685.

89. Орзих М. Ф. Право и личность: Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества. К. Одесса: Вища школа,

1978. С. 67.

90. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2008. 446 с.

91. Тодыка Ю. М. Конституция Украины – основной закон государства и общества: учебн. пособие. Харків; Факт, 2001. С. 337.

92. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: сутність і структура. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2015. С. 218-226.

93. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2000. 704 с.

94. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 544 с.

95. Шопіна І. М. Адміністративно-правове регулювання управління органами внутрішніх справ України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. С. 66.

96. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

97. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. 624 с.

98. Остапенко О. І. Наукові уявлення про механізм адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник*. 2010. № 2. С. 142-149.

99. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття): підручник. Держ. подат. адмін. України; Укр. фінанс.-екон. ін-т. Ірпінь: УФЕУ, 1998. 108 с.

100. Плугатар Т. А. Сутність механізму адміністративно-правового регулювання діяльності міліції України. *Форум права*. 2011. № 2. С. 741-744.

101. Макарейко Н. В. Административное право: пособие для подгот. к экзаменам. Москва: Юрайт-Издат, 2003. 223 с.

102. Ярмакі Х. П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: дис. ... док. юрид.наук. Харків, 2006. 438 с.
103. Головін А. П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки: автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.07 Київ, 2004. 20 с.
104. Когут Я. М. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів місцевої міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2008. 19 с.
105. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.
106. Бельский К. С. Полицейское право: лекционный курс. под ред. канд. юрид. наук А. В. Куракина. Москва: Дело и Сервис, 2004. 816 с.
107. Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності Національної поліції України. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 7. С. 120-124.
108. Когут Я.М. Принципи діяльності Національної поліції в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 132–140.
109. Шатіло В. Принципи діяльності державної влади і методи їх здійснення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 1 (99). С. 66–70.
110. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., доп. Київ, 2015. 208 с.
111. Фролов А. С. Гарантии обеспечения прав граждан при применении огнестрельного оружия и силы должностными лицами по поддержанию правопорядка: тезисы докладов научно-практ. конферен. посвященная памяти проф. Федорова К. Г. (г. Запорожье, 12-13 июн. 1996 г.). Запорожье, 1996. С. 159-163.
112. Робінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Право, 1997.

154 с.

113. Дитюк В. Правовий принцип поваги, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина в діяльності Національної гвардії України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 855. С. 48-56.

114. Бочек О. І. Дотримання прав людини працівниками Національної поліції України. *Реалізація прав людини в діяльності правоохоронних органів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 17 травня 2018 р.). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України. 2018. С. 210-213.

115. Коленіченко Л. І. Сутність законності в організації та діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 17 травня 2019 року*. С. 89-91.

116. Христинченко Н. П. Особливості реалізації принципу законності у сучасних умовах державотворення. *Європейські перспективи*. № 6. 2013. С. 31-35.

117. Кобзар О. Ф. Адміністративно-правове регулювання поліцейської діяльності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпропетровськ, 2016. 418 с.

118. Гудима Н. В. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державного управління України: автореф. дис. ... канд. з держ.упр. Київ, 2008. 22 с.

119. Бочек О. И. Административно-правовое обеспечение поверхностной проверки и осмотра как одного из видов полицейских мер в Украине. *Leges et Viata*. Молдова, 2016. № 12/3 (300). С. 11–14.

120. Денисюк Д. С. Принципи діяльності Національної поліції України: теорія та практика реалізації. *Митна справа*. 2015. № 5. С. 63-68.

121. Бочек О. І. Поняття та види поліцейських заходів в Україні. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 27 травня 2016 р.). Дніпро:

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 107–110.

122. Савчук Д. Принципи застосування заходів примусу правоохоронними органами. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 7. С. 182-187.

123. Guidelines for implementation of the UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Low Enforcement Officials. URL: <https://policehumanrightsresources.org/use-of-force-guidelines-for-implementation-of-the-un-basic-principles-on-the-use-of-force-and-firearms-by-law-enforcement-officials> (дата звернення: 16.11.2020).

124. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка: приняты от 07 сент. 1990 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334#Text (дата звернення 16.11.2020).

125. Sir Robert Peel's Policing Principles. URL: <https://lawenforcementactionpartnership.org/peel-policing-principles/> (дата звернення: 17.11.2020).

126. The 9 Principles of Good Policing: The foundations of a civilized law-enforcement agency—and a veteran LAPD officer whose attitudes are at odds with them. URL: <https://www.theatlantic.com/national/archive/2014/08/the-9-principles-of-good-policing/378810/> (дата звернення: 17.11.2020).

127. Імператив презумпції правоти поліцейського. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/avakov/57e8c379c7361/> (дата звернення: 17.11.2020).

128. Шутак І. Д. Колізія між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією правоти поліцейського. *Наукові Записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 5. С. 9-15.

129. Гранчак Т. В. Презумпція правоти поліцейського в умовах України – крок до європейської практики чи поліцейської держави? *Україна: події, факти, коментарі*. 2016. № 18. С. 7–18.

130. Солнцева Х. В., Путєвська К. Ю. Деякі питання запровадження

презумпції правоти поліцейського в Українське законодавство. *Право та інновації*. 2019. № 1(25). С. 32-38.

131. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка]. Харків, 2016. 408 с.

132. Науково-практичний коментар розділів IV «Повноваження поліції» та розділів V «Поліцейські заходи» Закону України «Про національну поліцію»: науково-практичний коментар / кол. авт. Харків: Право, 2016. 178 с.

133. Шопіна І. М. Адміністративно-правове регулювання управління органами внутрішніх справ України: *монографія*. Київ, 2011. 520 с.

134. Халфина Р. О. Право как средство социального управления. Москва: Наука, 1988. 298 с.

135. Бандурка О.М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України. Харків, 2004. 780 с.

136. Проблемы эффективности надзора / под ред. К.Ф. Скворцова. Москва: Юрид. лит., 1977. 160 с.

137. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Издательство БЕК. 1995. 320 с.

138. Явич Л. С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений. Москва: Госюриздат, 1961. 172 с.

139. Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права. Київ: Вища школа, 1991. 207 с.

140. Общая теория государства и права: Академический курс: в 2 т. Т. 2: Теория права / под ред. М. Н. Марченко. Москва: Изд-во «Зерцало», 1998. 656 с.

141. Шопіна І. М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055-1061.

142. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

143. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання

відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 223 с.

144. Матвійчук А. В. Визначення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення регуляторної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №18. С. 121-124.

145. Разводовський В. Й. Особливості нормативно-правового регулювання державноуправлінських відносин у транспортній сфері. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 23. С. 167-174.

146. Ярошевська Р. С. Містобудівна діяльність, як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. 202 с.

147. Дараганова Н. В. Поняття «адміністративно-правове регулювання охорони праці в Україні». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. Ч. II. Т. 2. С. 98-101.

148. Грицай І. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності неурядових правозахисних організацій: дис. ... канд. юрид. наук. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2012. 200 с.

149. Харитонова О. І. Сучасні ознаки адміністративного права як галузі публічного права. *Виконавча влада і адміністративне право*. Київ: «Ін-юре», 2002. С.76-83.

150. Общая теория права и государства: учебник / под ред. В.В. Лазарева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 1996. 472 с.

151. Мазуров А. В. Правоведение: краткий курс лекций. Москва: Юрайт, 2013. 240 с.

152. Калайанов Д. П. Правове регулювання діяльності поліції в країнах Європи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 34-36.

153. Скакун Ф.О. Теорія права та держави: підручник. Київ: Алерта, 2013. 524 с.

154. Бочек О. І. Міжнародні стандарти застосування сили та вогнепальної

зброї поліцією з підтримання правопорядку. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 25-29.

155. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

156. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 5. Ст. 35.

157. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2020 рік. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113898&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 05.02.2021).

158. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15 бер. 2018 р. № 2337-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 29. Ст.233.

159. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 877. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877_2015-%D0%BF?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%97#top (дата звернення: 07.06.2020).

160. Положення про Департамент патрульної поліції: наказ Національної поліції України від 06 листоп. 2015 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text>(дата звернення: 07.06.2020).

161. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28 липн. 2017 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

162. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 січ. 2016 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

163. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ

України від 01 листоп. 2016 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

164. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

165. Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення «Корпус оперативно-раптової дії»: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 листоп. 2018 р. № 958. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1436-18#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

166. Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04 груд. 2017 р. № 987. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1565-17#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

167. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 трав. 2017 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

168. Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-17#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

169. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

170. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють

примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України від 30 січн. 2018 р. № 64/261/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18#n18> (дата звернення: 07.06.2020).

171. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 серп. 2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

172. Про затвердження Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 жовт. 2018 р. № 828. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

173. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 лют. 2016 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

174. Про затвердження Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в поліції, а також колишніми працівниками міліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29 берез. 2016 р. № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-16#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

175. Про забезпечення Національної поліції України вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 лип. 2016 р. № 619. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1001-16#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

176. «Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування

спеціальних засобів «Терен-6», «Терен-7» і «Терен-7М»: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18 жовт. 2018 р. № 847. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1508-18#Text> (дата звернення: 07.06.2020).

177. Остапович В. П., Бабенко В. Г., Янко І. В. Теорія, методика і тактика вогневої підготовки: навчально-методичний посібник / за заг.ред. д.ю.н., проф. В. О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; «МП Леся», 2017. 208 с.

178. Безсмертний Є. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Харків, 1997. 19 с.

179. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України: наказ МВС України від 28 лип. 1994 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94?find=1&text> (дата звернення: 07.06.2020).

180. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 черв. 1992 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text> (дата звернення: 28.09.2020).

181. Гнусов Ю. В. Спеціальна техніка Національної поліції України: навч. посіб. з дис. «Тактико-спеціальна підготовка» / [Ю. В. Гнусов, В. А. Свігличний, Ю. М. Онищенко]; Харк. нац. ун-т внутр. справ, факультет № 4, каф. кібербезпеки. Харків: ХНУВС, 2017. 175 с.

182. Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейськими електрошокових пристроїв. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3 (volume 1). Р. 91-98. (Словацька Республіка).

183. Про затвердження Інструкції про порядок застосування електрошокових пристроїв (електрошокерів): наказ МВС України від 13 лют. 1998 р. № 101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0101320-98#Text> (дата звернення: 25.06.2020).

184. Декларація про поліцію: Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 08 трав. 1979 р. № 690 (1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (дата звернення: 25.06.2020).

185. Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку: Резолюція 34/169 Генеральної асамблеї ООН від 17 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (дата звернення: 25.06.2020).

186. Бочек О. І., Пономаренко А. В. Застосування та використання вогнепальної зброї працівниками поліції України. *Актуальні питання вдосконалення правоохоронної діяльності*: матеріали XIV Міжн. спеціал. виставки «Зброї та безпеки–2017» (Київ, 10–13 жовтня 2017 р.) та XXII Міжн. спеціал. виставки індустрії безпеки «Безпека – 2017» (Київ, 17–20 жовтня 2017 р.) збірник тез / упорядники: В. О. Криволапчук, Т. О. Проценко, О. Є. Користін, І. В. Опришко, Д. В. Смерницький; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Київ: ДНДІ МВС України. 2018. С. 97–100.

187. Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 22-28.

188. Устав Организации Объединённых Наций, подписанный 26 июня. 1945 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 27.06.2020).

189. Всеобщая декларация прав человека, принятая и провозглашенная в резолюции 217А Генеральной Ассамблеей от 10 декаб. 1948 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.06.2020).

190. Декларация о защите всех от пыток и других жестких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, принятая Резолюцией 3452 Генеральной Ассамблеей ООН от 9 декаб. 1975 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_084#Text (дата звернення: 27.07.2020).

191. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифіковану Указом Президії ВР від 26 січн. 1987 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085?find=1&text=%D1%81%D0%B8%D0%BB#top (дата звернення: 27.07.2020).

192. Погребняк С. П. Вплив судової практики на юридичні акти в англо-американському праві. *Вісник академії правових наук*. 2004. № 2 (37). С. 24-34.

193. Кодекс поведення должностных лиц по поддержанию правопорядка: Резолюция 34/169 Генеральной ассамблеи ООН от 17 декаб. 1979 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (дата звернення: 26.07.2020).

194. Европейский Кодекс полицейской этики, принят Комитетом министров Совета Европы 19 сент. 2001 г. URL: <https://polis.osce.org/file/8641/download?token=5AIYESI-> (дата звернення: 26.07.2020).

195. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 25. 2014. С. 20-23.

196. Бочек О. І. Застосування поліцейських заходів примусу в Вірменії. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні: матеріалами Всеукр. наук-практ. інтер.-конф.* (Київ, 30 серпня 2016 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2016. С. 57-61.

197. Использование сотрудниками правоохранительных органов США силы: нормативная база и практика применения. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/84144-ispolzovanie-sotrudnikami-pravookhranitelnykh-organov-ssha-sily-normativnaya> (дата звернення: 29.07.2020).

198. Guiding Principles on Use of Force: Police Executive Research Forum. 2016. URL: <https://www.policeforum.org/assets/30%20guiding%20principles.pdf> (дата звернення: 30.08.2020).

199. *Graham v. Connor*, 490 U.S. 386 (1989). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/490/386/> (дата звернення: 07.09.2020).

200. *Graham v. Connor*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Graham_v._Connor (дата звернення: 07.09.2020).

201. Use of force, firearms and less lethal weapons. URL:

<https://www.app.college.police.uk/app-content/armed-policing/use-of-force-firearms-and-less-lethal-weapons/?highlight=principle?s=principle> (дата звернення: 21.12.2020).

202. Academy physical training program. URL: <https://joinlapd.com/events-prep/academy-physical-training-program> (дата звернення: 21.12.2020).

203. Education Level and police use of Force. The Impact of a collage Degree. 2020. NY.

204. Low Enforcement Control Tactics Instructor Training Program. URL: <https://www.fletc.gov/training-program/law-enforcement-control-tactics-instructor-training-program> (дата звернення: 21.12.2020)

205. J. Vespucci, Education Level and Police Use of Force, SpringerBriefs in Criminology. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-42795-5_1 (дата звернення: 21.11.2020).

206. Кудря В. О., Колесник В. А. Професійна підготовка працівників поліції до застосування заходів примусу: досвід Сполучених Штатів Америки. *Наука і правоохорона*. 2020. № 4. С. 96-100.

207. Deine ausbildung: polizeimeister/in/. URL: <https://polizei-der-beruf.de> (дата звернення: 21.12.2020).

208. La formation au concours police. URL: <https://www.centre-europeen-formation.fr> (дата звернення: 21.12.2020).

209. Denver police change policy on shooting at cars. URL: <https://www.denverpost.com/2015/06/09/denver-police-change-policy-on-shooting-at-cars/> (дата звернення: 21.12.2020).

210. What Is the 21-Foot Rule? URL: <https://www.uslawshield.com/the-dangers-of-the-21-foot-rule/> (дата звернення: 21.12.2020).

211. Non-lethal weapon. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Non-lethal_weapon (дата звернення: 23.12.2020).

212. Інструкція з ведення оперативних заходів на предмет застосування не смертельних спеціальних засобів. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14800> (дата

звернення 10.10.2019).

213. Санакоєв Д. Б. Досвід нормативно-правового регулювання застосування спеціальних засобів у США в контексті реформування національної поліції України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 70-77.

214. Wybrane techniczne środki przymusu bezpośredniego – paralizator elektryczny TASER X26 – cz. I. Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach 2011. 50 z.

215. Бочек О. І. Особливості застосування заходів запобігання і припинення правопорушень поліцією зарубіжних країн. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2017 в Україні (Київ, 24 травня 2017 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2017. С. 24-26.

216. «Einsatz des Tasers kann Leben schützen». URL: <https://innen.hessen.de/pressearchiv/pressemitteilung/einsatz-des-tasers-kann-leben-schuetzen> (дата звернення: 02.10.2019).

217. Тазеры для немецкой полиции: насколько опасны? URL: <https://www.dw.com/de/taser-f%C3%BCr-die-deutsche-polizei-wie-gef%C3%A4hrlich-sind-elektroschockpistolen/a-49823267> (дата звернення: 02.10.2019).

218. Гребенюк А. М., Рибальченко Л. В. Використання безпілотників для потреб поліції. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5024/1/3.pdf> (дата звернення: 19.11.2020).

219. Головань О. М., Тробюк Д. В. Перспектива використання безпілотних літальних апаратів підрозділами Національної Гвардії України під час охорони громадського порядку. Збірник наукових праць Харківського національного університету повітряних Сил. 2019. № 2 (60). С.43-47.

220. Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису: наказ

МВС України від 18 груд. 2018 р. № 1026 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19> (дата звернення: 16.01.2021).

221. Нацполіція розпочинає підготовку операторів безпілотників. URL: <https://mvs.gov.ua/ua/news/24071> *Nacpoliciya_rozpochina_pidgotovku_operatoriv_bezpilotnikov.htm* (дата звернення: 20.01.2021).

222. Поліцейські шукатимуть порушників карантину за допомогою дронів. URL: <https://hromadske.ua/posts/policejski-shukatimut-porushnikov-karantinu-za-dopomogoyu-droniv-u-kiyevi-vzhe-pochali-tak-robiti> (дата звернення: 20.01.2021).

223. Utilizzo dei droni da parte della Polizia Locale: le regole. URL: <https://www.segretaricomunalivighenzi.it/archivio/2020/settembre/25-09-2020-utilizzo-dei-droni-da-parte-della-polizia-locale-le-regole> (дата звернення: 20.11.2020).

224. Балинська О. М. Нормативна основа співпраці поліцейського та громадян в Україні. *Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі: матеріали круглого столу* (м. Львів, 23 листоп. 2017 р.) / упорядники З. Р. Кісіль, Л. Й. Гуменюк. Львів: ЛьВДУВС, 2017. 172 с.

225. Бочек О. І. Взаємодія Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2020. № 4. С. 25-33.

226. Гавкалова Н. В., Грузд М. В.. Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 10(160). С. 281-290.

227. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручн. / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України. 1999. 702 с.

228. Шморгун Л. Г. Менеджмент організацій. Київ, 2010. 452 с. URL: https://pidru4niki.com/16011013/menedzhment/vzayemodiya_vzayemovidnosini_lyudey_organizatsiyi_sutnist_vidi_osoblivosti_vzayemodiyi (дата звернення: 25.11.2020).

229. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

230. Чумак В. В. Взаємодія та координація між суб'єктами охорони державного кордону. *Право і безпека*. 2011. № 2 (39). С. 161-165.

231. Назар Ю. С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 160 с.

232. Організація управління персоналом в органах внутрішніх справ: монографічне дослідження / [В. Д. Сущенко, А. М. Смирнов, О. І. Коваленко, А. А. Смирнов]. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. С. 300.

233. Майоров В. В. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 185-190.

234. Панова О. О. Суб'єкти забезпечення публічної безпеки в Україні. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 24-25 трав. 2019 р.). Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2019. С. 90-92.

235. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінології науки. 424 с.

236. Коваленко А. В. Взаємодія поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2018. № 4 (Ч. 1). С. 50-53.

237. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 2-3. Ст.12.

238. Демідов І. І. Взаємодія прокурора, слідчого з оперативними й

іншими підрозділами під час проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів і речовин у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 246-258.

239. Кравченко О. Є. Прокурорський нагляд за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 198 с.

240. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: наказ МВС України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 29 верес. 2017 р. № 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#top> (дата звернення: 21.12.2020).

241. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ. 2002. 336 с.

242. Коломиец В. Я. Теоретические аспекты взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел. *Актуальные проблемы взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел*. Киев: КВШ МВД СССР, 1988. С. 12–16.

243. Черепненко О. Я. Взаємодія підрозділів ОВС з іншими силовими структурами, державними та громадськими організаціями при ліквідації масових заворушень. *Форум права*. 2011. № 2. С. 957–962.

244. Медведенко С. В. Адміністративно-правові основи взаємодії Національної поліції України з громадськістю в правоохоронній діяльності: дис. ... д-ра філософії. Одеса, 2020. 283 с.

245. Чхиквадзе В. М. Социалистический гуманизм и права человека. Москва : Наука, 1978. 303 с.

246. Проект «Шкільний офіцер поліції». URL: <https://cop.org.ua/ua/dosvid/ukrainskyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proekt-shkilnij-ofitser-politsiji> (дата звернення: 13.02.2021).

247. Як працює «Поліна» – поліція проти домашнього насильства. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28602166.html> (дата звернення: 13.02.2021).

248. Кікінчук В. Ю. Форми взаємодії національної поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку в державі. *Право.ua*. № 1. 2017. С. 81-86.

249. White S. (2011) The Importance of Community Policing in Troubled Times. Conference Paper for the International Crime Prevention Conference, 14-17 November 2011, Singapore.

250. Наилучшая практика построения партнерства между полицией и обществом. Составлено Старшим полицейским советником при Генеральном секретаре ОБСЕ. Вена, 2008. URL: <http://polis.osce.org/library> (дата звернення: 06.09.2019).

251. Лебедева Н. В. Проекти взаємодії поліції з населенням як засіб реалізації інституту партнерства в Європі. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 115-120.

252. Словник української мови. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F> (дата звернення 10.02.2021)

253. Вдосконалення – що це? Особливості та напрямки застосування. URL: <https://jak-zrobotu.pp.ua/rizne/3479-vdoskonalennya-ce-scho-osoblivost-ta-napryamki-i-zastosuvannya.html> (дата звернення: 10.02.2021).

254. Права людини в діяльності української поліції – 2015. Науково-практичне видання / упоряд. Крапивін Є. О. Київ: асоціація УМДПЛ, 2016. 408 с.

255. Малиновська Т. М., Гладкова Є. О. Дотримання працівниками Національної поліції міжнародних стандартів у забезпеченні прав і свобод людини. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Дніпропетровськ 25-26 листопада 2016 р.), Дніпропетровськ: 2016. .С. 48-52

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Бочек О. І. Деякі питання застосування заходів примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4 (частина 2). С. 12–17.
2. Бочек О. И. Административно-правовое обеспечение поверхностной проверки и осмотра как одного из видов полицейских мер в Украине. *Leges viata*. Молдова, 2016. № 12/3(300). С. 11-14.
3. Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 22-28.
4. Бочек О. І. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю згідно закону України «Про Національну поліцію». *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 129-131.
5. Бочек О. І. Міжнародні стандарти застосування сили та вогнепальної зброї поліцією з підтримання правопорядку. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 25-29.
6. Бочек О. І., Кобець М. П. Застосування поліцейських заходів в аспекті дотримання прав людини і громадянина. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3. С. 54-60.
7. Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейськими електрошокових пристроїв. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6\3 (volume 1). Р. 91-98. (Словацька Республіка)
8. Бочек О. І. Взаємодія Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2020. № 4. С. 25-33

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Бочек О. І. Поняття та види поліцейських заходів в Україні. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 27 травня 2016 року). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 107-110.

10. Бочек О. І. Застосування поліцейських заходів примусу в Вірменії. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні*: матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (Київ, 30 серпня 2016 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2016. С. 57-61.

11. Бочек О. І. Зупинення транспортного засобу як один з превентивних заходів Національної поліції України. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*: матеріали XI Міжн. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 22 листопада 2016 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України. 2017. С. 29-32.

12. Бочек О. И. Ограничение перемещения лица или транспортного средства либо фактического владения вещью согласно Закона Украины «О Национальной полиции». *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика*: материалы II Межд. заочн. научн. конф. (Могилев, 19 мая 2017 года). Могилев: Могилевский институт МВД Республики Беларусь. 2017. С. 63-67.

13. Бочек О. І. Особливості застосування заходів запобігання і припинення правопорушень поліцією зарубіжних країн. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2017 в Україні (Київ, 24 травня 2017 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2017. С. 24-26.

14. Бочек О. І. Повноваження Національної поліції під час проникнення до житла чи іншого володіння особи. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 21-22 липня 2017 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів». 2017. С.28-32 (104с.)

15. Бочек О. І., Пономаренко А. В. Застосування та використання вогнепальної зброї працівниками поліції України. *Актуальні питання вдосконалення правоохоронної діяльності*: матеріали XIV Міжн. спеціал. виставки «Зброї та безпеки – 2017» (Київ, 10-13 жовтня 2017 року) та XXII Міжн. спеціал. виставки індустрії безпеки «Безпека – 2017» (Київ, 17-20 жовтня 2017 року) збірник тез / упорядники: В. О. Криволапчук, Т. О. Проценко, О. Є. Користін, І. В. Опришко, Д. В. Смерницький; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Київ: ДНДІ МВС України. 2018. С. 97-100.

16. Бочек О. І. Дотримання прав людини працівниками Національної поліції України. *Реалізація прав людини в діяльності правоохоронних органів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 17 травня 2018 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України. 2018. С. 210-213.

17. Бочек О. І. Нормативно-правове забезпечення застосування заходів примусу працівниками національної поліції України. *Актуальні питання публічної безпеки та порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство – стратегії розвитку і взаємодії*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 18 травня 2018 року). Маріуполь. 2018. С. 24-26.

Додаток 2

АНКЕТА

Шановні пані та панове!

Науковим співробітником Державного науково-дослідного інституту МВС України здійснюється наукове дослідження «Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні».

З метою удосконалення правових засад застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї виникла необхідність проведення соціологічного опитування співробітників Національної поліції України, МВС України та НГУ.

Для вирішення зазначеної задачі розроблено дану анонімну анкету. Ваші дані ніде не фіксуються. Отримані результати будуть використовуватися в узагальненому вигляді лише у науково-практичних цілях.

Для заповнення анкети необхідно прочитати питання та запропоновані варіанти відповідей, вибрати ті з них, що найбільш повно відповідають Вашій думці або запропонувати власний варіант. Ваша допомога буде більш вагомим, якщо Ви намагатиметесь об'єктивно відповісти на поставлені запитання.

Заповнюйте, будь ласка, анкету, виходячи з Вашого досвіду, знань та розуміння проблеми.

Будемо вдячні за точні та правдиві відповіді!

Дякуємо за допомогу!

1. Місце проходження служби (вказати орган чи підрозділ Національної поліції України або МВС): _____

2. Стать

- чоловіча
- жіноча

3. Освіта

- середня
- середня спеціальна
- вища неюридична
- вища юридична

4. Стаж роботи в Національній поліції України:

- до 1 року
- від 1 до 5 років
- від 6 до 10 років
- від 11 до 15 років
- понад 20 років

5. Який із поліцейських заходів примусу, на Вашу думку, потребує додаткового законодавчого врегулювання?

- фізичний вплив (сила)
- Чому _____
- спеціальні засоби
- Чому _____
- вогнепальна зброя
- Чому _____

6. Чи достатньо Вам знань та навиків застосування поліцейських заходів примусу, отриманих під час первинної професійної підготовки чи навчання у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання?

- так

– ні

7. Чого не вистачає для підготовки працівників поліції під час навчання застосуванню заходів примусу?

- Теоретичної бази
- Практичних завдань
- Професійної підготовки (навичків) самого викладача
- Навчально-тренувальних ситуаційних завдань, в яких відображені різноманітні моделі поведінки працівників поліції в ході застосування заходів примусу
- Ваша відповідь

8. Чи доводилось Вам застосовувати фізичний вплив (силу) до правопорушника чи супротивника під час несення служби?

- а) так
- б) ні

9. Якщо «Так», що найчастіше слугувало підставою для фізичного впливу (сили)?

- забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб;
- припинення правопорушення;
- затримання особи, яка вчинила правопорушення
- Ваша відповідь _____.

10. Чи доводилось Вам застосовувати спеціальні засоби до правопорушника чи супротивника під час несення служби?

- а) так
- б) ні

11. Якщо «Так», які спеціальні засоби Вам доводилося застосовувати найчастіше? (можливо декілька варіантів)

- Гумові та пластикові кийки;
- Електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії;
- Засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);
- Засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівливої дії;
- Засоби примусової зупинки транспорту;
- Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
- Службові собаки та службові коні;
- Пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії;
- Засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
- Пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;
- Засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;
- Водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

12. Якщо «Так», що найчастіше слугувало підставою для застосування спеціальних засобів? (можливо декілька варіантів)

- Затримання особи, в тому числі яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського або збройний опір;
- Конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого;
- Проведення процесуальних дій з особами, у випадку, коли вони можуть створювати реальну небезпеку оточуючим або собі;
- Відбиття нападу, в тому числі збройного, на поліцейського, іншу особу та\або об'єкт, що перебуває під охороною;
- Припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень
- Відбиття нападу тварини, що загрожує життю або здоров'ю особи чи поліцейського;
- Звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні;

- Затримання озброєної особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;
- Подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил
- Ваша відповідь _____

13. Чи доводилось Вам застосовувати вогнепальну зброю під час несення служби?

а) так

б) ні

14. Якщо «Так», що слугувало підставою для застосування вогнепальної зброї?

- Відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;
- Захист осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;
- Звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;
- Відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;
- Затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;
- Затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;
- Зупинка транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського;
- Ваша відповідь _____.

15. З урахуванням яких критеріїв Ви керуєтесь при виборі поліцейських заходів примусу, які мають бути застосовані до правопорушника чи супротивника?

- Конкретної ситуації;
- Характеру правопорушення;
- Індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення;
- Вашим особистим переконанням та відчуттями;
- Вказівкою керівника;
- Ваша відповідь _____

16. З якими труднощами доводилося Вам зіштовхнутися під час застосування поліцейських заходів примусу при виконанні службових обов'язків (можливо декілька варіантів відповіді)?

- Складність розуміння формулювань підстав, умов та порядку застосування заходів примусу в законодавстві;
- Протидія зі сторони осіб, до яких застосовуються заходи примусу;
- Недостатність правових знань щодо порядку застосування заходів примусу;
- Страх щодо правильності рішення та/або вибору поліцейського заходу примусу;
- Недостатня фізична підготовка або навиків практичних знань застосування поліцейських заходів примусу
- Ваша відповідь _____

17. Чи є достатнім, на Вашу думку, правовий захист поліцейських у разі виникнення спорів щодо правомірного застосування ними заходів примусу?

а) так

б) ні

18. Якщо «Ні», то які існують проблеми такого захисту?

- Недостатнє законодавче закріплення гарантій професійної діяльності поліцейського;
- Неналежне надання правової допомоги поліцейському;
- Упереджене ставлення громадськості до застосування заходів примусу;
- Ваша відповідь _____

19. Чим на Вашу думку можна пояснити факти порушення законності та службової дисципліни під час застосування заходів примусу працівниками Національної поліції?

- Слабким контролем керівництва;
- Низьким рівнем професійної підготовки;
- Незнанням законодавства по застосуванню заходів примусу;
- Недосконалістю законів, що регулюють застосування заходів примусу Національною поліцією;
- Відсутність чітких та зрозумілих роз'яснень для поліцейських випадків застосування заходів примусу;
- Застарілістю законодавства, що регулюють застосування заходів примусу;
- Втома, відсутність концентрації уваги, нервова робота, що впливають на якість та уважність у роботі.

20. Причинами виникнення ситуацій з негативними наслідками при застосуванні поліцейськими заходів примусу на Вашу думку є (можна відмітити кілька відповідей):

- Недостатній рівень психологічної та фізичної готовності поліцейського до застосування заходів примусу;
- Неналежне матеріально-технічне забезпечення поліцейського спеціальними засобами, які використовуються при застосуванні заходів примусу;
- Низький рівень правосвідомості громадян, зокрема у частині виконання законних вимог поліцейського (наприклад, здійснення активного спротиву, що призводить до травмування громадян при застосуванні заходів примусу тощо);
- Відсутність ефективних правових механізмів захисту (виправдання) поліцейського від неправомірних звинувачень у застосуванні заходів примусу, внаслідок чого поліцейський намагається уникнути їх застосування навіть за наявності законних підстав, а відповідно несвоєчасно реагує на зміни у відповідній ситуації;
- Відсутність у поліцейського практичного досвіду щодо застосування заходів примусу
- Ваша відповідь _____

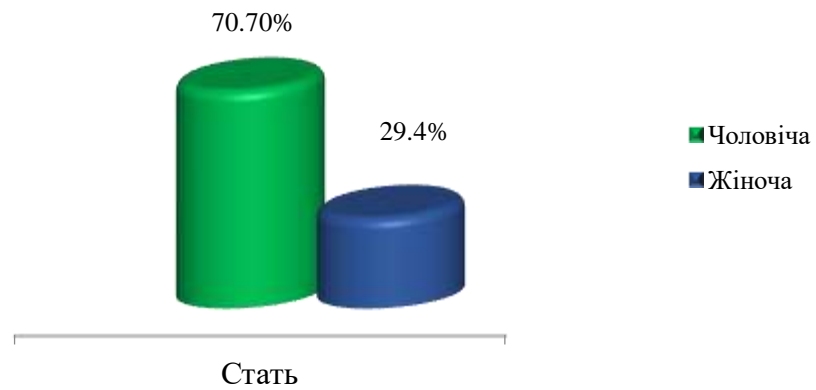
21. Які Ви бачите шляхи підвищення ефективності застосування поліцейських заходів примусу в Україні? _____

ЩИРО ВДЯЧНІ ЗА СПІВПРАЦЮ!

Окремі результати анкетування розкрито у додатках 3-16

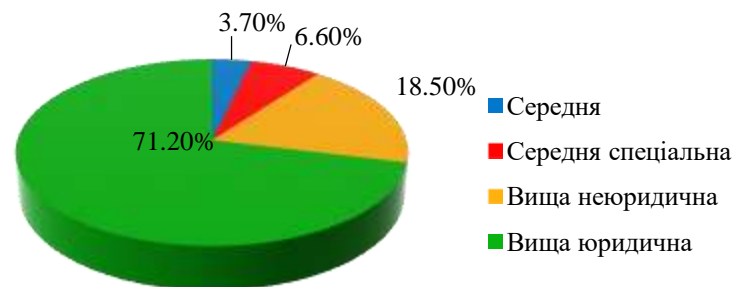
Додаток 3

ОКРЕМІ РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ

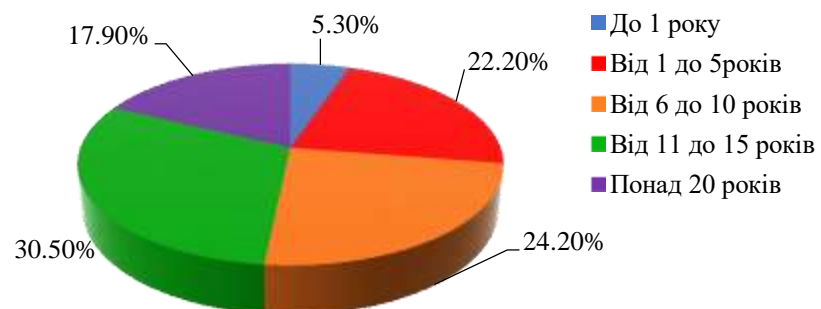
Додаток 4

Освіта

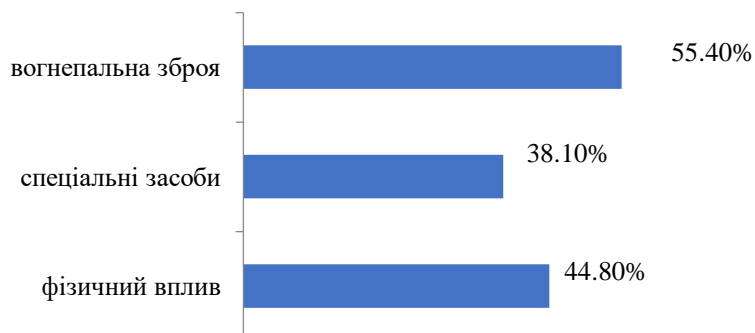
Додаток 5

Стаж роботи в Національній поліції України

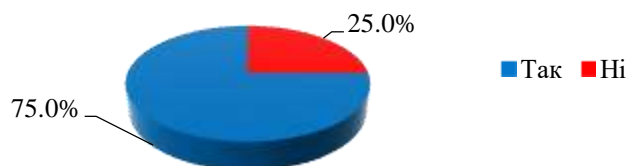
Додаток 6

Який із поліцейських заходів примусу, на Вашу думку, потребує додаткового законодавчого врегулювання?

Додаток 7

Чи достатньо Вам знань та навиків застосування поліцейських заходів примусу, отриманих під час первинної професійної підготовки чи навчання у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання?

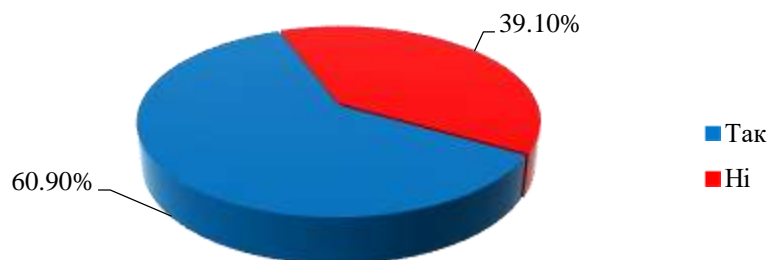
Додаток 8

Чого не вистачає для підготовки працівників поліції під час навчання застосуванню заходів примусу?

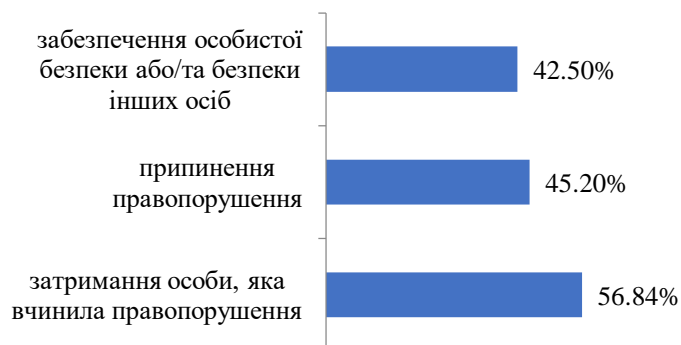
Додаток 9

Чи доводилось Вам застосовувати фізичний вплив (силу) до правопорушника чи супротивника під час несення служби?

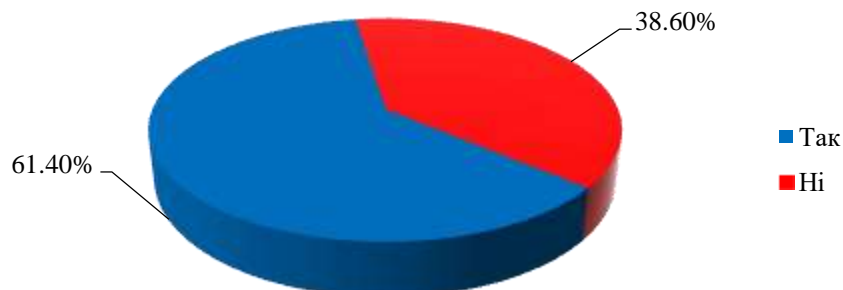
Додаток 10

Якщо «Так», що найчастіше слугувало підставою для фізичного впливу (сили)?

Додаток 11

Чи доводилось Вам застосовувати спеціальні засоби до правопорушника чи супротивника під час несення служби?

Додаток 12

Якщо «Так», які спеціальні засоби Вам доводилося застосовувати найчастіше? (можливо декілька варіантів)

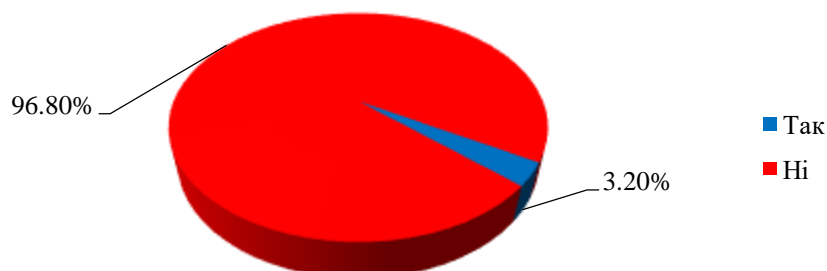
Додаток 13

Якщо «Так», що найчастіше слугувало підставою для застосування спеціальних засобів? (можливо декілька варіантів)

Додаток 14

Чи доводилось Вам застосовувати вогнепальну зброю під час несення служби?

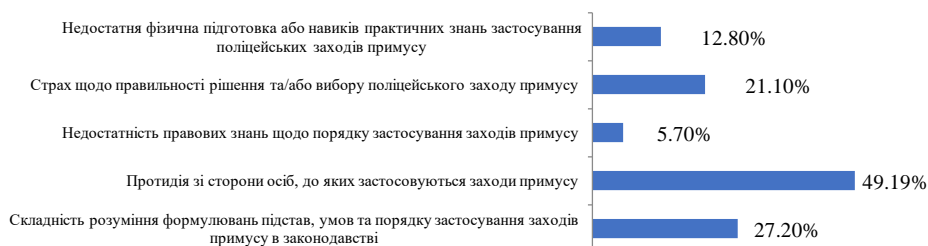
Додаток 15

З урахуванням яких критеріїв Ви керуєтеся при виборі поліцейських заходів примусу, які мають бути застосовані до правопорушника чи супротивника?

Додаток 16

З якими труднощами доводилося Вам зіштовхнутися під час застосування поліцейських заходів примусу при виконанні службових обов'язків (можливо декілька варіантів відповіді)?

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**НАКАЗ**

«__» _____ 2021

м. Київ

№ _____

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
__ . _____ 2021 р.
за № _____**Про затвердження Інструкції про порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру Національною поліцією України**

Відповідно до статей 42-46 Закону України «Про Національну поліцію», з метою організації діяльності Національної поліції України щодо охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, забезпечення особистої безпеки поліцейських, а також дотримання прав і свобод людини під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобі, вогнепальної зброї **НАКАЗУЮ:**

1. Затвердити Інструкцію про порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру Національною поліцією України (далі – Інструкція), що додається.
 2. Департаменту юридичного забезпечення забезпечити подання цього наказу на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України в установленому порядку
 3. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
- Контроль за виконанням цього наказу залишаю за собою.

Міністр**Арсен АВАКОВ**

*Проект
до наказу МВС України
від __._____.2021 року*

ЗАТВЕРДЖЕНО
**Наказ Міністерства внутрішніх
справ України**
___.201_ № ____
**Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України**
_____ 201_ р.
за № _____

ІНСТРУКЦІЯ **про порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру** **Національною поліцією України**

І. Загальні положення **та правові підстави застосування поліцейських заходів** **примусового характеру**

1. Цією Інструкцією визначається порядок застосування поліцейських заходів примусового характеру під час виконання повноважень органами та підрозділами Національної поліції України (далі – НПУ), з метою забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб, запобігання та припинення правопорушень.

2. Правовими підставами застосування поліцейських заходів примусового характеру під час виконання повноважень працівниками органів та підрозділів НПУ є Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII «Про Національну поліцію»; Положення про Національну поліцію, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877; Інструкція з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції, затверджена наказом МВС України від 11 жовтня 2018 року № 828; Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затверджена наказом МВС України від 01 лютого 2016 року № 70; Інструкція про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в 102 поліції, а також колишніми працівниками міліції, затверджена наказом МВС України від 29 березня 2016 року № 223; Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС від 21 серпня 1998 року № 622; Інструкція про

порядок застосування електрошокерів (електрошокерів), затверджена наказом МВС України від 13.02.1998 № 101; наказ МВС України від 06 липня 2016 року № 619 «Про забезпечення Національної поліції України вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї»; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, ухвалений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року № 34/169, Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію», Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, ухвалені Рішенням восьмого Конгресу ООН 27 серпня – 7 вересня 1990 року.

2. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», поліція під час виконання повноважень уповноважена застосовувати заходи примусового характеру (далі – заходи примусу), а саме: фізичний вплив (силу), спеціальні засоби, вогнепальну зброю.

3. Поліція під час виконання повноважень в межах своєї компетенції застосовує поліцейські заходи примусу у випадках:

- охорони прав і свобод людини;
- запобігання загрозам публічній безпеці і порядку;
- для припинення порушень публічної безпеки і порядку.

4. В Інструкції вживаються терміни, які мають таке значення:

Фізичний вплив (сила) – дії поліцейського, що виявляються в застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів і вогнепальної зброї, щоб припинити правопорушення, затримати порушника та відвести небезпеку, що загрожує життю та здоров'ю громадян.

Спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин.

Вогнепальна зброя – зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані.

Необхідна оборона – дії, вчинені з метою захисту інтересів чи прав особи, яка захищається, або іншої особи, інтересів суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання шляхом завдання шкоди тому, хто посягає, якщо такі дії були зумовлені потребою негайного відвернення чи припинення посягання.

Крайня необхідність – правомірне заподіяння шкоди для усунення небезпеки, яка загрожує державним, громадським чи особистим інтересам, що

охороняються законом, здійснене за обставин, коли ця небезпека не може бути усунена іншими засобами і заподіяна шкода менш значна, ніж відвернена. Дії, здійсненні в стані крайньої необхідності, підпадають під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом, однак вони не є злочином і визнаються суспільно корисними.

Опір – це активна протидія будь-якої особи, що спрямована проти здійснення працівниками поліції своїх повноважень.

Збройний опір – це активна протидія будь-якої особи здійсненню працівником поліції своїх службових повноважень, поєднаних із застосуванням чи загрозою застосування вогнепальної, холодної зброї, а також інших речей і предметів в якості зброї.

До предметів, що використовують правопорушники при здійсненні опору в якості зброї, можна віднести ті, якими можливо завдати тілесних ушкоджень, небезпечних для життя та здоров'я людини. Збройним слід вважати і такий опір, який здійснюється із застосуванням свідомо непридатної зброї або її імітатора, якщо в обстановці, що склалася, працівник поліції не міг і не повинен був сприймати їх як непридатну та імітаційну зброю.

Напад – насильницькі дії або погроза вчинення насильницьких дій стосовно працівників поліції у зв'язку з їх службовою діяльністю або щодо результатів службової діяльності, що вчиняються приховано або відкрито (спричинення тілесних ушкоджень, відібрання зброї, зв'язування, вбивство тощо). Ті самі насильницькі дії із застосуванням зброї вважаються – збройним нападом. Напад як такий не перестає ним бути, якщо його лише зупинено і в кожному мить він може розпочатися знову. Напад також вважається закінченим, якщо він перерваний захистом або припинений самим нападником.

Напад на будівлі, приміщення, споруди чи транспортні засоби – насильницькі дії, які виявляються у вторгненні (тобто відкритому проникненні в приміщення всупереч установленому режиму роботи об'єкта, діючим правилам пропускового режиму, вимогам службових осіб або волі осіб, які в цих приміщеннях мешкають, чи волі власників транспортних засобів, які їм належать), а також насильницькі дії, що не пов'язані зі вторгненням у приміщення, транспорт, але спрямовані на їх пошкодження або знищення.

Супротивник – це особа, яка чинить активні дії працівнику поліції, не виконуючи його законних вимог щодо припинення порушення публічної безпеки та порядку.

Заручник – особа, яка насильно позбавлена волі (захоплена та утримується в такому стані проти її волі будь-якою особою або групою осіб) під загрозою вбивства, спричинення тілесних ушкоджень, подальшого утримування або скоєння інших насильницьких дій з метою примушення третьої сторони до будь-яких дій.

Електрошокер – засіб активної оборони працівників поліції під час забезпечення публічної безпеки та порядку і призначені для стримування агресивності правопорушника, припинення опору з його боку при затриманні та відбиття нападу, а також для захисту від агресивних тварин.

Безпілотний літальний апарат (БпЛА) – це повітряне судно, керування

польотом якого і контроль за яким здійснюються дистанційно за допомогою пункту дистанційного пілотування, що розташований поза повітряного судна, або повітряне судно, що здійснює політ автономно за відповідною програмою.

Транспортний засіб – пристрій, призначений для перевезення людей або вантажу, а також такий, на якому встановлено спеціальне обладнання або механізм (усі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби).

Необхідна медична допомога потерпілій особі – це долікарська допомога, яка полягає в зупиненні кровотечі, виклику швидкої медичної допомоги або доставленні особи, яка постраждала внаслідок застосування до неї заходів примусу до медичної установи.

II. Порядок застосування заходів примусу

2.1. Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, які не визначені Законом України «Про Національну поліцію».

2.2. Не є заходом примусу використання поліцейським засобів індивідуального захисту (шоломів, бронежилетів та іншого спеціального екіпірування).

2.3. Поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату.

2.4. Поліцейські при здійсненні своїх повноважень, наскільки це можливо, використовують ненасильницькі засоби до змушеного застосування заходів примусу. Працівник поліції може застосовувати заходи примусу лише в разі, коли інші форми попереднього впливу виявились неефективними чи не дають будь-яких надій на досягнення очікуваного результату.

2.5. Поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку, не менше як два рази з наданням часу, достатнього для припинення скоєння правопорушення. У випадку безпосередньої загрози життю та здоров'ю громадян чи поліцейського (тобто такої, яка може негайно перерости в посягання на їхнє життя та здоров'я) або в ситуації, що склалася, попередження є невинуватим або неможливим – заходи примусу застосовуються без попередження.

2.5.1. Попередження має бути зроблене бажано рідною або зрозумілою мовою осіб, до яких заходи примусу застосовуються. Попередження починається зі слів «Поліція!» та вимогою щодо вчинення певних дій особою, яка вчиняє протиправні діяння. Кількість часу, достатнього для виконання правопорушником законної вимоги поліцейського, визначається поліцейським індивідуально в кожному конкретному випадку.

2.5.2. Поліцейський з метою відбиття нападу має право застосувати фізичну силу, спеціальні засоби тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника) та спеціальні засоби пригнічення чи обмеження волі людини або вогнепальну зброю без надання правопорушникові

часу на припинення своїх протиправних дій в таких випадках:

- коли перебування поліцейського на місці події, демонстрація ним приведення у готовність спеціальних засобів чи демонстрація вогнепальної зброї не забезпечує проведення поліцейського заходу;
- правопорушник вдається до фізичних атак на поліцейського, демонструючи при цьому небажання їх припинити чи намір здійснити напад на інших людей (оточуючих, у тому числі інших поліцейських) або фізичні спроби завдати їм тілесних ушкоджень чи заповдіяти смерть (агресивний опір).

2.6. Вид та інтенсивність застосування заходів примусу визначаються з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення.

2.6.1. Під час вибору виду та інтенсивності заходів примусу мають бути враховані такі індивідуальні особливості особи, яка вчинила правопорушення, як: кількість осіб правопорушників; їхній зріст, вага, вік; фізична підготовка; емоційний стан; наявність ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування від впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

2.6.2. Під час аналізу конкретної ситуації та характеру правопорушення мають бути враховані: вид та характер правопорушення, намагання особи, яка вчинила правопорушення чинити збройний опір або втекти.

2.7. Після досягнення мети застосування заходів примусу, поліцейські зобов'язані у найкоротший термін надати необхідну медичну допомогу та /або іншу допомогу будь-яким пораненим чи постраждалим особам.

2.7.1. У випадку застосування спеціальних засобів та службових собак поліцейський зобов'язаний, крім надання потерпілим необхідної медичної допомоги, повідомити лікарів чи медичні заклади про те, який саме засіб застосовано в кожному конкретному випадку.

2.7.2. Допомога повинна бути надана всім особам, які постраждали від застосування заходів примусу, не залежно від того, правомірним чи ні було їх застосування. Ненадання допомоги працівником поліції таким особам тягне за собою дисциплінарну або кримінальну відповідальність.

2.7.3. Надаючи допомогу особам, що посягали на життя чи здоров'я поліцейського чи інших осіб або особам, які затримуються, працівник поліції повинен дотримуватися заходів безпеки, щоб попередити раптовий напад з боку правопорушника. Для цього необхідно оглянути їхній одяг та речі, вилучити зброю та предмети, що можуть бути використані в якості зброї.

2.8. Поліцейські зобов'язані у найкоротший термін забезпечити повідомлення рідних чи близьких пораненої, постраждалої або затриманої особи про її стан та місце перебування.

2.9. Заборонено застосування поліцейських заходів примусу:

- до жінок з явними ознаками вагітності;
- до малолітніх осіб;
- до осіб з явними ознаками обмежених можливостей;
- до осіб з явними ознаками старості.

Заборона застосування поліцейських заходів примусу до цих осіб не

поширюється на випадки:

- учинення ними збройного чи групового нападу;
- учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

2.9.1. Жінками з явними ознаками вагітності вважаються особи, які візуально можуть бути визнані вагітними (за об'єктивними ознаками сприймаються поліцейським як вагітні).

2.9.2. Під малолітньою особою слід розуміти особу, яку поліцейський візуально може ідентифікувати, як особу, що не досягла чотирнадцяти років.

2.9.3. До явних ознак обмежених можливостей відносять виражені ознаки інвалідності, якими визнаються такі каліцтва чи вроджені вади, з огляду на які особа не може створювати небезпеку життю чи здоров'ю поліцейського або інших осіб.

2.9.4. До осіб з ознаками старості можна віднести осіб, яких поліцейський візуально може сприймати як неспроможних внаслідок вікових змін створювати небезпеку для життя та здоров'я поліцейського або інших осіб.

III Застосування фізичної сили

3.1. Поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми рукопашного бою, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання його повноважень, у випадках:

- забезпечення особистої безпеки;
- забезпечення безпеки інших осіб;
- припинення правопорушення;
- затримання особи, яка вчинила правопорушення.

3.1.1. До фізичної сили відноситься: спеціальні навички боротьби, прийоми самозахисту та фізичний вплив (рукопашний бій, самбо, дзюдо, айкідо, бокс, карате, кікбоксинг та інші види єдиноборств).

3.1.2. До прийомів рукопашного бою слід віднести кидки, удари, захвати, прийоми звільнення від них, прийоми обшуку та конвоювання, блоки, відходи з лінії атаки тощо. Вид засобу фізичного впливу та інтенсивність його застосування кожний поліцейський визначає самостійно, виходячи з оцінки обстановки, що склалася та особи правопорушника (його фізіологічних характеристик та фізичного стану).

3.2. До несення служби допускаються поліцейські, які пройшли спеціальну підготовку у межах курсів первинної професійної підготовки (спеціалізації) та продовжують підвищувати кваліфікацію протягом всього часу несення служби. Заняття з опанування прийомами самозахисту та фізичного впливу проводяться з метою формування навичок самозахисту, обеззброювання, та затримання осіб, що порушують громадський порядок, загрожують особистій безпеці громадян і поліцейського, спрямовані на розвиток сили, витривалості, гнучкості, а також виховання сміливості, рішучості, ініціативи та впевненості у власних силах.

3.3. У разі неможливості уникнути застосування сили вона не повинна

перевищувати фізичної дії, необхідної для виконання покладених на поліцію обов'язків і має зводитись до мінімального впливу на особу (завдання мінімально можливої шкоди здоров'ю правопорушників та іншим громадянам). Силою, що перевищує необхідну, для виконання завдання поліції, слід визнати таку фізичну дію, що завдала особі, яку затримують, шкоду, явно не співвідносну з небезпечністю посягання.

3.4. Застосування фізичної сили для захисту буде правомірним лише тоді, якщо обстановка свідчить, про те, що ненасильницькі дії не будуть ефективними для виконання завдань, покладених на працівника поліції.

3.5. Поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого безпосереднього керівника про застосування поліцейського заходу примусу – фізичної сили та завдання особі тілесних ушкоджень внаслідок його застосування.

3.6. Керівник органу чи підрозділу НПУ при отриманні інформації про застосування його підлеглим поліцейського заходу примусу – фізичної сили та завдання особі тілесних ушкоджень внаслідок його застосування, зобов'язаний повідомити про це прокурора.

IV Застосування спеціальних засобів

4.1. Для забезпечення публічної безпеки і порядку поліцейський може застосовувати спеціальні засоби, коли інші форми попереднього впливу не дали бажаних результатів.

4.2. Перелік спеціальних засобів, які використовуються при застосуванні поліцейських заходів примусу, та випадки їх застосування визначені Законом України «Про Національну поліцію» є вичерпними.

4.3. Поліцейський має право застосовувати спеціальні засоби тільки у разі, якщо він пройшов відповідну спеціальну підготовку.

4.4. До спеціальних засобів, які використовуються при застосуванні поліцейських заходів примусу, відносять:

- кайданки та інші засоби обмеження рухомості;
- гумові та пластикові кийки;
- засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
- засоби примусової зупинки транспорту;
- пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;
- електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії;
- спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
- пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
- водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби;
- пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії;
- засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами;
- безпілотні літальні апарати, укомплектовані засобами

відеоспостереження, електрошоковими пристроями контактної-дистанційної дії чи пристроями з безпечними димоутворювальними препаратами або пристроями з фарбою;

- службові собаки;
- службові коні.

4.5. При застосуванні та використанні поліцейських заходів примусу – спеціальних засобів, необхідно керуватися нормативно-правовим актом, який визначає поділ та класифікацію спеціальних засобів за фізичними, хімічними та іншими параметрами, принципом дії та будови, враховуючи їх вплив на організм людини.

Допустимі параметри спеціальних засобів у частині їх фізичного, хімічного та іншого впливу на організм людини визначаються уповноваженими установами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

4.6. Кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються:

- до осіб, які підозрюються у вчиненні адміністративного чи кримінального правопорушення та чинять опір поліцейському або намагаються втекти;

- під час затримання особи;

- під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого;

- у випадках якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі та оточуючим;

- під час проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточуючим або собі.

4.6.1. Заборонено застосовувати та використовувати кайданки та інші засоби обмеження рухомості безперервно більш ніж 2 години або без послаблення їх тиску.

4.7. Гумові та пластикові кийки застосовуються для:

- відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

- затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського;

- припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень.

4.7.1. Заборонено при застосуванні та використанні гумових та пластикових кийків наносити удари по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і животу, а також багаторазово завдавати удари в одне місце.

4.8. Засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, застосовуються для:

- відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

- припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень.

4.8.1. Заборонено під час застосування засобів, споряджених речовинами

сльозогінної та дратівної дії, здійснювати прицільну стрільбу по людях, розкидання і відстрілювання гранат у натовп, повторне застосування їх у межах зони ураження в період дії цих речовин.

4.9. Засоби примусової зупинки транспорту застосовуються:

- для примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського щодо зупинки транспортного засобу;
- для примусової зупинки транспортного засобу, якщо дії водія транспортного засобу створюють загрозу життю чи здоров'ю людини.

4.9.1. Заборонено застосовувати засоби примусової зупинки транспорту для примусової зупинки мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, транспортного засобу, що здійснює пасажирські перевезення, а також застосовувати такі засоби на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах, шляхопроводах, естакадах, у тунелях.

4.10. Пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень застосовуються для:

- затримання особи;
- звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні.

4.10.1. Застосування малогабаритного підривного пристрою для відкриття приміщень є виправданим, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам та інтересам, є меншою, ніж шкода, яку вдалося відвернути.

4.11. Електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії застосовуються для:

- відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;
- відбиття нападу тварини, що загрожує життю і здоров'ю особи чи поліцейського;
- затримання особи, яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення і чинить фізичний опір поліцейському;
- затримання особи, яка чинить збройний опір або погрожує застосуванням зброї чи інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей або поліцейського або намагається втекти з-під варти.

4.11.1. Заборонено застосовувати електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії:

- в районі голови, шиї та статевих органів;
- до осіб, які мають ознаки алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебувають від впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;
- перевищувати допустимий час впливу електроряду на правопорушника, встановлений Інструкцією по експлуатації на кожний тип електрошокера;
- використовувати електрошокери, що мають зовнішні пошкодження та несправні запобіжну та пускову кнопку;

– користуватися електрошокером у приміщеннях, де є легкозаймисті або вибухонебезпечні речовини.

4.12. Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби застосовуються для:

– маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

– припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання, а також контролю за переміщенням речей.

4.13. Пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовуються для:

– відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

– затримання особи, яка чинить збройний опір;

– для примушення особи, яка чинить збройний опір, залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де вона перебуває;

– звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні.

4.13.1. Заборонено застосовувати пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу на відстані ближче двох метрів від людини.

4.14. Водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби застосовуються для:

– припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;

– відбиття групового нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей;

– примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського зупинитися;

– затримання озброєної особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

4.14.1. Заборонено застосовувати водомети при температурі повітря нижче +10°C і тиском струменя 10 і більше атмосфер, та направляти струмінь води в голови людей.

4.15. Пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, застосовуються для:

– захисту від нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;

– відбиття збройного нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також для звільнення їх у разі захоплення;

– затримання особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

– затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти;

– затримання озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей, у тому числі

поліцейського;

- подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил;
- знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;
- припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;
- відбиття групового нападу, що загрожує життю чи здоров'ю людей.

4.15.1. Заборонено відстрілювати патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в окремі частини голови і тіла людини.

4.16. Засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, застосовуються для:

- забезпечення маскуванню дій поліцейських, спрямованих на затримання особи, яка чинить збройний опір;
- для примушення особи, яка чинить опір, залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), на якій вона перебуває;
- звільнення особи, незаконно позбавленої свободи.

4.17. Безпілотні літальні апарати, укомплектовані засобами відеоспостереження, електрошоковими пристроями контактної-дистанційної дії чи пристроями з безпечними димоутворювальними препаратами або пристроями з фарбою застосовуються для:

- припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;
- відеоспостереження під час групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання винних осіб;
- маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

4.17.1. Усі БпЛА, які виконують польоти вночі, мають бути оснащені спеціальним обладнанням для таких польотів. Під час польотів уночі на всіх БпЛА з моменту запуску до моменту закінчення польоту (вимкнення двигунів) мають бути увімкнені бортові аеронавігаційні вогні, крім БпЛА, що виконують бойові (спеціальні) завдання.

4.17.2. На БпЛА наносяться відповідні розпізнавальні знаки «Поліція». У разі якщо розмір або конфігурація БпЛА унеможливує нанесення цих знаків, на БпЛА встановлюється розпізнавальна табличка з реєстраційним номером, контактним телефоном та адресою електронної пошти.

4.17.3. Право на виконання польотів зовнішнім пілотам (операторам) надається за умови проходження спеціальної підготовки та отримання відповідного допуску для польотів на БпЛА.

4.18. Службовий собака використовується під час:

- патрулювання;

- виявлення, переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні або вчинила адміністративне чи кримінальне правопорушення;
- під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи;

- для відбиття нападу на особу та/або поліцейського;
- захисту об'єктів, що охороняються.

4.19. Службовий кінь використовується під час:

- патрулювання;
- переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;
- захисту об'єктів, що охороняються, а також для блокування руху груп осіб при масових заходах.

4.20. Поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого безпосереднього керівника про застосування поліцейського заходу примусу – спеціальних засобів та завдання особі поранення або каліцтва внаслідок його застосування.

4.21. Керівник органу чи підрозділу НПУ при отриманні інформації про застосування його підлеглим поліцейського заходу примусу – спеціальні засоби та завдання особі поранення або каліцтва внаслідок його застосування, зобов'язаний повідомити про це прокурора.

4.22. Правила зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів, що є на озброєнні поліції, визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України.

V Застосування та використання вогнепальної зброї

5.1. Поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю як найбільш суворий поліцейський захід примусу у виняткових випадках:

1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;

2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю.

До обставин, що свідчать про загрозу для життя та здоров'я громадян відносять:

- застосування холодної та вогнепальної зброї,
- нанесення ударів у життєво важливі органи,
- нанесення ударів особі з боку групи правопорушників,
- завдання ударів, після яких особа не в змозі піднятися і не подає ознак життя,
- наїзд або спроба наїзду автотранспортом,
- застосування при нападі різноманітних технічних засобів,
- обливання паливною або хімічною рідиною,
- спроба завдати удару пляшкою,
- кидання каміння у громадян,
- спроба скинути громадянина з висоти,
- виштовхування особи з транспортного засобу, що рухається,
- спроба здійснити підпал або вибух об'єкта, де перебувають люди.

3) для звільнення заручників або осіб, які незаконно позбавлені волі;

4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти, якщо іншими способами зробити це неможливо.

В усіх випадках необхідно, щоб працівник поліції, приймаючи рішення про застосування зброї проти особи, яку він застав при вчиненні злочину, був впевнений, що в діях особи, яка затримується, містяться ознаки тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення.

б) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського.

Зброя для припинення втечі з-під варти може бути застосована лише в тому випадку, коли особі, яка здійснює втечу, відомо про взяття її під варту в передбаченому законом порядку.

Зброя не може бути застосована проти особи, якщо їй не оголошена постанова про арешт, або тримання під вартою.

Працівник поліції має право застосувати вогнепальну зброю для припинення тільки такої втечі, яка відбувається в нього на очах.

Зброя може застосовуватися із початку втечі до того моменту, коли особа буде затримана або, навпаки, буде втрачена з поля зору працівника поліції.

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського.

Застосуванню вогнепальної зброї для зупинки транспортного засобу має передувати застосування поліцейських заходів – спеціальних засобів для примусової зупинки транспортного засобу та у випадку якщо застосування останніх не дало бажаного результату.

Вогнепальна зброя для зупинки транспортного засобу може бути застосована тільки шляхом його пошкодження, тобто поліцейський не повинен застосовувати зброю, якщо не впевнений, що не зможе це зробити без ризику спричинення вогнепального поранення водієві, людям, які перебувають у транспортному засобі, що переслідується, та оточуючим. Стрільбу в даному випадку слід вести, як правило, з близької відстані по задніх колесах транспортного засобу, що переслідується, так, щоб умови застосування зброї гарантували особисту безпеку водіям, пасажиром та оточуючим. Найбільш оптимальними умовами застосування зброї в даному випадку є: рівна, пряма ділянка дороги, відсутність зустрічного транспорту та пішоходів, можливість безпечного з'їзду на обочину.

Працівник поліції, який правомірно застосував зброю для зупинки транспортного засобу, не несе відповідальності за смерть та тілесні ушкодження водію, майнову шкоду, що настала внаслідок перекидання, наїзду на транспортного засобу, який вийшов з-під контролю цього водія.

Працівник поліції, що зупинив за допомогою зброї транспортний засіб та влучив при цьому у водія, пасажирів чи інших осіб несе кримінальну відповідальність відповідно до чинного законодавства, за винятком випадків, коли він не повинен був та не міг передбачити таких наслідків.

5.2. Поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку.

5.3. Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного Законом України «Про Національну поліцію».

5.3.1. Попередження може бути здійснено голосом або, у разі якщо порушник перебуває на значній відстані або виникла потреба у зверненні до великої групи людей, попередження може бути зроблено через гучномовні установки та підсилювачі словами "Стій! Поліція! Буду стріляти!" не менше двох разів з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення, після чого працівник поліції може зробити попереджувальний постріл вгору.

5.4. Застосування вогнепальної зброї без попередження допускається у випадках:

- спроби особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;
- збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;
- якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;
- якщо особа чинить збройний опір;
- для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю.

5.5. Поліцейський має право застосовувати вогнепальну зброю тільки:

- з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу;
- у разі збройного нападу, якщо відвернення чи припинення відповідного нападу неможливо досягнути іншими засобами.

5.6. Поліцейський може використати вогнепальну зброю:

- для подання сигналу тривоги та виклику допоміжних сил;
- для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб.

Постріли при використанні вогнепальної зброї для подання сигналу тривоги або виклику допомоги повинні здійснюватися у безпечному для оточуючих напрямі.

5.7. Поліцейському заборонено застосовувати та використовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

5.8. Поліцейський у всіх випадках застосування або використання вогнепальної зброї зобов'язаний негайно у письмовій формі повідомити свого керівника, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора.

5.9. Порядок зберігання і носіння вогнепальної зброї, що знаходиться в розпорядженні поліцейського, перелік вогнепальної зброї та боєприпасів, що використовуються в діяльності поліції, та норми їх належності встановлюються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України.

VI Гарантії особистої безпеки та відповідальність озброєного працівника поліції

6.1. З метою забезпечення особистої безпеки працівник поліції, при затриманні групи правопорушників, повинен встановити «зону безпеки», тобто утримувати затримувану особу на контрольованій відстані, що забезпечує захист від раптового нападу.

6.2. Затримувана особа повинна бачити або знати, що вона затримується працівником поліції під загрозою застосування зброї. Вимоги поліцейського до особи щодо її місцеперебування і дотримання вказаної відстані мають бути чіткими, ясними, зрозумілими.

6.3. Поліцейський може взяти до рук вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, що склалася, можуть виникнути підстави для її застосування.

6.4. Поліцейський може привести в готовність вогнепальну зброю та попередити особу про можливість її застосування під час затримання осіб, щодо яких у поліцейського виникла підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення, а також під час перевірки документів у таких осіб.

6.5. Підставою для застосування вогнепальної зброї поліцейським є спроба особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену поліцейським відстань, чи доторкнутися до зброї.

6.6. Працівник поліції, який застосував заходи примусу, не несе відповідальності за заподіяння громадянам шкоди, якщо він діяв відповідно до вимог чинного законодавства.

6.7. При наявності законних підстав застосування заходів примусу допускається спричинення особі, яка затримується, будь-якої шкоди, аж до позбавлення її життя. У випадку якщо поліцейський, з дотриманням всіх законних вимог, під час застосування заходів примусу прагнув, але не зміг уникнути смерті, не несе за це юридичної відповідальності.

6.8. Працівник поліції несе кримінальну відповідальність у наступних випадках:

- використання фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї для скоєння кримінального правопорушення;
- порушення вимог законодавства про необхідну оборону та крайню необхідність.

Перевищення меж необхідної оборони вважається перевищенням повноважень щодо застосування заходів примусу.

6.9. Перевищення меж необхідної оборони, тобто завдання тому, хто посягає, шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання чи обстановці захисту, тягне за собою відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених кримінальним законодавством.

6.10. Якщо дії поліцейського не підпадають під жодну статтю КК України, але під час застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї він порушив вимоги ст. 42 – 46 Закону України «Про Національну поліцію», його має бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Перевищення повноважень щодо застосування сили встановлюється під час службового розслідування.

6.11. Про підстави, обставини та наслідки застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен негайно повідомити безпосереднього керівника в усній формі, а протягом 24 годин у письмовій формі, де вказати:

- підстави та обставини застосування таких заходів (місце, час, наявність людей на місці події, кількість поліцейських, які застосовували заходи);
- правопорушення, які вчинила особа (особи);
- вид та інтенсивність застосування поліцейських заходів примусу (вид заходу, види та кількість використаних спеціальних засобів, боєприпасів, відомості про осіб, щодо яких було застосовано силу, наслідки її застосування, дані про можливих свідків, яку необхідну, зокрема невідкладну медичну допомогу надано потерпілому, де перебуває потерпілий (або транспортний засіб) тощо);
- дату складання, особистий підпис.

За наслідками застосування поліцейських заходів примусу проводиться службове розслідування стосовно правомірності дій поліцейського.

6.12. Якщо внаслідок застосування поліцейських заходів примусу особі завдано тілесних ушкоджень, поранень, каліцтва або здійснене активне застосування вогнепальної зброї керівник підрозділу поліції зобов'язаний негайно сповістити про це прокурора.

На підставі ст. 26 Закону України від 14.10.2014 № 1697-VII «Про прокуратуру» прокурор, як особа, що здійснює нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, у випадку допущеного порушення з боку поліцейського має право вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо порушення, вимагати усунення порушень, причин і умов, що їм сприяли, та притягнення винних до передбаченої законом відповідальності.

ПОГОДЖУЮ

Земчукин Кесальшик
(посада, звання)
ГУМІ в Київській області
нашобшик коліції
Курчов Талла Сергіївна
(прізвище, ім'я по-батькові керівника установи)

 (підпис)
21 грудня 2017 р.

АКТ
впровадження у практичну діяльність
результатів дисертаційного дослідження Бочек Оксани Іванівни
за темою «Адміністративно-правове забезпечення поліцейських
заходів в Україні»

Комісія у складі співробітників Головного Управління Національної поліції в Київській області, склала цей акт про вивчення результатів дисертаційного дослідження здобувача Державного науково-дослідного інституту МВС України Бочек Оксани Іванівни за темою «Адміністративно-правове забезпечення поліцейських заходів в Україні».

Проведене здобувачем дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення превентивних та примусових поліцейських заходів та сформульовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення застосування поліцейських заходів використані у практичній роботі Головного управління Національної поліції в Київській області.

Комісія вважає, що представлені Бочек Оксаною Іванівною аналітичні матеріали та пропозиції, підготовлені на основі наукового дослідження, проведеного нею на високому теоретичному та методологічному рівні. Зазначені матеріали, а також розроблена Інструкція про порядок застосування поліцейських заходів примусу мають практичну значимість і сприятимуть розвитку та вдосконаленню механізму застосування превентивних та примусових заходів, що здійснюються підрозділами

Національної поліції України для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку, а також для припинення їх порушення.

Голова комісії:

Заступник начальника
БПД в Київській області
Кашовник Володимир

(посада, звання)

Курлов Р.С.
(прізвище, ініціали)

Члени комісії:

Заступник начальника
територіального управління
БПД в Київській області
Кашовник Володимир

(посада, звання)

Гурев Р.С.
(прізвище, ініціали)

Заступник начальника БПД
в Київській області
Кашовник Володимир

(посада, звання)

Шчеп А.В.
(прізвище, ініціали)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник директора Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

І.В.Опришко

28 11 2018 року

АКТ

**впровадження у науково-дослідну діяльність
Державного науково-дослідного інституту МВС України
результатів дисертаційного дослідження Бочек Оксани Іванівни за темою
«Адміністративно-правове забезпечення поліцейських заходів в Україні»**

Комісія у складі: завідувача науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Рядінської В.О., начальника 3-го НДВ науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Коллера Ю.С., заступника начальника відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук Кобець М.П. склала цей акт про те, що окремі результати дисертаційного дослідження здобувача Державного науково-дослідного інституту МВС України Бочек Оксани Іванівни за темою «Адміністративно-правове забезпечення поліцейських заходів в Україні» використанні у науково-дослідній діяльності інституту під час проведення науково-дослідної роботи «Адміністративно-правове забезпечення застосування заходів примусу в діяльності Національної поліції України» (державний реєстраційний номер 0117U002094).

Завідувач науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, доктор юридичних наук, с.н.с.

В.О. Рядінська

Начальник 3-го НДВ науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, кандидат юридичних наук, с.н.с.

Ю.С. Коллер

Заступник начальника відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності ДНДІ МВС України, кандидат юридичних наук

М.П. Кобець

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Луганського державного
університету внутрішніх справ
Імени Е. О. Дідоренка,
доктор юридичних наук, професор

Віталій КОМАРНИЦЬКИЙ

«19» жовтня 2021 року

АКТ

**про впровадження в освітній процес
результатів дисертаційного дослідження Бочек Оксани Іванівни**

Комісія у складі:

- 1) Карчевського М.В., першого проректора, д.ю.н., професора – голови комісії;
- 2) Бондаря В.С., декана факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, к.ю.н., доцента – члена комісії;
- 3) Яковенка М.О., доцента кафедри організації правоохоронних та судових органів, к.ю.н., доцента – члена комісії

склала цей акт з приводу того, що вона розглянула матеріали дисертаційного дослідження Бочек Оксани Іванівни, яка є здобувачем Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, та

УСТАНОВИЛА:

1. Матеріали дисертаційного дослідження «Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, викладено у таких наукових публікаціях Бочек О.І.

1.1. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

- Бочек О.І. Деякі питання застосування заходів примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4 (частина 2). С. 12–18;
- Бочек О.І. Адміністративно-правове забезпечення поверхнюсної перевірки и осмотра как одного из видов полицейских мер в Украине. *Leges et Vita*. Молдова, 2016. № 12/3(300). С.11–15;

- Бочек О.І. Зарубіжний досвід застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 22–28;
 - Бочек О.І. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю згідно закону України «Про Національну поліцію». *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 129–131;
 - Бочек О.І. Міжнародні стандарти застосування сили та вогнепальної зброї поліцією з підтримання правопорядку. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 25–29;
 - Бочек О.І., Кобець М.П. Застосування поліцейських заходів в аспекті дотримання прав людини і громадянина. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3. С. 54–61;
 - Бочек О.І. Зарубіжний досвід застосування поліцейськими електрошокових пристроїв. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3 (volume1), P. 91–98. (Словацька Республіка);
 - Бочек О.І. Взаємодія Національної поліції України з населенням та іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохорона*. 2020. № 4. С. 25–33;
- 1.2. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:
- Бочек О.І. Поняття та види поліцейських заходів в Україні. *Правові та організаційні засади забезпечення державною правоохоронної функції*; матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 травня 2016 року). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 107–110;
 - Бочек О.І. Застосування поліцейських заходів примусу в Вірменії. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні*; матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 30 серпня 2016 року). Київ: ДНД МВС України. 2016. С. 57–61;
 - Бочек О.І. Зупинення транспортного засобу як один з превентивних заходів Національної поліції України. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*; матеріали XI Міжн. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 22 листопада 2016 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України. 2016. С. 29–32;
 - Бочек О.І. Ограничение перемещения лица или транспортного средства либо фактического владения вещью согласно Закона Украины «О Национальной полиции». *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика*; матеріали II Межд. заочн. научн. конф. (Могилев, 19 мая 2017 года). Могилев: Могилевский институт МВД Республики Беларусь. 2017. С. 63–67;
 - Бочек О.І. Особливості застосування заходів запобігання і припинення правопорушень поліцією зарубіжних країн. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*; матеріали Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2017 в Україні (Київ, 24 травня 2017 року) Київ: ДНД МВС України. 2017. С. 24–26;

– Бочек О.І. Повноваження Національної поліції під час проникнення до житла чи іншого володіння особи. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 21–22 липня 2017 року), Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С.28–33;

– Бочек О.І. Застосування та використання вогнепальної зброї працівниками поліції України. *Актуальні питання вдосконалення правоохоронної діяльності*: матеріали XIV Міжн. спеціал. виставки «Зброї та безпеки – 2017» (Київ, 10–13 жовтня 2017 року) та XXII Міжн. спеціал. виставки індустрії безпеки «Безпека – 2017» (Київ, 17–20 жовтня 2017 року) збірник тез / упорядники: В.О. Криволапчук, Т.О. Проценко, О.С. Користін, І.В. Опришко, Д.В. Смерницький; за заг.ред. М.Г. Вербеньського. Київ: ДНД МВС України. 2018. С. 97–100;

– Бочек О.І. Дотримання прав людини працівниками Національної поліції України. *Реалізація прав людини в діяльності правоохоронних органів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 17 травня 2018 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України. 2018. С. 210–213.

Усі публікації, подані для ознайомлення, підготовлено на високому науково-методологічному рівні, за формою і змістом відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України та повною мірою висвітлюють результати багаторічної праці здобувача над обраною темою дисертаційного дослідження.

2. Зазначені наукові праці Бочек О.І. спрямовані на удосконалення правових засад діяльності Національної поліції України в частині застосування поліцейських заходів примусового характеру. Сформовані у них висновки та пропозиції впроваджено в освітній процес та відображено, зокрема, у навчально-методичних, лекційних матеріалах та практичних завданнях з дисциплін «Поліцейська діяльність», «Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції», «Поліцейські заходи та заходи адміністративного примусу», «Запобігання та протидія домашньому насильству», «Організація діяльності поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку», що викладаються для здобувачів вищої освіти Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.

Голова комісії

Микола КАРЧЕВСЬКИЙ

Члени комісії:

Володимир БОНДАР

Микола ЯКОВЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГУНП

у Волинській області

полковник поліції

Сергій КОЗАК

2021 року

АКТ

впровадження у практичну діяльність підрозділів ГУНП у Волинській області результатів дисертаційного дослідження Бочек Оксани Іванівни за темою «Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні»

Комісія у складі: начальника УПД ГУНП у Волинській області полковника поліції Солоненка Володимира Володимировича, заступника начальника управління - начальника ВОДГР УПД ГУНП у Волинській області капітана поліції Пархомчука Андрія Вікторовича, начальника УОАЗОР ГУНП у Волинській області полковника поліції Ковальчука Віталія Степановича склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження здобувача Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України Бочек Оксани Іванівни за темою «Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні».

Проведене дослідження адміністративно-правових засад застосування Національною поліцією заходів примусового характеру (фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї), а також сформульовані висновки та пропозиції щодо вдосконалення діяльності Національної поліції України по застосуванню зазначених заходів підготовлені на високому теоретичному та методологічному рівні.

Комісія вважає, що представлена Бочек Оксаною Іванівною дисертаційна робота, її окремі положення та розроблена Інструкція про порядок застосування поліцейських заходів примусу можуть бути впровадженні у практичну діяльність підрозділів ГУНП України у Волинській області.

Члени комісії:

Володимир СОЛОНЕНКО

Андрій ПАРХОМЧУК

Віталій КОВАЛЬЧУК

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ
УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ЖИТОМИРСЬКІЙ
ОБЛАСТІ**

вул.Старий Бульвар, 5/37, м. Житомир, 10008,
тел. (0-412) 407-192, www.zt.npu.gov.ua
Ідентифікаційний код 40108625

05. 03.2021 № 158/105/05/11-2021

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГУНП
України в Житомирській області
полковник поліції

Андрій МАМУЛЬЧИК

05.03. 2021

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бочек Оксани Іванівни
на тему:

**«Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів
примусового характеру в Україні»**

на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук (спеціальність 12.00.07
– адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) у
процес службової діяльності управління кадрового забезпечення ГУНП в
Житомирській області

Комісія у складі:

Дмитро СЛІВІНСЬКИЙ – начальник УКЗ ГУНП Житомирській області,
полковник поліції;

Олександр Шаров – начальник ВПЗ УКЗ ГУНП в Житомирській області,
підполковник поліції;

Вадим СІЛЕЦЬКИЙ – начальник ВПН УКЗ ГУНП в Житомирській
області, майор поліції.

склали цей акт про те, що результати дисертації Бочек Оксани Іванівни на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою:
«Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів
примусового характеру в Україні» впроваджено у процес службової діяльності
управління кадрового забезпечення за напрямками:

удосконалення правових засад застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї у Національній поліції України;

оптимізація кваліфікуючих ознак, що розкривають зміст та сутність поліцейських заходів примусового характеру; наукових підходів до розуміння підстав та порядку застосування заходів фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї;

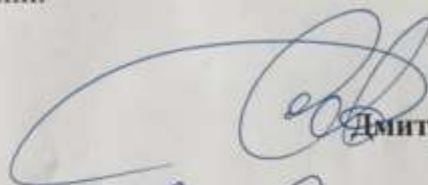
професійного навчання поліцейських особливостям та формам взаємодії поліції під час застосування заходів примусового характеру з населенням та з суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку;

покращання діяльності поліції шляхом забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час застосування поліцейських заходів примусового характеру;

запровадження у практику розроблених дисертантом: проекту Інструкції про застосування поліцейських заходів примусу, що визначає порядок застосування заходів фізичного впливу, спеціальних заходів, вогнепальної зброї під час виконання службових обов'язків органами та підрозділами поліції; навчально-тренувальних ситуаційних завдань, що відображають різноманітні моделі поведінки працівників Національної поліції України у ході застосування заходів примусового характеру; низки заходів, спрямованих на вдосконалення та розвиток адміністративно-правового регулювання в зазначеній сфері.

Комісія вважає, що результати дослідження проведеного Бочек Оксаною Іванівною є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення. На основі запровадження нових адміністративно-правових засад можливо суттєво підвищити функціонування органів та підрозділів поліції під час застосування заходів примусового характеру у Національній поліції України.

Члени комісії:

Дмитро СЛІВІНСЬКИЙ

Олександр ШАРОВ

Вадим СЛЕЦЬКИЙ